Moderata kvinnor i stad och kommun efter 1909

Moderata kvinnor i stad och kommun efter 1909

Om färgstarka kvinnor i det kommunalgrå

REDAKTÖRER Ann-Cathrine Haglund
Ann-Marie Petersson

Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia

Tidigare utgivning:
Moderata pionjärer. Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000 (2004)

Utgivningen av denna bok har möjliggjorts genom generösa bidrag från
Arvid Lindmans Sextioårsfond
Stiftelsen Första Junifonden

Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia
Moderatkvinnorna
Box 2080
103 12 Stockholm
Tel 08-676 81 06

Årsavgift för medlemskap i Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia 100 kr
eller 1 000 kr för ständig medlem, pg 10 40 29-4.

OMSLAGSBILDEN visar Valfrid Palmgren, Allmänna Valmansförbundets första kvinnliga stadsfullmäktige. Foto från Uppsala Universitetsbiblioteks bildarkiv.

@ Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia och författarna
REDAKTÖRER Ann-Cathrine Haglund och Ann-Marie Petersson
OMSLAG OCH GRAFISK FORM Majbrittt Hagdahl
TRYCKT HOS Alfaprint, Stockholm 2009
ISBN 978-91-633-5195-2

Till fil.dr. Stina Nicklasson – vår inspiratör

Innehåll

Förord 9

Kommunal rösträtt och representation 11
ANN-MARIE PETERSSSON

De första moderata kvinnorna i stadsfullmäktige 17
ANN-MARIE PETERSSON

Sveriges Moderata Kvinnoförbund, den första självständiga politiska kvinnoorganisationen 25
BIRGITTA WISTRAND

MODERATA KVINNOR FRÅN UMEÅ TILL TRELLEBORG

Stockholm, Göteborg och Malmö 53
ANN-MARIE PETERSSON

Moderata kvinnor i Umeå stadsfullmäktige 1910–1930 61
ELISABETH ERIKSSON OCH ULLA LÖFGREN

Agnes Stjernström, Sundsvall. Politiker och kolonialvaruhandlare 68
EVA BJÖRNE

De första moderatkvinnorna i Gävle stadsfullmäktige 71
MARGARETA PEDERSEN-EKSTRÖM OCH SOLVEIG ZINGMARK

De första moderata kvinnorna i Bollnäs 79
MARGARETA PEDERSEN-EKSTRÖM OCH SOLVEIG ZINGMARK

Gerda Assarsson, moderat pionjär i Västervik 84
BIRGITTA OLIVECRONA

Elna Persson – Högerns pionjär i Lund 94
CHRISTINE JÖNSSON

Märtha Brydolf. Pionjär i Kristinehamn 99
GUNNEL HANSSON

”Det har bara blivit så ...” sade Ellen Rönnquist 105
INGA BERGGREN

Småländsk kvinnokraft – om Runa Ohlander, den första kvinnan i Ljuders fullmäktige 111
ANITA BRÅKENHIELM

Kvinnliga pionjärer i villastaden Djursholm och Danderyds kommun 123
INGER STRÖM-BILLING

TILL PARTISTYRELSEN

Hildur Lien. Hon kunde gå långt – men inte längst 137
GUNNELA BJÖRK

Axelia Kallin. Södertäljes ”grand lady” 148
GUNNEL LILJEGREN

Saga Bergsten i Arvidsjaur. ”När Saga talade lyssnade man.” 159
ANNIKA WESTER

FRU ORDFÖRANDE!

Mary Reuterswärd – ”Värmlands Fröja” 167
ANN-CATHRINE HAGLUND

Ingegerd Ekberg i Tranås. Heltidspolitiker med full almanacka 180
MAGGY LARSSON

Inger Ström-Billing. Europé, forskare och kommunpolitiker 189
ANN-MARIE PETERSSON

Från Högdalen till Stadshuset. Samtal med Margareta Schwartz 196
NEDTECKNAT AV LILLEMOR LINDBERG

FRÅN KOMMUN TILL RIKSDAG

Birgitta Sjöqvist i Sunne – ett liv präglat av bildning och kultur 205
CATARINA SEGERSTEN LARSSON

Eva Karlsson – en framsynt pionjär i Skåne 213
BRITT-MARIE BINGSTRÖM-FORSLUND

Författarpresentationer 221

Personregister 226

Förord

År 2009 är det 100 år sedan beslutet togs att kvinnor fick väljas in i kommunala församlingar, varefter det första valet skedde 1910 då 37 kvinnor invaldes. Med föreliggande bok vill Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia uppmärksamma detta samt lyfta fram de allra tidigaste moderata högerkvinnorna i olika funktioner i kommunerna och deras gärning. Några valdes in mycket tidigt, andra senare.

I Sällskapets första bok ”Moderata pionjärer. Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000” presenterades ett antal kvinnor som gjort en insats för den moderata politiken på olika områden och från hela vårt land. I denna vår andra bok skildras kvinnor som framför allt gjort insatser i kommunerna. De hade mycket olika bakgrund och levde under mycket olika förhållanden. Gemensamt för dem alla var kraften i engagemanget, idérikedomen, självständigheten och entreprenörsandan. De var initiativrika och drivande personer. De flesta var engagerade i flera olika organisationer och aktiviteter i samhället. Det politiska arbetet var en del av deras samhällsengagemang också långt innan de fick möjlighet att arbeta politiskt som valda aktörer.

Några av de kommunala pionjärerna skrev vi om i den förra boken och de beskrivs därför endast i korthet i vår nya bok. Andra har aldrig blivit omskrivna på detta sätt. Vi har under arbetet med böckerna många gånger noterat den uppenbara risken att om vi inte skriver om moderata kvinnors historia och insatser, så glöms de bort, hur framgångsrika och uppskattade dessa kvinnor än varit i sina kommuner!

Redaktionen vill framföra ett varmt tack till artikelförfattarna i denna skrift. Ett omfattande arbete har bedrivits för att få fram material. Även om urvalet inte är heltäckande är det tillräckligt rikt för ge en mångsidig och rättvisande bild av dessa orädda, energiska och färgstarka moderata högerkvinnor.

Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia bildades år 2001 med syftet att sprida kunskap om moderata kvinnors insatser, stödja och stimulera

forskning, bidra till att sprida skrifter och på olika sätt hålla kunskapen om moderata kvinnors arbete levande. Som organisation kan vi arbeta för större resurser och stöd för att vår historia skrivs och våra pionjärer skildras. Vi hoppas också att våra böcker skall stimulera till ytterligare forskningsinsatser.

Historikern och forskaren Stina Nicklasson är vår förebild och inspiratör. Hennes forskningsarbete om Högerns kvinnor var banbrytande och manar oss till fortsatt arbete. Vi vill därför i tacksamhet tillägna henne denna bok.

Ann-Cathrine Haglund
Ordförande i Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia

Kommunal rösträtt och representation

ANN-MARIE PETERSSON

1907 inlämnade Albert Bergström, ledamot av riksdagens första kammare från Värmland, en motion som är värd att uppmärksamma i kvinnofrågans historia. Kvinnorna blir inte rättvist behandlade förrän de får rösträtt, var hans mening. Han skrev om det orättfärdiga i att folkskollärarinnan, som utförde samma arbete som folkskolläraren, fick lägre betalt och om hur riksdagen visade mer omtanke om männens arbetsförhållanden än om kvinnornas. Till områden som sömmerskor sträckte sig t.ex. inte industrins skyddslagstiftning. Han skrev om en torparhustrus eller dagkarlshustrus dryga arbete och menade att riksdagen tog mer hänsyn till mannen med färre arbetstimmar och regelbunden vila än till henne med de många arbetstimmarna och ingen vila ens på söndagen. Tiden borde sannerligen vara inne för att kvinnan skulle få framföra sin egen sak.[1]

Albert Bergström tillhörde den moderatkonservativa gruppen. Han var tekniker och industriman. Sättet han uttryckte sig på vittnar om både kunskap och känsla för kvinnorna i den tidens samhälle. Han var inte den förste att uppmärksamma kvinnornas situation, men han är ett exempel av flera på att det fanns reformsinnade företrädare även bland första kammarens högermän, vilka har uppfattats som motståndare till förändringar.

Innan framställningen går in på förändringarna av valrätten kan det vara skäl att beröra de olika moderata och konservativa organisationerna.

Partibenämningar

Organisationen Allmänna Valmansförbundet, AVF, bildad 1904, utgick från valmännen, men det dröjde många år innan den kom att innefatta de valda riksdagsmännen. Framför allt i första kammaren var oviljan stor att organisera sig i ett parti. Där fanns flera grupperingar, gemensamt benämnda förstakammarhögern med Ernst Trygger som en auktoritet och dessutom

fanns ett antal utan någon partianknytning, s.k. ”vildar”. En del historiska framställningar använder begreppet ”Den gamla tidens män” för att poängtera att det gällde individualister, inte medlemmar i något parti.[2] Framför allt var det de så kallade förstakammarvildarna som motsatte sig reformer.

I andra kammaren fanns två högergrupperingar, Nationella framstegspartiet och Lantmanna- och borgarepartiet. Arvid Lindman insåg att det inte var möjligt att styra riksdagen med alla dessa olika högergrupper och satsade stor energi på att samordna dem i AVF. Lindman hade också nära kontakt med högerpressen, vilket han använde för att nomineringar av riksdagsmän, både till första och andra kammaren, skulle tas ur AVF och omfatta dess mera framstegsvänliga värderingar.[3]

Processen att göra AVF till ett valmans- *och* riksdagsparti var lång. 1913 öppnades det för kvinnor. Fram till 1920 kallas grupperingarna i den officiella valstatistiken för ”Moderata partiet”, därefter för ”Högern”, men en partibildning i modern bemärkelse var det inte tal om 1920 heller. Kommunalvalens listor kunde exempelvis ha benämningen Allmänna Valmansförbundet, Högern, De Moderata eller Borgerliga Reformvännerna. Den lokala partiföreningen i Göteborg kallade sig Fosterländska Förbundet och stod utanför AVF 1920–1931.

Det fanns gott om ”riksdagsvildar”, som inte accepterade att styras av ett parti. Så länge ”förstakammarvildarna”, var starka nog kunde de motsätta sig införande av reformer. Om inte första kammaren gick med på ett förslag skulle det inte gå igenom.

Sammanfattande begrepp om partiets olika avdelningar kunde vara de konservativa eller högern, men under 1910-talet blev termen moderat alltmer vanlig som benämning på högerpolitiker och högersympatisörer som var inriktade på en successiv förnyelse av samhället. Begreppet höger inrymde både konservativa och moderata företrädare. Men då kvinnorna organiserade sig 1911 var det för att de ville ha förändringar och därför benämnde de sig moderata. Det blev särskilt tydligt i stadgan för Moderata Kvinnoförbundet, där första meningen börjar: ”Moderata Kvinnoförbundet är en sammanslutning av moderata, reformvänliga kvinnor…” .

När Centrala Kvinnorådet (CK) konstituerades 1920, hade det ingen särskild positionsbenämning, eftersom det var en sammanslutning av kvinnor inom Allmänna Valmansförbundet, organiserat för att vara ett rådgivande organ till AVF:s överstyrelse i speciella frågor. Lokalt fanns det redan då ett 50-tal kvinnoföreningar eller kvinnoklubbar, som ingick i AVF:s lokala eller regionala organisation. Förvirringen blev stor när en del av dessa bör-

jade kallas Moderat Kvinnoförening. Men skillnaden mellan de Moderata Kvinnoföreningar som var anslutna till Sveriges Moderata Kvinnoförbund (SMKF), och de Moderata Kvinnoföreningar, som var anslutna till CK var tydlig, genom att SMKF var självständigt i förhållande till AVF, medan föreningarna under CK var integrerade i den lokala högerorganisationen. Det hindrade dock inte att enskilda kvinnor anslutna till SMKF kunde bli medlemmar i de lokala partiföreningarna, något som visade sig äga rum till och med innan AVF hade öppnats för kvinnor 1913.

Kvinnors väg mot medborgerliga rättigheter.

Kommunallagarna 1862 gav kvinnor med egen debetsedel rösträtt till de kommunala församlingarna, men inte representationsrätt. Däremot kunde kvinnor sedan 1889 bli invalda i sociala nämnder såsom fattigvårdsstyrelse och skolråd, småningom i fosterbarnsnämnd och barnavårdsnämnd samt i Stockholm i styrelsen för stadens arbetsförmedling.

Enskilda motionärer från flera partier hade lyft fram frågan om kvinnlig rösträtt i riksdagen, men det var tydligt att partierna först ville besluta om allmän rösträtt för män innan kvinnornas rösträtt till riksdagen fick en lösning. Frågan om kvinnlig rösträtt togs inte upp i Staaffs proposition om manlig rösträtt till andra kammaren 1906. I yttrande till statsrådsprotokollet uttalade regeringens företrädare att den kvinnliga rösträtten i sinom tid skulle uppföras på dagordningen, men att det var i hög grad oklokt att förbinda den med frågan om utsträckt rösträtt åt män. Men det fanns motionärer, som ansåg att kvinnorna skulle ha rösträtt på samma villkor som männen.[4] 1906 beslöt riksdagen att begära en utredning och förslag från regeringen om kvinnornas rösträtt.

Regeringen Staaff misslyckades med att få majoritet för sin linje om allmän rösträtt för män till andra kammaren. Propositionen byggde på majoritetsval. Efter Staaff bildade Arvid Lindman regering med särskild uppgift att lösa frågan om allmän rösträtt för män till andra kammaren. Skillnaden mellan hans förslag och Staaffs var framför allt att Lindman förordade proportionell valmetod, vilket gav utrymme för flera partier i riksdagen. Riksdagsdebatten rörde sig huvudsakligen om denna fråga. Staaff och Branting höll hårt på principen om majoritetsval i varje valkrets, men i behandlingen av Lindmans proposition fick den efter viss jämkning stöd av tillräckligt många för att gå igenom.

Då kvinnor med egen debetsedel hade rösträtt till kommuner enades man om att de också skulle få rätt till representation i kommun- och stadsfullmäktigeförsamlingar. Dessutom skulle beslutet gälla även gift kvinna. Beslutet togs samtidigt som rösträttsutvidgningen för män till andra kammaren i de båda läsningarna 1907 och 1909. Staaff med flera hade motionerat i frågan om kvinnlig kommunal representation. Med smärre förändringar bifölls framställningen och ingen större debatt fördes emot förslaget. Det särskilda utskottet, som beredde frågan, enade sig om en skrivning: ”Att kvinna måtte bliva valbar till kommunala värv är ett önskemål, som nu synes hava väckt genklang i vida kretsar inom riksdagen”. Motiveringen var att kvinnor hade gjort synnerligen goda insatser där de hittills kunnat inväljas i kommunala nämnder. Beslutet innebar också att kvinna blev valbar till ordförande och vice ordförande i kommunalstämma, till stadsfullmäktige, till ledamot av drätselkammare och drätselnämnd, kommunfullmäktige och kommunalnämnd samt andra nämnder.

Lindmans strategi kan tolkas som stegvisa reformer. När kvinnor fick en första tillgång till offentlig representation, kunde de visa att de var mogna för utökade uppdrag – så motiverade en del den kommunala representationsrätten för kvinnor i riksdagsdebatterna. Motiveringen var också att de uppgifter, som kommunerna ombesörjde, lämpade sig väl för kvinnor.

1918 togs första läsningen om införande av allmän och lika rösträtt för män och kvinnor till kommun, landsting och riksdag i form av en förhandlingslösning mellan riksdagspartierna. Tillräckligt många ställde sig bakom det framförhandlade förslaget, varigenom allmän och lika rösträtt och representation för män och kvinnor infördes för val till såväl riksdag som landsting och kommun. Någon votering förekom inte. Successivt införde allt fler kommuner fullmäktige i stället för kommunalstämma.

Kvinnliga rösträttsföreningar hade arbetat långsiktigt och tålmodigt med att agitera för kvinnors rösträtt. Med Fredrika-Bremer-Förbundet (FBF) från 1884 organiserade kvinnorna sig, Landsföreningen för Kvinnors Politiska Rösträtt (LKPR)tillkom år 1904, Moderata Kvinnoförbundet (MKF) började i Stockholm 1911.

Till de medborgerliga rättigheterna måste räknas rätten att arbeta inom olika yrken. Den kommunala rösträtten för ensamstående kvinnor var dessutom till 1919 beroende av att de betalade skatt på egna inkomster.

Om vi jämför situationen 1910 med den vid 1800-talets mitt hade mycket skett i fråga om kvinnors försörjningsmöjligheter. Kvinnor hade fått rätt att

hålla öppna butiker, till en början i begränsad skala, och de fick samma rätt som män att bedriva hantverk. Redan med folkskolan hade läraryrket blivit en möjlig yrkesbana också för kvinnor och de hade fått rätt till ordinarie lärartjänst vid statliga folkskolor. Med tillkomsten av Högre Lärarinneseminariet gavs utbildningsmöjligheter för att undervisa i flickskolornas högre klasser.

Dessutom öppnade sig helt nya yrkesområden, kvinnor kunde bli telegrafister, telefonister och maskinskriverskor. Vissa branscher som textil och livsmedel gav många kvinnor arbete i de nya industrier som växte fram, medan det dröjde längre innan områden med stark manlig tradition öppnades för kvinnor.

Den högre utbildningen hade inrättats för männen. Folkskolan var lika, men läroverken var långt in på 1900-talet förbehållna pojkarna. Det fanns ett enda statligt läroverk för flickor. Flickors högre utbildning skedde mestadels i privata flickskolor som så småningom tillerkändes vissa bidrag. Om flickor ville bli studenter fick de ta examen som privatister och de kunde med viss inskränkning studera vid universitet från 1870-talet. Men kvinnor fick inte inneha statliga högre tjänster även om de hade erforderlig examen.

Grundlagen stadgade att tjänst på kunglig fullmakt bara kunde innehas av män. 1905 motionerade Ernst Trygger första gången om ändring av grundlagen så att statliga högre tjänster kunde öppnas för kvinnor. Motionen bifölls i första kammaren men föll i andra kammaren. Nästa riksdag lämnade Trygger en i stort sett likalydande motion och då med större framgång. 1909 genomfördes den andra läsningen, vilket innebar att en del tjänster kunde öppnas för kvinnor med tillbörliga meriter. Det blev med tiden meningsfullt också för kvinnor att studera för att meritera sig för högre tjänster.

Män och kvinnor hade fått lika arvsrätt. Med stegvisa förändringar hade myndighet för ogifta kvinnor införts vid 21 år från och med 1884, dvs vid samma ålder som för män. Gift kvinna var i princip myndig, men eftersom hennes man ägde målsmansrätt över henne, hade hon mycket begränsade möjligheter att råda över sig och sin egendom fram till 1921 års äktenskapslagstiftning. Också gifta kvinnor utan yrkesarbete hade emellertid fått en röst 1910 och blivit valbara till stadsfullmäktige och dess nämnder.

NOTER

1. Motion nr 41 FK 1907.
2. Exempelvis Stefan Olsson, Den svenska högerns anpassning till demokratin. Uppsala 2000.
3. Torbjörn Nilsson, Mellan arv och utopi, kap.2, Parti: Bland talare och trainee.
4. Från förstakammarhögern kan förutom Albert Bergström nämnas motionären landshövding Sjöcrona, Mariestad och i debatterna om Lindhagens motion 1899 och 1902 i första kammaren kan nämnas Carl Nyström, Teofron Säve och Sigfrid Wieselgren, som alla talade för kvinnlig rösträtt.

De första moderata kvinnorna i stadsfullmäktige

ANN-MARIE PETERSSON

Tidskriften *Dagny*, FBF:s organ uttryckte sig avvaktande om högerkvinnors framgångar inför de första stadsfullmäktigevalen 1910. ”Skulle en högerkvinna bli vald, måste det anses som en stor överraskning, fastän en för oss kvinnor mycket angenäm sådan”.[1] Man angav visserligen att högerkvinnorna – i detta fall i Gävle – hade utvecklat både energi och arbetsvillighet, men misstrodde männens intresse för att nominera en kvinna. Vad blev då utgången för det moderata partiet?

Stadsfullmäktigevalen 1910 innebar att minst 9 moderata kvinnor tog plats i stadsfullmäktige. I Stockholm valdes Valfrid Palmgren in, bibliotekarie och en välkänd kulturpersonlighet. I Umeå invaldes Helena Ljungberg som den första kvinnan i landsbygden, dvs utanför Stockholm. I Göteborg invaldes Frida Hjertberg, i Gävle tog Karolina Själander plats i fullmäktige, båda flickskoleföreståndare. Dessa fyra behandlas här i boken som representanter för de allra först invalda moderata kvinnorna 1910.

Elfrida Larsson valdes i Falun, Anna Danielsson i Kalmar, Anna Lundquist i Kristianstad, Anna Karlsson i Norrköping och Annie Bellman i Gränna. De fem får i detta kapitel en kort presentation. Dessa invaldes med skilda partibeteckningar. Benämningarna AVF, ”de moderata” och ”de borgerliga reformvännerna” innebar att de räknas som moderata företrädare.

Benämningen ”reformvännerna” är mer oklar. Valsedlarna skulle efter 1910 ha partibeteckning, och benämningen reformvännerna diskuterades som namn både i moderata föreningar och bland frisinnade. I Vänersborg invaldes den första kvinnliga dövläraren Elisabeth Anrep-Nordin på reformvännernas lista. Hon var välkänd för att ha gjort en banbrytande insats för dövas och dövblindas utbildning. I Marstrand invaldes föreståndaren för Marstrands telegrafstation Marie Louise Olde. Ingen av dessa har kunnat konstateras tillhöra de moderata. I Luleå fanns en kvinna på en gemensam lista för den förenade vänstern och den borgerliga reformföreningen, Sigrid

Holm. I Skellefteå, Huskvarna och Ronneby invaldes vardera en kvinna på kvinnolista.[2]

Elfrida Larsson.

Elfrida Larsson var född 1863 i Jönköping, dotter till fabrikören Johan Lövenborg. Hon gick i skola i Jönköpings elementarläroverk för flickor, lärde sig språk i Schweiz och Paris och blev lärare vid elementarläroverket där hon själv varit elev. Där verkade hon åren 1880–1892. Hon gifte sig med ingenjören vid Stora Kopparberg Ernst Larsson. I Falun valdes hon in i styrelsen för barnhemmet för flickor, i arbetshemmet för flickor och i folkskolestyrelsen. I stadsfullmäktige i Falun blev hon kvar i två år, då familjen flyttade 1913. Återkommen till Falun 1918 blev hon snart återigen ledamot av folkskolestyrelsen samt i undervisnings- och barnavårdsnämnderna i Falun. Hon var vice ordförande och ordförande i Dalarnas Moderata Kvinnoförening under 1920-talet.[3]

Anna Danielsson.

Anna Danielsson stod på AVF:s lista i Kalmar och invaldes i sin valkrets den första valdagen. Ytterligare kvinnor hade nominerats på Valmansförbundets lista i en annan valkrets där val ägde rum en senare valdag, men den listan drogs tillbaka av Valmansförbundet, ”då det redan valts in en kvinna i stadsfullmäktige”. Frågan väckte enligt artiklar i *Dagny* stark reaktion bland kvinnorna, och belyser hur opinionen mot kvinnor kunde te sig lokalt. Det tycks som om partiet ansåg att det räckte med en kvinna i fullmäktige.

Anna Danielsson var ledamot i stadsfullmäktige 1911–1913. Hon var född 1865 i Karlstad, dotter till disponenten i Uddeholm Georg Danielsson. Modern var dotter till statsrådet och landshövdingen i Mariestad, Jonas Waern. Anna Danielsson utbildades till lärare vid Högre Lärarinneseminariet och arbetade som lärare i Kristinehamn och Stockholm innan hon kom till Kalmar 1903 som skolföreståndare. 1907 möter vi henne som ordförande i Kalmar kvinnliga diskussionsförening och i rösträttsföreningen i Kalmar fram till 1913, då hon flyttade tillbaka till Karlstad. Där engagerade hon sig i den moderata kvinnoföreningen Karlstads MKF och var dess ordförande 1914–

1919. Hon blev ledamot av SMKF:s centralstyrelse, var dess vice ordförande åren 1918–1919 och ingick som adjungerad ledamot i AVF:s överstyrelse.

Inom det pedagogiska området var Anna Danielsson verksam med artiklar i fackskrifter och med föredrag om sina intryck från studieresor i Europa och USA. Hon var under många år ombud för Fredrika-Bremer-Förbundet.[4]

Anna Lundquist.

Anna Lundquist invaldes i Kristianstad. Hon var född 1868 dotter till färgerifabrikören Sven Lundquist och hans maka Helena. Fadern omtalas som en varmt intresserad kommunalman. Anna Lundquist hade redan 1890 varit med i Kristianstads understödsförening och varit stiftare av den frivilliga fattigvårdsföreningen 1893. Från 1907 var hon ledamot av stadens fattigvårdsstyrelse och folkskolestyrelsen. Hon hade tagit initiativ till byggande av Kristianstads ålderdomshem, som stod färdigt 1908 ”med små bekväma lägenheter till ett billigt pris, som upplåtes till behövande ensamma gamla kvinnor.” I *Dagny* omskrivs hon som ”ledande inom alla de insatser som syftat till att utjämna sociala missförhållanden.”[5]

Anna Karlsson.

Anna Karlsson invaldes i Norrköping. Hon var född 1864, dotter till klädesfabrikören G Karlsson. Hon deltog i driften av företaget, blev delägare och förestod dess klädesaffär. Hon hade även verkat som vårdare inom fattigvården. Hon var engagerad i en lång rad föreningar; Röda Korset och Föreningen Barnavård, hon var styrelseledamot i Norrköpings FKPR samt i MKF både lokalt och centralt. Hon ingick 1919 i AVF:s överstyrelse som fullvärdig ledamot. Tidigare hade representanterna för MKF fått nöja sig med status som adjungerade. I stadsfullmäktige verkade hon särskilt inom fattigvårdsstyrelsen.[6]

Annie Bellman, invald i Gränna stadsfullmäktige, var född 1860. Fadern var skogsförvaltare från Fellingsbro i Västmanland. Hon var verksam som lärarinna under 9 år, till dess hon gifte sig 1886 med handlanden Oscar Bellman i Hultsfred. När hon blev änka flyttade hon till Gränna. Hon

Annie Bellman.

var ledamot av stadsfullmäktige 1911–1914. Tidningen Dagny beskriver henne som kommunalt intresserad och medlem i FKPR samt ”högt uppburen inom samhället”.[7]

Samtliga de kvinnor som invaldes 1910 infördes med porträtt och en kort presentation i *Dagny*, ibland även beskrivning av dramatik kring nomineringar.

Yngst bland de första moderata invalda var Valfrid Palmgren, 33 år då hon invaldes. Som framgått ovan var de flesta födda på 1860-talet, dvs mellan 40 och 50 år, då de valdes. En företrädare var ca 70 år, Karolina Själander, och hennes ålder angavs också som en nackdel för henne. Kvinnorna i Gävle nominerade en yngre kandidat, men skolföreståndaren Karolina Själander blev slutligen den enda kvinnliga representanten på den moderata listan.

Gemensamt för de första valda är att de har haft verksamhet utanför hemmet, ”i det offentliga livet”. Många av dem var lärarinnor och även en del av dem som benämndes fru hade en bakgrund som lärare i olika skolformer. Flera var skolföreståndarinnor. Flickskolorna startades och drevs av kvinnor, ofta drivna av intresse för pedagogisk utveckling och entreprenörskap. De fick kallas föreståndare, men titeln rektor var förbehållen män. Andra arbetade i näringslivet, som klädeshandlaren Anna Karlsson i Norrköping och banktjänstemannen Helena Ljungberg i Umeå.

Så gott som alla hade sin bakgrund i kvinnorörelsen, dvs rösträttsrörelsens lokala föreningar av LKPR, där de moderata kvinnorna ofta hade varit initiativtagare och ordförande och även i FBF, den kristna nykterhetsrörelsen Vita Bandet och KFUK. Dessa organisationer kunde också ta initiativ till att nominera kvinnor och sedan söka påverka partierna att sätta upp kvinnor på valbar plats. De moderata kvinnornas organisering behandlas utförligt av Birgitta Wistrand i kapitlet om *Sveriges Moderata Kvinnoförbund, den första självständiga politiska kvinnoorganisationen*.

Många hade ett förflutet i de många föreningarna i städerna för filantropi och social verksamhet. Kvinnors engagemang inom föreningslivet var starkt framför allt i städerna från de sista decennierna av 1800-talet. För många kvinnor blev det nära nog ett oavlönat heltidsarbete att förbättra villkoren för socialt utsatta människor. De byggde upp och organiserade

föreningar. De såg vad som behövde göras i frågor som föräldralösa barns och änkors situation, de tog initiativ för att bygga bort slumområden och bygga ålderdomshem. Det gällde i synnerhet i Stockholm, där listan över föreningar är omfattande, men också i många andra tätorter med stor inflyttning. Kvinnorna tog upp sådana frågor till diskussion redan långt innan de hade möjligheter att som valda aktörer arbeta politiskt.

Svenska kvinnor liksom kvinnor över hela världen framstår som oerhört aktiva i byggande av nya rörelser, både nationella och internationella, i slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet. Kvinnorna prövade nya former, de gav sig in i det offentliga livet med att tala offentligt och bilda opinion för sina idéer. Arbete i kvinnoorganisationer utvecklade deras organisatoriska förmåga, de fungerade som idéspridare, talare, skribenter och lärare – med eller utan formell utbildning. Till skillnad från männen valde kvinnorna att engagera sig i många sammanhang och på flera fält och utvecklade förmågan att knyta kontakter, att samarbeta och påverka andra; alltsammans viktiga komponenter för ett framgångsrikt politiskt arbete.

De nominerade och valda var aktiva företrädare i sina verksamheter och, förefaller det, osedvanligt kraftfulla personligheter. De kom mestadels från en välbärgad medelklass, fadern kunde vara fabrikör, handlande, disponent eller skogsförvaltare, men gemensamt är att de ogifta har varit självförsörjande, med inkomst av eget arbete. Föreningsengagemangen vittnar om att de besatt ledaregenskaper som fört fram till ordförandeposter i skilda föreningssammanhang. Formuleringen ”högt uppburen inom samhället” som återkommer om flera av de nämnda, vittnar om att det rörde sig om välkända och aktade personer.

Det som här har anförts om dem som valdes 1910, tycks också gälla för de senare valda kvinnorna. Andelen lärare är stor, några har medarbetat i tidningar och tidskrifter, alla har varit föreningsaktiva. Medan huvuddelen av de allra första var ogifta, blev det med tiden vanligare att de gifta kvinnorna kom med i den lokala politiken, ibland med männen som tillskyndare; såsom Sigrid von Schultz i Bollnäs, Mary Reuterswärd i Arboga eller Märta Brydolf i Kristinehamn.

Väl i fullmäktige ägnade sig de flesta kvinnorna inte oväntat åt fattigvård och skola. De blev ledamöter i barnhemsstyrelse och folkskolestyrelse. Kvinnor hade från 1889 kunnat utses till fattigvårds- och folkskolestyrelse och flera av de utsedda hade redan varit ledamöter där under flera år. Några bryter mönstret; den ekonomiskt kunniga Helena Ljungberg utsågs till revi-

sor för stadens angelägenheter och Bertha Wellin var placerad i Stockholms beredningsutskott och stadskollegiet.

Ett mindre antal ägnar sig längre tid åt kommunalpolitiken. Avflyttning från orten är ofta skäl till avbrott redan under den första mandatperioden. Männens arbete bestämde bostadsorten. Valfrid Palmgren gifte sig med en dansk akademiker, den senare professor Munch-Petersen, och flyttade till Köpenhamn efter kort tid, men trots det åstadkom hon bestående resultat framför allt i fråga om biblioteken under sin tid i Stockholms stadsfullmäktige. Elfrida Larsson avbröt sin kommunalpolitiska karriär i Falun då maken fick ny stationering i sitt arbete. Man kan fundera över vad dessa och flera andra skulle ha kunnat uträtta om de stannat kvar en längre tid.

När de lokala partiföreningarna anställde provval, krävde kvinnor att bli medlemmar, så att de kunde påverka nomineringarna. Det är en av anledningarna till att moderata kvinnor anslöt sig till lokala föreningar av AVF redan 1910, trots att AVF centralt öppnades för kvinnor som medlemmar först 1913. Lokalt ansåg också män att det var skäligt att kvinnor skulle få påverka nomineringar till kommunalvalen på samma sätt som män, när de fick såväl välja som väljas.

1919, vid de första valen med allmän och lika rösträtt, utökades kvinnorepresentationen i städerna. Andelen kvinnliga fullmäktige minskade därefter under 1920-talet, men de moderata kvinnornas andel i stadsfullmäktige ökade mellan 1926 och 1938 till drygt tio procent och var då högst av partiernas representation.[8] Det kan nämnas att exempelvis Umeå hade fyra moderata kvinnor av partiets 14 mandat 1922. I Stockholm, Göteborg och Malmö ökade representationen stadigt och i många andra städer blev i allmänhet en eller två moderata kvinnor invalda.

Bakgrunden för många nyvalda kvinnor var liksom tidigare egen yrkesverksamhet och deltagande i olika kvinnoföreningar. Lokala moderata kvinnoföreningar tillkom förvånansvärt tidigt på några orter, till exempel Västervik 1911, dvs fyra år innan Sveriges Moderata Kvinnoförbund (SMKF) hade etablerats. Moderata kvinnor deltog ofta med egna nomineringar och i partiföreningens nomineringskommitté och har t.ex. i Gävle kunnat ingå i den lokala partiföreningens styrelse. Samarbetet mellan partiföreningen och de lokala moderata kvinnoföreningarna var i allmänhet gott, men det fanns undantag, t.ex Kristinehamn, där konflikterna mellan partiets kvinnoorganisation Centrala Kvinnorådet, CK, och det självständiga MKF var uppenbara.

Porträtten av de första kvinnorna ger en del reflexioner. Många ser ut

att vara bestämda och företagsamma, många ser ut att vara idérika och har glimten i ögat. Man får ett intryck av att kvinnor som Frida Hjertberg i Göteborg, Elna Persson i Lund var snabba i repliken och att de trivdes i föreningarna och det offentliga livet.

Bokens presentationer av moderata kvinnor i stads- och kommunfullmäktige har tillkommit tack vare enskilda skribenter på olika orter i landet, mestadels moderata förtroendevalda i senare tid, som funnit det mödan värt att ta reda på så mycket de kunnat om sina föregångare. Materialet ger ett intressant urval av de kvinnor som tog på sig uppgiften att verka som förtroendevalda i en stad eller kommun när de väl fick den möjligheten. Artikelförfattarna har lagt ner ett omfattande arbete för att få fram material från arkiv och tidningar, söka upp efterlevande som kan ha bevarat handlingar och minnen ofta 100 år tillbaka i tiden. De ger en bild av färgstarka kvinnor, imponerande i sin kunskap och sitt engagemang.

Avdelningen *Moderata kvinnor från Umeå till Trelleborg* presenterar ett urval lokalpolitiskt engagerade kvinnor, inte bara i städerna. Det kunde emellertid dröja ända till 1958 innan en landsbygdskommun som Ljuder fick sin första förtroendevalda kvinna, medan landskommuner i närheten av en stad såsom Bollnäs landskommun fick den första kvinnan i fullmäktige 1918 och Björkhamre 1920. Mindre landskommuner behövde inte välja fullmäktige utan fick ända till 1954 behålla kommunalstämman som högsta beslutande organ.

Nästa avdelning, *Till partistyrelsen,* behandlar tre kvinnor som framträdde under 1930-talet. Såväl en del män som många kvinnor i partiet ansåg att såväl Hildur Lien som Axelia Kallin förtjänade nya positioner. Turerna kring nomineringarna i Örebro har beskrivits ingående av Gunnela Björk, docent i historia från Örebro. Hon har noterat att Hildur Lien nådde långt, men inte till riksdagen. Det fanns många hinder i vägen för en kvinna till både landsting och riksdag trots att hon kunde ha stöd av ett stort och starkt kvinnoförbund. Hildur Lien kom att bli en av de första kvinnorna som landstingsfullmäktige, men ifrågasattes ständigt trots sin obestridliga kunnighet, medryckande förmåga som politisk talare och enastående organisatör. Axelia Kallin fick också stå tillbaka för män vid riksdagsnomineringar. Hon fick nöja sig med att vara första suppleant och nådde aldrig riksdagen, där hon med all sannolikhet skulle blivit en betydande kraft om hon fått möjligheten. Däremot kom hon liksom Hildur Lien att tas i an-

språk till partistyrelsen – något som också gällde för den färgstarka Saga Bergsten i Arvidsjaur.

Den följande avdelningen *Fru Ordförande!* lyfter fram några kvinnor som blivit ordförande i fullmäktige eller kommunstyrelse. Mary Reuterswärd från Arboga landskommun var den första kvinnliga fullmäktigeordföranden i Sverige. Ingegerd Ekberg blev kommunstyrelseordförande i Tranås. Inger Ström-Billing blev fullmäktigeordförande i Danderyd och Margareta Schwartz blev första kvinnliga moderata borgarråd i Stockholm och fullmäktigeordförande i huvudstaden. De visar att mycket har hänt sedan 1910, då de första kvinnorna kom in i stadsfullmäktige.

Från kommunala insatser till riksdagen avslutar presentationen med två exempel på kvinnor som kom vidare. Birgitta Sjöqvist stannade enbart en period i riksdagen, varefter hon verkade i landsting och kommun. Eva Karlsson kom in i riksdagen efter ett val, där hon medverkat till att fyrstadskretsen erövrat ytterligare mandat genom framgångar i Helsingborg. Hon satt i riksdagen i tolv år. Hon omkom oväntat i en flygolycka i Ängelholm.

NOTER

1. Dagny 1910: 48.
2. Dagny 1910: 48–1911:1. Om Vänersborg, se Hasselberg ,G.,Vänersborgs historia II, s 63.
3. Lundström, N.S., Svenska kvinnor i offentlig tjänst. Uppsala 1924, s 196.
4. Lundström s 86 samt Nicklasson, Högerns kvinnor, s 94 och 96.
5. Dagny 1910:50, Lundström, s 225.
6. Dagny 1910: 52, Lundström, s 177.
7. Dagny 1910:52.
8. Östberg, Kjell, *Efter rösträtten. 1997.* Tabeller s 69.

Sveriges Moderata Kvinnoförbund, den första självständiga politiska kvinnoorganisationen.

Framgångsrik organisering trots uppförsbacke och motvind

BIRGITTA WISTRAND

Det är förvånande att många moderater fortfarande anser att Kvinnoförbundet startade sin verksamhet år 1920 och firar detta årtal trots att forskning visat att detta inte var fallet. Därigenom underblåser man ett slags historieförfalskning, eftersom MKF, Stockholms Moderata Kvinnoförbund redan 1911 tog initiativ till den första svenska politiska kvinnoorganisationen, dvs de moderata kvinnorna var pionjärer, när det gällde att bilda en egen organisation. Detta skedde två år innan kvinnor släpptes in som medlemmar i Allmänna Valmansförbundet, AVF, som partiet hette då.

Fyra år senare, 1915, bildades riksorganisationen Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF, som en självständig organisation och fortsatte sin verksamhet ända fram till 1937. Då gick förbundet efter långa förhandlingar och i första hand av ekonomiska skäl samman med Centrala Kvinnorådet, CK, som sedan sin tillblivelse 1920 fungerat som en del av AVF.

Hur gick det egentligen till, när CK, som saknade både egen budget och stadgar, och som sjösattes för att konkurrera ut SMKF, blev moderata kvinnors organisation? Hur är det möjligt, att det arbete som SMKF uträttade för partiet och för de moderata kvinnorna under mer än 25 år, ”glömdes bort” ? Det lyftes inte fram förrän Stina Nicklasson 1992 behandlade det i sin avhandling *Högerns kvinnor.* Inom partiet har det inte synliggjorts mer än då Stockholms Moderata kvinnor firades sitt 85-årsjubileum år 1996 samt skriftligt i *Moderata Pionjärer. Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000,* 2004.

Varför känner så få av dagens moderata kvinnor till SMKF:s stolta historia och dess pionjärer? Mycket återstår att studera om vad den tjugoåriga konflikten mellan partiet och CK å ena sidan och SMKF å andra sidan har betytt för vår uppfattning om kvinnors organisering, självständighet och kvinnorepresentation i stort. Hur kan det komma sig att dessa moderata kvinnors framsynta arbete och tänkande inte blivit en del av den svenska kvinnohistorien, Moderata Samlingspartiets och de moderata kvinnornas historia?

Som redan nämnts var det de moderata kvinnorna som bildade den första självständiga kvinnliga politiska organisationen i Sverige. Tre år senare, år 1914 kom de frisinnade kvinnorna med Emilia Broomé och Elin Wägner igång med Frisinnade Kvinnor, en stödtrupp till Karl Staaff och den frisinnade landsföreningen. Denna organisation blev dock inte självständig förrän 1921. De frisinnade kvinnorna, där Fogelstadgruppen var central och idébärande har däremot gått till historien och beundras för sina insatser – trots att våra moderata anmödrar är minst lika spännande och föregick dem. Dessa har däremot varit osynliga till dess Stina Nicklasson i sin avhandling och andra böcker behandlat SMKF:s verksamhet samt pekat på deras idéer, deras framgångar och motgångar. Avhandlingen kom dock inte förrän 1992 och då var historien så att säga redan cementerad och det saknades kanske intresse att förändra historieskrivningen. Dessutom var SMKF i någon mening förlorare och sådana brukar inte komma med i historien.

Men nu är det dags att återigen synliggöra SMKF:s insatser för de moderata idéerna i Sverige och för kvinnorna i vårt parti utan att därför förringa arbetet som kvinnorna i CK och senare Högerns kvinnor utförde. I denna artikel skall jag ge några reflexioner kring hur denna ”glömska” och osynliggörandet kan ha gått till. En annan intressant frågeställning är vad det skulle ha kunnat betyda för moderaterna och för kvinnorna i Sverige om partiet behållit sin självständiga kvinnoorganisation som vände sig direkt till kvinnor och med ett eget politiskt program. Under nära trettio år kämpade dessa moderata kvinnor för sin rätt att vara moderater och självständigt arbeta i egna organisationer tillsammans med männen innan de år 1937 gav upp och blev en del av partiets organisation.

Motståndet mot organisationen och kvinnorna fanns ständigt, men växlade över tid och rörde olika frågor. Först blev kvinnorna osynliggjorda när partiet bildades, de var helt enkelt inte välkomna att bli medlemmar även om man förutsatte att de arbetade för partiet i valen. Senare handlade det om den kvinnliga rösträtten och om att bli fullvärdiga medlemmar i samhället och partiet, det vill säga som både väljare och valbara.

I efterhand finns det således anledning att analysera effekten av att kvinnorna inom AVF – senare Högerpartiet – under lång tid motarbetades och till och med blev tvungna att konkurrera med varandra. Att det inte blev den självständiga kvinnoorganisationen SMKF, utan den osjälvständiga och ekonomiskt beroende kvinnoorganisationen, CK, iscensatt av partiledningen först 1920, som kom att räknas som moderorganisation, måste även detta ha påverkat uppfattningen om kvinnornas rörelseutrymme i partiet.

SMKF beskrivs under sin existens som ett problem för partiet, mera sällan som en tillgång. En hypotetisk fråga är därför hur kvinnorepresentationen och moderata kvinnors agerande skulle ha utvecklat sig om budet om att bilda en egen organisation inom AVF inte hade verkställts och kvinnorna hade fortsatt att agera självständigt inom SMKF.

Tidiga kvinnoorganisationer

Stina Nicklassons avhandling om de moderata kvinnorna tar sin utgångspunkt vid 1900-talets början. Då hade de redan länge arbetat ute i samhället i skiftande projekt och organisationer, ofta tillsammans med män. Kvinnorna tog sig an vardagslivets problem, de grundade skolor, bespisningar och välgörenhetsinrättningar under de sista decennierna av 1800-talet och början av 1900-talet som aldrig förr. De visade således ett starkt socialt ansvar i samhället och verkade som aktiva medborgare trots att de varken hade rösträtt eller var ekonomiskt myndiga. Det senare förklarar varför män ofta innehade ordförandeposter i ”kvinnoföreningar”. Parallellt med detta filantropiska och oavlönade arbete tog allt fler kvinnor lönearbete i takt med att fler yrken öppnades för kvinnor och att de fick möjligheter till studier. Situationen för många kvinnor vid sekelskiftet var prekär med dåliga försörjningsmöjligheter. Antalet barn födda utom äktenskapet var uppe i 25 % i Stockholm, där kvinnoöverskottet var stort. Allt fler började tala om att kvinnor borde få större möjligheter till utbildning och försörjning och framför allt fullvärdigt medborgarskap – rösträtt.

Föreningen Gift Kvinnas Äganderätt (1875), Svenska Föreningen för Fosterlandets Försvar(1884), Fredrika-Bremer-Förbundet (1884) samt Kvinnoförbundet för Sveriges Sjöförsvar (1895) är namnen på några av de föreningar som de moderata kvinnorna var med om att starta. I dem förekom ofta samma personer och dessutom utvecklades ett aktivt samarbete mellan de olika föreningarna. Tre namn som återkommer är Ebba von Eckermann, Lydia Wahlström och Lizinka Dyrssen. Samtliga dessa blev senare betydelsefulla för de moderata kvinnornas organisering och för Fredrika-Bremer-Förbundet, som enligt Lydia Wahlström på den tiden kunde kallas ”kvinnornas centrala ämbetsverk”.

Fredrika-Bremer-Förbundet, FBF, stod ofta som initiativtagare för aktioner kring frågor om kvinnors rättigheter i samhället. FBF:s förste ordförande var en man, riksantikvarien Hans Hildebrand. Den som ledde för-

bundet under nittonhundratalets första två årtionden var Agda Montelius, som hade sin bakgrund i socialt och filantropiskt arbete, där hon bland annat engagerade sig djupt i Föreningen för Välgörenhetens Ordnande, FVO. Inom det socialpolitiska området arbetade män och kvinnor tillsammans och här handlade det mer om samverkan än om konfrontation. Inom socialpolitiken ansågs kvinnorna kunna spela en självklar roll utan att utmana de rådande systemen. Kvinnorna återfanns som sekreterare och byråföreståndare inom organisationer som Centralförbundet för Socialt Arbete, CSA, och Svenska Fattigvårdsförbundet, SFF. Särskilt aktiva var kvinnor inom utbildningsverksamheten, men Kerstin Hesselgren och Anna Whitlock tillsammans med Agda Montelius, Emilia Broomé och Ebba Pauli drev också de ideologiska frågorna framåt och påverkade lagstiftningen; samtliga ingick senare i gruppen för den kvinnliga rösträtten inom Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, LKPR.

FBF utvecklades under den här tiden alltmer mot det sociala området, så när Lydia Wahlström 1908 tillträdde som vice ordförande i FBF, blev hon därför ett viktigt komplement som varande högerprofilerad och akademiker. FBF behövde framstå inte bara som socialt acceptabelt utan även som vederhäftigt. Därför var de intellektuella kvinnorna väsentliga för förbundets trovärdighet och framgång. Andra kvinnliga akademiker som Hilma Borelius, som senare ledde Moderata Kvinnor i Lund, och Alexandra Skoglund, senare ordförande i CK, återfanns i FBF:s ledning och drev tillsammans med Lydia Wahlström och andra, parallellt kvinnliga akademikers rätt till statliga tjänster inom Akademiskt Bildade Kvinnors Förening, ABKF. Följer man debatten under dessa två första decennier, verkar kvinnor och män vara upptagna av ständig debatt och ideologisk fäktning med varandra och mellan varandra.

FBF hade startat på initiativ av Sophie Adlersparre, signaturen Esselde, för att stödja hennes utgivning av *Tidskrift för Hemmet.* Tidskriften bytte sedermera namn till *Dagny* för att 1916 få namnet *Hertha.* Kvinnosaksdebatten fördes i hög grad i dessa tidningar. Både när det gällde diskussionen kring unionskrisen, där kvinnorna var djupt oense och i många andra frågor upplät tidningen sina sidor för oliktänkande och debatt. *Dagny* fick efter en tid en särskild roll, då den utsågs till språkrör för LKPR och gjorts om till veckotidning med Ellen Kleman som redaktör och med undertiteln ”Tidning för svensk kvinnorörelse”. Samarbetet avbröts dock 1911, ett kritiskt år för rösträttsrörelsen och de moderata kvinnorna.

För fosterlandet – med eller utan ett starkt försvar

Det är värt att notera att de fosterländska strömningarna tidigt hade anammats av de moderata kvinnorna, som engagerade sig kraftfullt i försvarsfrågorna, något som de fortsatte med under hela 1900-talet. Här drev kvinnorna ett framgångsrikt arbete och lyckades vid flera tillfällen samla in en stor mängd namnunderskrifter och på annat sätt mobilisera kvinnorna för ökade medel till försvaret. Man anordnade insamlingar, basarer och andra aktiviteter för att samla in pengar. De moderata kvinnorna stod här i motsatsförhållande inte bara till Ellen Key utan även till den grupp liberala kvinnor som startat Sveriges Kvinnliga Fredsförening. En av dem var Emilia Broomé. I ett upprop till Sveriges kvinnor 1897 uppmanade hon svenska kvinnor till nedrustning och fredsbevarande insatser, helt motsatt vad de moderata kvinnorna stod för. Dessa ville i stället ha ett ökat försvar, något som de ansåg var en förutsättning för att bibehålla landets självständighet.

Diskussionerna om försvaret och fosterlandskärleken engagerade kvinnorörelsen och debatten kom att bli oerhört livaktig. De moderata kvinnorna uttryckte ”sin glödande uppmaning” till Sveriges kvinnor att inte låta vad de kallade för ”skev historiebeskrivning” göra svenska unga män odugliga till fäderneslandets försvar. Anna Wallenberg, som var ordförande i Kvinnoförbundet för Sveriges Sjöförsvar, angrep exempelvis hårt fredskvinnorna i *Nya Dagligt Allehanda* och skrev: ”Hur skulle de kvinnor kunna urskulda sig, som nu så ivrigt och med så stora ord arbeta för den universella fredstanken, om vi, i händelse av att vi bleve anfallna av en främmande makt, icke hade något att försvara oss med.” Även Cecilia Milow, senare redaktör för SMKF:s tidning *Medborgarinnan*, kastade sig in i debatten och skrev en broschyr på temat *Älskar du ditt fosterland?,* där hon förordade en fosterländsk samling i både inre och yttre bemärkelse. Denna hennes fosterlandskärlek återkommer senare i *Medborgarinnan*, där hon ofta i högstämda artiklar skriver om fosterlandet.

Konflikten mellan organisationerna eskalerade sedan under unionskrisen där fosterlandskärleken hävdades av både försvars- och fredskvinnor. Efterhand minskade möjligheterna att överbrygga klyftan emellan dem. Därför är det intressant att kvinnorna kunde samla sig till att bilda LKPR år 1902. Däremot måste motsatsförhållanden, som blev akuta vid unionskrisen 1905, ha inneburit en tillfällig försvagning för rösträttsrörelsen. För motståndarna till kvinnlig rösträtt gav händelsen ytterligare incitament till att fördröja processen, dvs motsatsen till vad som hände för kvinnorna i

Norge, där unionsupplösningen blev en språngbräda till fullvärdigt medborgarskap.

Rösträttsrörelsen – LKPR och de moderata kvinnorna

År 1884 hade lantmannapartisten F. Borg motionerat för första gången i riksdagen om rösträtt för kvinnor. Samma år bildades FBF med Ebba von Eckermann som en av stiftarna. I förbundets program stod fullvärdigt medborgarskap, rösträtt för kvinnor som en avgörande fråga. År 1899 lämnade förbundet in en skrivelse till regeringen, i vilken framhölls att i samband med att den utredde en rösträttsreform för män skulle även rösträtt för kvinnor övervägas, ”därest hon i övrigt uppfyller för dylik rösträtt stadgade villkor”. Skrivelsen var undertecknad av både kvinnor och män, men statsminister Boström, som tog emot skrivelsen, gav aldrig något ordentligt svar på deras uppvaktning.

Det dröjde till 1902 innan svenska kvinnor med olika politisk färg gemensamt bildade Föreningen för Kvinnans Politiska Rättigheter, sedermera utvecklat till LKPR, Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt. Flera försök hade gjorts under 1890-talet att bilda en kvinnlig rösträttsrörelse, men som tidigare nämnts, var motsättningarna då för stora. FBF stod nu med Lydia Wahlström som en av initiativtagarna tillsammans med andra kvinnor, de flesta liberala och moderata, men även partipolitiskt obundna offentliganställda kvinnor anslöt sig från början. Aktiviteten spreds snabbt över landet och redan året därpå, 1903, fick föreningen sitt namn LKPR. Anna Whitlock, initiativtagare och rektor för Whitlockska samskolan blev organisationens första ordförande. Lydia Wahlström valdes in i den nya styrelsen. Efter några år fick man även med fler socialdemokratiska kvinnor i arbetet, även om de parallellt arbetade i sin egen organisation.

Det internationella arbetet med kvinnorörelser som International Woman´s Suffrage och the International Council of Women med kvinnor från hela världen inspirerade och sporrade de svenska kvinnorna, som flitigt reste och deltog i deras möten. Sverige fick till och med beröm för sina ambitiösa insatser med utbildning och organisering. Vid det stora mötet i London år 1909, om vilket Elin Wägner lyriskt rapporterade i *Idun*, belönades Eivor Hedvalls rösträttsfana med första pris och användes därefter på de internationella kongresserna. Den hedrades särskilt, när organisationen två år senare hade sitt möte i Stockholm. Kongressen blev mycket upp-

märksammad med närvaro av regeringen, tal av Selma Lagerlöf samt 1200 delegater från hela världen.

De svenska rösträttskvinnorna tillämpade inte suffragetternas arbetsmetoder, utan i de flesta fall avlöpte mötena lugnt och utan bråk. Däremot stod folkbildarkravet tydligt för dem, de ansåg att kvinnorna behövde medborgarutbildning för att kunna använda sin framtida rösträtt och kunna göra sig hörda.

Målet för LKPR var att kräva kvinnlig rösträtt på samma villkor som för män. Efter många diskussioner beslöt kvinnorna att bilda en förening, där män inte hade tillträde, de valde särorganisering. Även om detta upplevdes som problematiskt från början, hotade den ingen manlig organisering, då krav på rösträtt för män redan fanns inskrivet i flera partiers program. Dessutom samarbetade kvinnorna med enskilda män som talade för den kvinnliga rösträtten. På kort tid lyckades LKPR nå ut till många kvinnor över hela landet och startade en landsomfattande utbildningsverksamhet. Överhuvudtaget är det intressant att notera vilken energi man lade ned på att utbilda och utbildas kring kvinnors medborgarskap under 1900-talets två första årtionden. LKPR anordnade kurser för tiotusentals kvinnor runt om i landet under de knappa tjugo år som organisationen verkade.

De ordnade också hearings med riksdagsledamöter för att presentera sina krav och uppvaktade regeringen med skrivelser för att lägga fram sin sak och få till stånd motioner i riksdagen. År 1909 valdes Lydia Wahlström till ordförande och fick då som en av sina första uppgifter att uppvakta kung Gustav V om behovet av kvinnlig rösträtt. Konungen uttryckte att han stödde saken och lovade att söka medverka till frågans lösning. Kvinnorna agerade överhuvudtaget självständigt och målmedvetet. Organisationen skulle verka partipolitiskt obundet, vilket inte alltid lyckades, något som både de socialdemokratiska och de moderata kvinnorna fick erfara.

Från år 1862 hade ogift kvinna med egen inkomst rätt att delta i stadsfullmäktige- och landstingsval och kunde därigenom indirekt påverka första kammarens sammansättning. År 1909 blev kvinnor valbara till alla kommunala förtroendeuppdrag, men de kunde fortfarande inte bli ledamöter av landstinget. Ungefär var fjärde man var röstberättigad år 1900, då det krävdes en inkomst om minst 800 kronor för rösträtt. Både liberaler och socialdemokrater ville utvidga rösträtten och införa majoritetsval i enmansvalkretsar, ett förslag som dock föll i första kammaren. Den liberala regeringen Staaff blev därför tvingad att avgå. I stället lyckades Arvid Lindman i sin nya ministär få riksdagen att anta ett förslag om allmän rösträtt

för män över 24 år samt proportionella val, ett förslag, som genomfördes 1909, vilket innebar en fördubbling av valmanskåren. Samtidigt beslutades om kvinnornas valbarhet till kommunernas fullmäktige och dess organ på samma villkor som männen.

AVF:s stadgar hindrade, som nämnts, kvinnor från att bli medlemmar. Först 1913 blev detta möjligt. I stadgarna för det nya partiet 1904 tycks det inte ha haft det nybildade LKPR och deras krav på rösträtt i åtanke utan skriver: ”Medlem av förbundet är varje välfrejdad till myndig ålder kommen man.” Många av högerns män var emot organisering överhuvudtaget, de ville inte ha någon styrning från en partiledning i Stockholm. Politiska vildar betraktades som något positivt i en miljö, där partipiska var ett okänt begrepp. Det fanns flera inbitna kvinnomotståndare men också mer positivt inställda konservativa män, som P.E. Lithander från Göteborg, vilka yttrade sig för kvinnors deltagande i samhället och som medborgare. Skälet till att de konservativa männen med G. F. Östberg från första kammaren i spetsen och påhejade av högersinnade redaktörer lyckades samla sig och bilda ett parti, anges i första hand ha varit hotet utifrån, de radikala vänsterkrafterna och liberalerna. Dessa hade skapat organiserade partier, nu krävdes att de konservativa gjorde detsamma för att därigenom utgöra ett skydd mot socialdemokrater och andra vänsterkrafter.

I motsats till andra partier vid den här tiden – såväl de socialistiska som de liberala – såg högerns män ännu inte kvinnorna som en resurs; de var osynliga. När liberaler och socialister började motionera i riksdagen för kvinnlig rösträtt, blev de nedröstade; särskilt starkt var motståndet mot den kvinnliga rösträtten i första kammaren. Visserligen fanns förespråkare för den kvinnliga rösträtten, framför allt i andra kammaren, men motståndarna var mer talföra och drastiska i sina omdömen om kvinnors bristande kompetens. Motståndet var inte organiserat eftersom partiet inte var organiserat, men var starkt nog från de konservativa för att förhindra en genomgripande reform.

Utanförskap för moderata kvinnor – SMKF bildas

”Högerkvinnornas politiska utanförskap” är rubriken på ett av Stina Nicklassons kapitel i *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet 1900–1936/37* (1992). Där visar hon att situationen för högerns kvinnor från början av 1900-talet och framgent var annorlunda mot den för

kvinnor i andra partier. Kvinnor med konservativa och moderata idéer räknades inte. Nicklasson skriver: ”den genuint manliga politiska kultur, som präglade högern,[innebar] att kvinnornas politiska krav blev besvärande”. Kvinnorna sågs enligt henne som en belastning. Visserligen kunde de vara användbara i arbetet kring valen, men att de skulle kunna påverka partiet var det inte fråga om. Nicklassons avhandling ställer nya frågor om konflikten, hur den hanterades och uppfattades av de moderata kvinnorna. För att gå till botten med dessa frågor krävs mer forskning, grundad på arkivmaterial och annat.

De moderata kvinnorna tycks till en början inte ha reagerat på sitt utanförskap. Kvinnor var vana vid det – men många agerade som om de ändå var fullvärdiga medlemmar i samhället, vilket framgått av min tidigare redogörelse. De arbetade för rösträtten, för landets försvar och genomförde stora aktioner utan att fråga högermännen, samtidigt som de alltid ställde upp kring valen och deltog i valarbetet. Det blev först när frågan blev akut i det partipolitiska engagemanget som problemen blev kännbara. Lydia Wahlström varnade männen att de skulle få det svårt att engagera kvinnor när rösträtten väl kom: ”Det kommunala livet är ett kvinnligt område, det politiska okvinnligt, så låter det senaste slagordet”, lär hon ha yttrat i anslutning till förslaget att kvinnorna skulle få agera på det kommunala planet.

Inför riksdagsvalet år 1911 blev samarbetet inom LKPR problematiskt då organisationen inför höstens andrakammarval beslöt sig för att stödja enbart de partier som verkade för den kvinnliga rösträtten, det vill säga de liberala och socialdemokratiska. Beslutet fattades av styrelsen den 20 juni 1911 och uppfattades av de moderata kvinnorna som djupt olyckligt och som ett avsteg från det tidigare fattade beslutet om politisk neutralitet. För Lydia Wahlström blev det omöjligt att fortsätta sitt ordförandeskap. Inom FBF uppmanades Agda Montelius av sina medlemmar att samla kvinnor, liberala som konservativa, till aktion mot beslutet. Montelius, som själv var negativ till det som hon kallade ”partiernas käbbel”, försökte att agera för att få beslutet upphävt, men misslyckades trots sin auktoritet. Som de moderata kvinnorna – Montelius var liberal – satte hon fosterlandets bästa framför partierna. Hon var övertygad att om kvinnorna agerade samfällt så skulle de kunna åstadkomma storverk.

Det enda konkreta resultatet av aktionen blev en diskussionsklubb, där konservativa och liberala kvinnor möttes för att diskutera politiska frågor och lära sig att agera vid offentliga framträdanden. Klubben initierades av Lotten Dahlgren, författarinna och redaktör för tidskriften Dagny 1891–

1907. Medlemmarna i klubben kom från FKPR i Stockholm och från FBF. Man ville nu bygga upp en grupp där kvinnorna kunde lita på varandra och få stöd i rösträttskampen.

Det hade länge tidigare funnits ett dolt missnöje med ledningen inom LKPR, då många ansåg den för radikal, men man hade tigit still eller helt enkelt avstått från att bli medlem trots att man stödde rösträtten. Moderaten Jenny Wallerstedt, lärarinna vid Linköpings elementarläroverk för flickor och aktiv både i LKPR och FBF, var en av dem som kritiserade den centrala ledningen för alltför radikala grepp. Detta uttryckte hon i ett brev till Agda Montelius, där hennes besvikelse över Lydia Wahlström också framgår. Denna hade efter att ha lämnat ordförandeskapet meddelat att hon ämnade dra sig ur rösträttsrörelsen. De moderatliberala kvinnorna och andra hade visserligen ställt upp till förmån för de moderata kvinnorna, men det fanns få andra alternativ än att starta en ny organisation. De tre namn som föresvävade henne som ledare för en sådan var Agda Montelius, Ebba von Eckermann och Lizinka Dyrssen. Jenny Wallerstedt såg kvinnornas potential. Ebba von Eckermann möter vi som SMKF:s första ordförande och Lizinka Dyrssen blev senare ordförande i Moderata Kvinnors Rösträttsorganisation bildad 1918 och senare ordförande i FBF. Jenny Wallerstedt såg det ändå omöjligt att bilda en ny partiövergripande rösträttsorganisation. Så arbetet inom LKPR fortsatte trots konflikterna. Engagemanget för rösträttskampen höll trots allt organisationen samman. Ett annat konkret resultat av konflikten blev att *Dagny* upphörde som organ för LKPR. Istället började man följande år ge ut en egen tidning, *Rösträtt för kvinnor.*

För de moderata kvinnorna som nu var dubbelt hemlösa, i sitt eget parti och i kvinnorörelsen, blev utvägen att ta saken i egna händer och bilda en egen organisation. Det första initiativet hade tagits redan våren 1911, då de moderata kvinnorna i Stockholm bildade MKF. Man måste beundra de moderata kvinnornas engagemang och att de trots alla motgångar och motstånd fortsatte att kämpa både för kvinnornas rättigheter och de moderata idéerna.

Moderata kvinnor i SMKF

I Finland hade rösträtt för kvinnor kommit redan 1906 medan Sverige under decenniets första år 1907–1909 fick en författningsreform som gav svenska kvinnor förbättringar i den kommunala rösträtten och valbarhet

till kommunala förtroendeposter. Vid kommunalvalet 1910 hade därför kvinnor och kvinnors röster för första gången blivit intressanta på allvar för partierna. Moderata Valfrid Palmgren valdes detta år till Stockholms stadsfullmäktige och representerade således partiet utan att vara medlem i AVF. Många kvinnor lät bli att rösta, endast 28 % av stockholmskvinnorna hade röstat. Det stod klart att det krävdes mer information och utbildning för att förmå kvinnorna att gå till valurnorna och ta sina möjligheter till inflytande på allvar.

Det dåliga valresultatet var troligen ett ytterligare skäl att bilda MKF, Stockholms Moderata Kvinnoförbund. Man insåg att kvinnorna behövde väckas för att ta sitt ansvar i politiken för samhället. Motgångarna för de moderata kvinnorna inom LKPR inför riksdagsvalet några månader senare, då organisationen som nämnts beslutat att enbart satsa på vänsterpartierna, försvårade ytterligare de moderata kvinnornas situation. Ebba von Eckermann var en av dem som kände av maktlösheten och drev på bildandet. Vid ett möte där man diskuterade moderata kvinnors situation, framhöll hon:

> ”Vårt partis män är tyvärr ännu motståndare till kravet på politisk rösträtt för kvinnor. Vi hoppas dock att på egna vägar och efter metoder, försvarbara inför samvete och fosterland, kunna övertyga högermännen om att det är förenligt med klok, klarsynt perspektivisk högerpolitik att giva även oss kvinnor plats i den politiska rösträttens leder och där kämpa med männen för fosterlandet.”

I *Dagny* refereras detta informationsmöte om en eventuell organisering av moderata kvinnor. Vid mötet bildades en interimstyrelse som bland annat fick i uppdrag att utarbeta stadgar. Intresset var stort och redan vid ett första möte anmälde sig 300 kvinnor som ville bli medlemmar i en framtida organisation. Bertha Wellin, senare AVF:s första kvinnliga riksdagsledamot, fick uppdraget att skriva stadgarna.

De var inga duvungar, de moderata kvinnor som startade MKF i Stockholm, sedan utvidgat till Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF. Flera av dem hade vanan inne att bilda föreningar och nätverk av olika slag. Ebba von Eckermann som blev SMKF:s första ordförande deltog redan som 18-åring i bildandet av Fredrika-Bremer-Förbundet år 1884. I MKF:s stadgar talas det om att ”väcka kvinnorna till insikt om deras skyldigheter mot samhället” men också om att ”självständigt ta tillvara både rättigheter och skyldigheter”. Retoriken i stadgarna påminner väl om den som FBF före-

trädde vid den här tiden, då kvinnornas speciella egenskaper blev alltmer framträdande i debatten. Kraven om kvinnlig rösträtt såg bl.a. Lydia Wahlström som en ren maktfråga. Rösträtten krävdes inte längre bara utifrån rättviseideologin, formulerad av J. S. Mill, utan byggde oftare på en mer traditionell uppfattning om kvinnans komplementära personlighet – hon behövdes i samhället vid sidan av mannen. Kanske var det en naturlig utveckling; kvinnorna tillförde något annorlunda och därmed konkurrerade de inte med männen. Här återfinns också talet om fosterlandet och hemmet.

Diskussionen om husmoderns viktiga uppgift smög sig in allt starkare i den svenska debatten. Husmodern/ modern blev en stark ikon särskilt under krigsåren. SMKF tog tillsammans med andra kvinnoförbund initiativ till en ordentlig husmodersutbildning. Lizinka Dyrssen, aktiv både i SMKF och FBF lyckades starta en lanthushållslärarutbildning på Rimforsa i Östergötland, som sedermera drevs av FBF. En lanthushållsskola startades för övrigt av Ebba von Eckermann i Ljusne. Intresset för husmoderns uppgifter fångades också upp av Bondeförbundet som 1921 bildade sin egen kvinnoorganisation. Även den mötte motstånd från många av Bondeförbundets konservativa män, vilka ofta hade en inställning till särorganisering som överensstämde med AVF:s. Även socialdemokraterna värnade om husmodersrollen, men fick konkurrens om kvinnorna, då den professionella hemmafrun 1919 fick sin egen organisation i Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund.

SMKF:s stadgar handlade om att ”väcka och stärka kvinnornas ansvar gentemot fosterland, hem och samhälle”. Det socialpolitiska inslaget i de moderata kvinnornas program påminner starkt om FBF:s inriktning under Montelius ledning. SMKF bedrev under hela sin tid parallellt politiska och sociala frågor. I slutet av dess verksamhet tycks det socialpolitiska arbetet med stöd till sjukvården i Norrlands glesbygder ha tagit över allt mer av intresset.

Folkbildarinriktningen, den positiva tron på utbildningens betydelse, delade man med andra organisationer som LKPR, något som ju kännetecknade hela rösträttsrörelsen.

Ett viktigt ord i stadgarna är ”självständighet”. Det är till denna självständighet, när det gällde att agera och bilda opinion, som SMKF ständigt återvänder, när AVF vill att de skall ingå som en del av partiet. Kvinnorna ville själva avgöra hur och med vilka frågor man skulle arbeta, men var samtidigt villiga att samarbeta inför valen, vilket också skrevs in i stadgarna.

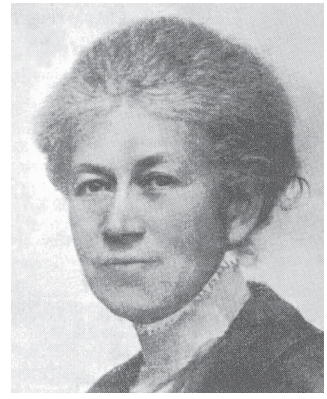
Ebba von Eckerman.

Det intressanta med MKF:s stadgar är att de inte talar om kvinnlig rösträtt eller om den kvinnliga frigörelsen. Däremot pläderade man för den kvinnliga medborgarrätten i sin agitation. Rösträtten fanns som en hemlig agenda i deras verksamhet. Skälet till att den inte togs upp i stadgarna kan man bara gissa, men Bertha Wellins inflytande över beslutet att inte ta in kravet i stadgarna är belagt. Vid mötet den 8 december 1911, då stadgarna skulle antas, höll hon nämligen ett högstämt tal på temat ”Sverige väntar”. De som väntade var högerns män, vilka behövde stöd i sin kamp för fosterlandet. Talet var präglat av tidens fosterländska retorik och med detta övertalade hon kvinnorna att inte stöta sig mer än nödvändigt med männen utan uppmanade dem att arbeta för rösträtten inom LKPR, vilket kan anses som särskilt provokativt efter vad som hänt vid beslutet den 20 juni samma år. Senare, 1918, bildade de moderata kvinnorna en egen rösträttsorganisation, ledd av Lizinka Dyrssen.

I den nyvalda styrelsen för MKF, där Ebba von Eckermann blev ordförande, ingick bland andra Lizinka Dyrssen, Cecilia Milow och Edit Kindvall, men däremot inte Bertha Wellin, som föredrog att hålla sig utanför den politiska kvinnliga organiseringen. Däremot deltog hon gärna som talare. De moderata kvinnorna började nu hålla kurser och utbilda i medborgarskap på liknande sätt som LKPR med det undantaget att utbildningen riktade sig endast till de kvinnor som delade deras politiska uppfattning. Man nöjde sig inte med att tala om medborgarskap som status, dvs som en formell rättighet, utan tryckte på betydelsen av att kvinnorna använde sitt medborgarskap aktivt, något som förutsatte både politisk socialisation och politiska kunskaper. Ordet röstplikt förekom flitigt i retoriken.

De moderata kvinnorna fortsatte sitt aktiva samarbete med LKPR och andra kvinnoorganisationer. Ett viktigt initiativ som Ebba von Eckermann genomförde tillsammans med de kvinnliga försvarsföreningarna, var en försvarspetition år 1913. Man lyckades få ca 265 000 kvinnors underskrifter på begäran om att försvarsfrågan skulle lösas ”på ett för landet betryggande sätt”. Detta initiativ uppskattades av AVF. Det gjorde däremot inte deras medverkan i andra kampanjer, som LKPR:s stora namninsamling för den kvinnliga rösträtten. Här rönte kvinnorna ett massivt motstånd från

högerpressen och det konservativa ungdomsförbundet när de aktivt deltog i insamlandet. Ungdomsförbundet sände till och med ut ett flygblad, där de ansökte om ekonomiskt stöd för att bekämpa kvinnornas insatser för rösträtten. Kvinnornas manifestation gav över 350 000 underskrifter vilket visade att kvinnlig rösträtt hade stor anslutning bland svenska kvinnor. Männens, inte minst de unga männens, negativa bemötande visar den miljö som moderata kvinnor arbetade i. Även på det privata planet lär många kvinnor ha hindrats av sina män från att skriva på listorna.

Att ständigt bli utsatt för kritik och nedvärdering tillhörde således de moderata kvinnornas vardag. Trots detta fortsatte de än mer aktivt att arbeta för sitt medborgarskap. Moderata kvinnor, bland dem Hilma Borelius ur LKPR, uppvaktade även de konservativa ledarna för första och andra kammaren, Ernst Trygger och Arvid Lindman för att påverka dem att skriva på den proposition som lagts fram av den liberala regeringen om medborgarrätt för kvinnor. Detta misslyckades, då de båda männen inte ville binda sig.

Varför kallade kvinnorna sig moderata och reformvänliga? De ville skilja ut sig från de konservativa männen inom AVF och skapa ett klimat, där det blev naturligt att kvinnor hade medborgarskap och var engagerade i samhället. De kallade sig reformvänliga därför att de ville genomföra reformer som gagnade samhället och fosterlandet. De stod visserligen på AVF:s ideologiska grund men ville själva avgöra i vilka frågor och hur de skulle samverka. Däremot ville såväl MKF som SMKF ha diplomatiska förbindelser med AVF och det skrevs in i stadgarna att förbundet vid valen skulle ingå i partiets valorganisation. Förbundet hade en egen ekonomi och lokalförbunden hade sina egna stadgar och egen ekonomi. Sedan SMKF bildats, ledde en centralstyrelse verksamheten. Organisationen hade inga anställda utan arbetade genom ombud. Dessutom reste styrelserepresentanter och andra runt i landet; man skickade också ut färdiga föredrag, litteratur, artiklar och annat som var relevant för att ge kvinnorna de kunskaper som kunde behövas för att på sikt kunna ta på sig en roll i politiken. Verksamheten finansierades med medlemsavgifter, privata bidrag och under de sista åren även med insamlingar.

Inför valet 1912 agerade MKF kraftfullt och de moderata kvinnorna besteg nu på allvar talarstolarna ute i landet. Kvinnorna tog därmed plats i den borgerliga offentligheten och uppträdde i skolor, bönehus, kommunalhus, festlokaler, nykterhetsloger och på torgen. De äntrade den manliga maktens yttersta symbol – talarstolen. Att tala offentligt var som att stiga över en

osynlig gräns, en gräns som av många uppfattades som olämplig för kvinnor. Många kvinnor saknade träning och erfarenhet i att uppträda och tala offentligt. Men talandet och resandet blev snart en viktig del i både MKF:s och SMKF:s arbete. Både Ebba von Eckermann och Bertha Wellin visade sig vara strålande talare som lyckades entusiasmera både kvinnlig och manlig publik. Ebba von Eckermann lät till och med tillverka en egen hopfällbar talarstol, som hon tog med på sina turnéer.

MKF arbetade inte bara för den kvinnliga rösträtten utan hade även ett politiskt handlingsprogram, något som Arvid Lindman inte lär ha uppskattat. De kastade sig direkt in i de då mycket infekterade försvarsfrågorna, men även i en rad andra frågor som bättre löner åt barnmorskor, strängare straff vid sedlighetssårande handlingar och brott mot minderåriga m fl frågor.

Ebba von Eckermann och andra representanter för MKF uppvaktade dessutom flitigt i riksdagen för att påverka behandlingen av ”sina” frågor. Talmannen i första kammaren Hugo Hamilton, fick t.ex. en skarp biljett från henne, där hon framhöll att frågan om kontrollen av de prostituerade, borde avgöras genast; om inte skulle detta mötas av ”ett skri av indignation av landets kvinnor”. Kvinnor ansågs genom det rådande reglementeringssystemet vara ensamma ansvariga för spridande av sexuellt överförbara sjukdomar, medan män inte alls kontrollerades.

MKF måste sägas vara minst lika aktivt som LKPR under 1910-talet och det är intressant att notera att när SMKF väl på allvar kommit igång med sina aktiviteter, minskade schismerna inom LKPR och organisationen fick återigen styrfart, ett faktum, som sällan framhållits.

Självständighet och anpassning

Arvid Lindman uttalade sig inte lika oförblommerat om den kvinnliga rösträtten som många av de konservativa riksdagsledamöterna. Men så sent som 1912 framhöll han i riksdagen att kvinnor och män hade olika roller i samhällslivet. Kvinnorna ansåg sig inte heller enligt honom mogna för rösträtt till riksdagen, något som ”långt, långt ifrån trängt igenom bland Sveriges kvinnor”. Skälen till att Lindman fortfarande inte stödde rösträtt för kvinnor var flera, ett var själva partiorganisationen, där AVF hade problem med att ansluta männen i riksdagen till partiet. En annan förklaring var rädslan för socialismens starka frammarsch och hans intresse var helt

fokuserat på detta. År 1911 gjorde AVF ett dåligt val och Lindman fick lämna statsministerposten för en oppositionsroll. En av de viktigaste uppgifterna för honom blev då att organisera partiet för att återta makten.

AVF var löst organiserat med stora lokala skillnader. Vad som krävdes nu var ytterligare uppstramning och ökad aktivitet inför de kommunala valen. Som ett led för att få in fler medlemmar ändrades stadgarna 1913, så att ”man” ersattes med ”person”. Det var ett valtaktiskt beslut, eftersom AVF beslutat sig för att engagera sig i de kommunala valen. Då behövdes kvinnornas röster, eftersom de numera var både väljare och valbara i kommunerna. Däremot visar en intern promemoria från 1914 att förändringen av stadgarna till kvinnornas förmån ännu inte innebar att partiet och partiorganisationen avsåg att stödja införande av kvinnlig nationell rösträtt.

Det är intressant att notera de stora skillnaderna i högermännens och de moderata kvinnornas agerande och nätverkande under de tjugo åren fram till dess den kvinnliga rösträtten blev ett faktum. Medan männen motsatte sig organisering och en del fortfarande gärna ville verka som ”vildar” i riksdagen, så grundade de moderata kvinnorna ständigt nya organisationer och grupperingar. De trodde på samverkan och utbildning av kvinnor inför deras nya uppgifter. Att män hade bristande kompetens var det dock sällan tal om. De som hade erfarenhet både av kampanjarbete och organisering var således kvinnorna, inte männen. Det hade Lindman blivit varse i valarbetet. Kvinnorna skulle dock enligt hans uppfattning inte agera självständigt utan efter AVF:s direktiv.

Efter MKF:s framgångsrika namninsamlingar blev det naturligt att bilda en riksorganisation, vilken kom till stånd 1915. Då satte Arvid Lindman ned foten. Han uppskattade inte kvinnornas självständighet, då de agerade utan att konsultera AVF. Han beslöt därför att organisera moderata kvinnor inom AVF. För detta ändamål anställdes en av medlemmarna i MKF:s styrelse, nämligen dess sekreterare Edit Kindvall. Hon fick i uppdrag att resa runt i landet och locka över kvinnorna till AVF, bilda lokalföreningar och därmed konkurrera ut SMKF. Kindvalls avhopp till AVF förorsakade stor förstämning hos SMKF, men detta första avhopp skulle följas av fler. Snart förstod Ebba von Eckermann och hennes medlemmar att hans mål var att utmanövrera SMKF och bilda

Edit Kindvall.

ett kvinnoförbund, beroende av AVF. Till en början värvade Kindvall nya medlemmar på landsbygden medan SMKF sökte sina i städerna. Efter en tid konkurrerade man på samma platser.

Edit Kindvall hade en fördel genom att hon var anställd och helhjärtat kunde ägna sig åt medlemsvärvning, vilket ju inte var fallet med SMKF:s ombud. Dessutom kunde Kindvall skriva i AVF:s medlemsblad och berätta om sina aktiviteter.

Man frågar sig hur Edit Kindvall ställde sig till den kvinnliga rösträtten i sin agitation ute i landet. Hon hade själv varit mycket aktiv såväl i rösträttsrörelsen LKPR som i SMKF, men vid den här tidpunkten avvisade AVF som parti fortfarande den nationella kvinnliga rösträtten. AVF var däremot öppet för medlemmar som var för införande av kvinnlig rösträtt.

Kampen om de moderata kvinnorna pågick i drygt 20 år. Arvid Lindman var involverad i detta spel och agerade bland annat genom att be moderata redaktörer skriva om AVF:s arbete för kvinnorna. I ett brev från 1916 framhåller Lindman: ”Verkställande utskottet har nu den bestämda övertygelsen att ett fristående moderat kvinnoförbund som till yttermera visso genom sina förbindelser på kvinnosakshåll lätt utsätts för påverkningar vänsterifrån, innebär en allvarlig fara för sammanhållningen inom det moderata partiet.” Tydligen var han mer rädd för ett vänsterinflytande än för samhörigheten med partiet. Denna rädsla skulle kunna förklara varför man tillät ungdomsförbundet att bilda en separat organisation samma år.

Samhörigheten med männen i partiet tryckte också Edit Kindvall på när hon berättade om sitt arbete med att starta kvinnoföreningar på AVF:s uppdrag. I *Allmänna Valmansförbundets Månadsblad nr 2* skriver hon med en tydlig markering mot SMKF:

> Må Sveriges högerkvinnor mer och mer inse betydelsen av ordet ”samhörighet” […] Visserligen skall måhända från något håll sägas att kvinnorna på ett bättre sätt kunna arbeta för de nationella idéerna om de hålla samman utanför den stora organisationen. Detta är grundfalskt. Inom organisationen tillsammans med de män som bära upp densamma, må också kvinnornas arbete läggas [...].

Denna artikel måste ha skadat och sårat SMKF, som arbetade intensivt åt Allmänna Valmansförbundet inför valet. Det är viktigt att notera, att partiet vid denna tid fortfarande inte stödde den kvinnliga rösträtten. Kindvall och Lindman var således helt eniga om att försöka konkurrera ut SMKF, vilket

dock blev svårare än de tänkt sig. Dessa två var inte ensamma i att motarbeta SMKF, utan liknande formuleringar kan återfinnas i exempelvis Värmlands Länskvinnoråds protokoll.

Att AVF:s aktioner mot SMKF kunde skada partiets ställning gentemot kvinnliga väljare och därmed samhörigheten i partiet, tycks dock till en början inte ha föresvävat dem. Det fanns 1916 en oklarhet om de båda typerna av lokal kvinnoorganisering, där många moderata kvinnor tycks ha gått med i bägge organisationerna. Å ena sidan ville partiet inte erkänna SMKF men förutsatte å andra sidan att organisationen skulle ställa upp och arbeta i valen – utan ersättning – vilket organisationen också lojalt gjorde ända fram till dess den gick samman med CK. Lindman uttryckte sitt missnöje med kvinnornas särorganisering och självständighet, men lyssnade inte på deras krav om inflytande och medbestämmande.

SMKF gav inte upp utan fortsatte arbetet både ute i landet och tillsammans med LKPR för rösträtten. Hilma Borelius, känd högerkvinna i Lund, deltog till exempel i två uppvaktningar av statsminister Hammarskjöld i riksdagen 1916 och 1917. Borelius manade till samverkan mellan alla kvinnor oavsett parti för att bryta ned motståndet mot den kvinnliga rösträtten i riksdagen. När frågan kom upp till debatt i riksdagen visade det sig dock att alltför många högermän var fortsatt negativa till den kvinnliga rösträtten. Den politiska rösträttsrörelsen benämndes t.o.m. ”politisk vidskepelse”. Några framhöll att kvinnlig rösträtt skulle komma att få samhällsomstörtande konsekvenser. Det var denna situation som fick SMKF att bilda Moderata Kvinnors Rösträttsförening valåret 1918. Högern förlorade då stort i valet och 29 högermän fick lämna riksdagen.

Motståndet mjuknar

Den författningsreform som var på väg med nya kommunala rösträttsbestämmelser och en trolig kvinnlig rösträtt fick Lindman att inbjuda till samarbete och man bildade en ad hoc kommitté som fick namnet Moderata Partiets Kvinnokommitté, MPK, med medlemmar från både AVF och SMKF samt från Moderata Kvinnors Rösträttskommitté och de olika lokala föreningarna ute i landet. Vid en extrastämma i december 1919, då AVF formerade sin riksorganisation i nya stadgar, stod den kvinnliga rösträtten som en av huvudfrågorna. Partiet hade nu gått med på att denna skulle genomföras. Samma år hölls kommunalval, där en tillfällig kvinnokommitté

med Stina Quint som ledare varit aktiv.

Lindman som fortfarande ville se en enad front, diskuterade nu en rad lösningar för att ge kvinnorna i de olika grupperingarna status i AVF. Ett av skälen till misslyckandet var att kvinnorna inte erbjöds annat än adjungerad eller rådgivande status. Kvinnorna ville ha garantier för inflytande och formell bestämmanderätt, men av detta blev intet. Däremot blev det ett omnämnande av kvinnornas betydelse i stadgan.

När beslutet om kvinnlig rösträtt väl var taget behövde partiets organisation ta detta på allvar. Man var dock fortsatt kritisk till all särorganisering och föreslog därför bildande av ett centralt kvinnoråd, CK, inom AVF, ett förslag som för övrigt Arvid Lindman lagt för SMKF redan några år tidigare. Uppgifterna för CK skulle i första hand vara upplysning och utbildning av kvinnorna i deras nya roll samt samverkan med partiet. Däremot fick CK inga egna resurser utan blev en del av AVF och skulle således mer fungera som ett utförande organ utan egna stadgar eller arbetsordning. Däremot fick CK ett handlingsprogram som ger vid handen att uppgiften var att upplysa kvinnorna om deras ansvar och kämpa tillsammans med männen för landets bästa. CK fick en egen styrelse med femton ledamöter, där flera av medlemmarna tidigare ingått i SMKF:s ledning.

Inte bara för de moderata kvinnorna utan även för omgivningen blev det oklart vad dessa två grupperingar stod för och vad det skulle innebära för dem att ansluta sig till den ena eller andra organisationen. Kvinnoföreningar inom AVF startades av Kindvall och moderata fristående lokala kvinnoföreningar bildades av SMKF, båda värdemässigt baserade på AVF:s ideologiska grund. Särskilt provokativt var att Lindman lyckats få in framstående kvinnor från SMKF i CK:s styrelse. Troligen hade de sett det taktiskt och ”lönsamt” att ansluta sig till AVF. Bland dessa kvinnor återfinns Bertha Wellin, Alexandra Skoglund och Lilly Hellström, som samtliga tillhört SMKF:s centralstyrelse. De motiverade sina avhopp med att de såg sammanhållning med högerns män som det främsta för dem. SMKF hävdade för sin del att dessa män inte skulle ge kvinnorna någon större plats i det politiska arbetet. Kvinnorna i CK ställde sig negativa till samverkan med kvinnor i andra partier, medan motsaten hade kännetecknat SMKF:s och LKPR:s arbete. Eftersom CK utgjorde en del av partiet, kunde de heller inte ta egna initiativ eller agera på egen hand. Utan stadgar, arbetsordning och ekonomi var kvinnorna helt beroende av AVF:s välvilja.

CK utvecklades under 1920-talet mer till en utbildningsorganisation än

till en politisk påtryckningsgrupp. Ebba von Eckermann i spetsen för SMKF lät sig inte påverkas till något slags samgående med CK. Däremot fortsatte de diplomatiska förbindelserna, som dock blev alltmer frostiga. Detta förstärktes inför riksdagsvalet 1921 och nomineringar av kvinnor till riksdagslistorna. Här tillfrågades visserligen SMKF om intressanta namn, men detta skedde mer under hand och till sist fanns endast Bertha Wellin på valbar plats. Frågan diskuterades i medlemstidningen under rubriken: ”Har högerns män svårare att acceptera kvinnans frigörelse än vad som tycks vara fallet inom andra partier?” Valarbetet mellan SMKF och CK samordnades inte heller under detta första viktiga val med låg mobilisering av kvinnliga moderatväljare som följd.

För CK blev valet en framgång, då Bertha Wellin, ledamot i CK:s styrelse, valdes in i riksdagen. Men nu var schismen och uppdelningen av kvinnorna i två läger uppenbar, vilket var precis det som Lindman velat undvika. Ute i landet hanterades frågan på olika sätt. Många kvinnor blev medlemmar i bägge organisationerna och kunde t.o.m. sitta både i SMKF:s och CK:s styrelser. Självklart innebar denna dubbelorganisering merarbete och ständiga konflikter med partiledningen. Eftersom SMKF:s medlemmar var skickliga, kunde partiet inte avvara dem i arbetet för kvinnorna, vilket exempelvis innebar att de förekom som skribenter i *Medborgaren*s novembernummer 1920, som helt ägnades åt kvinnofrågor. På CK:s ”kvinnosida” i *Medborgaren* beskrevs mest aktuella aktiviteter för kvinnorna, inte politiska ställningstaganden. Den politiska agendan för partiet beslutades av männen utan kvinnlig inblandning.

Det är intressant att notera hur aktivt Lindman agerade till exempel när det gällde att nominera kvinnor till olika poster. Bertha Wellin var hans kandidat till AVF:s styrelse och till riksdagen liksom Alexandra Skoglund var hans kandidat till ordförandeposten till CK. Medlemmarna i CK valdes under hennes tid vid partiets riksstämma, där de således valdes av en majoritet av män. De kvinnor som kom ifråga krävde inte självständighet för sig själva eller för kvinnorna i partiet utan följde partiledningens instruktioner. De hade inte heller krav på egna positioner i partiet eller i politiska församlingar. Trots allt tal om samarbete var det ändå särorganisering mellan könen som dominerade i arbetet.

Vad ville Bertha Wellin?

Bertha Wellin uttalade i pressen att hon aldrig var engagerad i den moderna kvinnorörelsen eller i att representera kvinnorna. Hennes framgångshistoria handlar mycket om anpassning efter partiets och männens önskningar och inte om att hjälpa fram kvinnors krav. Hon var taktisk och insåg att det lönade sig bättre, något som hon insett redan 1911, då hon skrev stadgar till SMKF. Som ensam kvinna representerade hon partiet i riksdagen under 15 år, men uttryckte att hon såg sitt ledamotskap som medborgare, moderat och i sista hand som kvinna. Hon arbetade hellre med män och även om hon aldrig öppet diskuterade sin sexuella läggning (alla hennes personliga papper sägs ha bränts) som Lydia Wahlström, är det intressant att notera att moderaternas två första kvinnliga riksdagsledamöter, Bertha Wellin och Ebon Andersson som efterträdde henne i riksdagen 1937, levde med kvinnor.

Vad skulle Bertha Wellin ha kunnat åstadkomma om hon fortsatt sitt samarbete med det i början så kraftfulla SMKF istället för att ställa upp mer eller mindre som gisslan för ett kvinnoförakt som förekom i partiet vid den här tiden – inte hos alla, men hos många – både män och kvinnor? Kvinnorna ansågs helt enkelt inte vara mogna att ta ett samhällsansvar, vilket framhölls framför allt på ledarsidorna i olika konservativa tidningar och av vissa högermän i riksdagen. Bertha Wellins ställningstagande i folkomröstningen om rusdrycksförbudet år 1922, när riksdagen beslutade att kvinnors och mäns röster skulle räknas var för sig, talar sitt tydliga språk. Männen uttryckte då rädsla för att kvinnorna, när de nu för första gången skulle få använda sin rösträtt i en folkomröstning, skulle rösta för ett förbud. Detta orsakade en stor konflikt med kvinnorna, som menade att deras röster riskerade att inte räknas som riktiga röster om de behandlades separat. Lindman menade att kvinnornas röster borde räknas för sig och Bertha Wellin intog samma position, vilket uppfattades som ett svek mot kvinnorna. Granskar man däremot Bertha Wellins olika motioner i riksdagen, framgår det med stor tydlighet att hon ägnade stort intresse åt att plädera för bättre förhållanden för kvinnorna inom olika delar av samhället. Hennes förslag om särbeskattning av makar blev också mycket uppmärksammat.

SMKF efter Ebba von Eckermann

Under åren efter rösträttens införande samverkade SMKF och CK kring försvarsfrågorna, men ständigt låg kravet på samgående i luften. Ebba von Eckermann avgick som ordförande 1922 och efterträddes först av Elisabeth Falkenberg och därefter av Eva Fröberg. Min uppfattning är att efter Ebba von Eckermann tappade organisationen i styrka och ideologisk kraft. Man hade inget tydligt mål för sitt arbete, arbetet för sjukvården i Norrlands glesbygder och andra konkreta sociala frågor tog över och det politiska trängdes tillbaka. Försvarsfrågorna blev det sammanhållande kittet.

SMKF startade 1922 – alldeles för sent – sitt medlemsblad *Medborgarinnan*, som utgavs till 1931 med Cecilia Milow som redaktör. Vad som är särskilt anmärkningsvärt är att det i den inte talas om kvinnofrågor eller problem för kvinnor i gemen, utom i det avseendet att SMKF:s självständighet måste bevaras. Huvudsakligen dryftas utbildning för kvinnor och försvaret för fosterlandet. Av redogörelserna för olika aktiviteter från de lokala föreningarna framgår dock att man där ägnade program bland annat åt frågor som kvinnors utbildning, värnplikt, fattigvårdslagstiftning och äktenskapslagstiftning.

Tidskriften tycks dock defensiv och organisationen framstår som mer konservativ än vid starten då SMKF i stadgarna benämnde sig som reformvänlig. I *Medborgarinnan* talas det mer om samhällsbevarande – men stadgarna hade inte ändrats. Trots tal om självständighet, agerade kvinnorna alltmer sällan självständigt. Kvinnornas ansvar för fosterlandet, civilisationen och hemmet är det genomgående temat. Hotet från samhällsomstörtande krafter framhålls, det kan gälla bolsjeviker, ungdomens förfall eller hemmens förflackning. Den högstämda retoriken i *Medborgarinnan* känns ofta omodern och överspänd. Tidningens framtoning kan ha avskräckt moderna 20-talskvinnor att gå in i organisationen. De ville läsa om annat – framför allt om sig själva – och artiklar om kvinnors tillvaro fanns sällan i tidningen. Det sista årets förstasidor talar sitt tydliga språk, där återfinns på omslagen Ann Margret Holmgren på sin 80-årsdag, Louise af Geijerstam på sin 60-årsdag, Anna Lagerberg på sin 75-årsdag samt drottning Viktorias dödsruna. De unga kvinnorna tycks ha svikit SMKF och tidningen måste läggas ned på grund av penningbrist.

1920-talet – ett förlorat årtionde

Det första decenniet med rösträtt för kvinnor blev mer eller mindre ett bakslag för kvinnorna i samtliga partier, till en början även för högerns kvinnor. Efter det första valet minskade kvinnornas kommunala mandat från ca 9% till 4,5%. Antalet kvinnor i riksdagen minskade från fem till fyra. I sin studie av kvinnorepresentationen efter rösträttens genomförande framhåller forskaren Kjell Östberg att de svenska kvinnorna liksom kvinnorna i hela Europa inte tycks ha varit redo att kräva platser, när de väl fått rösträtt. Männen agerade lika över hela linjen – de ansåg inte att kvinnor var mogna för att bli valda. Istället fortsatte kraven på att kvinnor borde förberedas mer inför ett eventuellt politiskt mandat. Att män på liknande sätt borde utbildas för sitt uppdrag tycks dock inte ha varit lika betydelsefullt, även om kurser bedrevs från partiets sida.

Det är förvånande att SMKF:s kvinnor inte ställde krav på valbara platser på listorna. De enda krav som SMKF och CK tydligt framförde rörde kvinnorna själva och deras röstplikt. Man framhöll att när nu kvinnor fått rösträtt skulle de också utöva denna rätt – det var en plikt.

Många – både kvinnor och män – sade sig vara förskräckta inför vad den kvinnliga rösträtten skulle kunna innebära för Sverige och för partiet. I AVF:s medlemsblad fördes det fram synpunkter som ”det måste anses otidsenligt och oändamålsenligt om de vid valen uppträda som egen organisation […] och framföra egna kandidater […] Metoderna har på sina håll praktiserats med resultat att prövade kommunala krafter utslagits av oprövade och för allmänheten okända kvinnor […]”. Av inlägget framgår att kvinnor tycks ha haft framgångar med egna listor. Det förekom såväl kvinnolistor över partigränserna som s.k. spränglistor för kvinnor inom AVF ute i landet framför allt under början av 1920-talet.

Männens negativa inställning – eller ointresse – bidrog sannolikt till att kvinnornas intresse minskade. Undantagen var de synnerligen aktiva och synliga kvinnorna från SMKF och kvinnor som anslöt sig till AVF:s kvinnoföreningar. De var aktiva både i valrörelserna och mellan valen, men ofta förvånansvärt blygsamma i kraven på representation. De gav ofta uttryck för vad man kan uppfatta som överdriven ödmjukhet och framhöll behoven av ökade kunskaper och beslutsförmåga innan de kunde utöva sina nya rättigheter som medborgare. Detta måste ses som en följd av samhällsklimatet, där det ständigt talades om behov av kvinnlig utbildning innan de tog på sig medborgerliga uppgifter. Kvinnorna fick uppfattningen att det

krävdes något exceptionellt av dem för att de skulle kunna verka politiskt.

Förutom påståendena om kvinnors otillräckliga kunskaper och erfarenheter, förekom en annan diskussion, nämligen att kvinnor inte tillräckligt förstod ”vad de givna rättigheterna innebär”, som Alexandra Skoglund skrev i en artikel till partiets 24-årsjubileum 1929, där hon talar om de ”mödosamma och ibland hopplösa ansträngningarna” att arbeta med kvinnor i partiet. Kvinnor uppfattades som såväl hotfulla som okunniga, något som kvinnor inom samtliga politiska partier fick uppleva.

Högerns Kvinnliga Medborgarskola

På samma sätt som Elisabeth Tamm på Fogelstad tog emot olika grupper av kvinnor på sin gård öppnade Ebba von Eckermann sitt Södertuna för studenter, scouter och arbeterskor under somrarna. Däremot tycks det inte ha föresvävat henne att på samma sätt som Elisabeth Tamm mer permanent driva en skola för kvinnors medborgarskapsutbildning. Det var synd, då det hade kunnat bli såväl en liberal som en moderat-reformvänlig i Sörmland.

Det dröjde till 1931 innan Högerns Kvinnliga Medborgarskola började med sina kurser och då var denna ett resultat av en insamling av kvinnor inom AVF och troligen SMKF. Andra partiers kvinnoorganisationer anordnade kurser och den Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad lät tala om sig. CK:s kvinnor saknade som nämnts egna medel men kvinnorna tog saken i egna händer och skaffade sponsorer som garanterade skolans verksamhet fem år framåt. Det handlade inte om att skapa en fysisk plats utan i stället om kurser. Först omfattade kurserna en hel månad och hölls på kursgårdar i Strängnäs och Julita, sedan anordnades de på Gimo, partiets egen kursgård. Vissa år anordnades två kurser och 1935 en kurs enbart för CK:s och SMKF:s styrelser.

Kostnadsökningar gjorde att kurserna kortades ner successivt så att de till sist kom att omfatta fyra och en halv dag. De var praktiskt inriktade med föreläsningar och övningar inom olika sakområden, däremot inte uttalat om kvinnofrågor – något som Gösta Bohman senare framhöll som särskilt positivt. Om man jämför utbildningen med Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad, så fungerade Högerns mer traditionellt med inbjudna föreläsare och olika kursavsnitt med mer pedagogisk mångfald än en enhetlig pedagogisk syn. Grundsynen för Högerns Kvinnliga Medborgarskola var att partiets eller samhällets främsta experter skulle förmedla kunskaperna

till kvinnorna inom sina specialområden. Kvinnorna fick dessutom utbildning i praktisk politik med sammanträdesteknik bl.a. och där var läraren länge Elna Pehrsson från Lund, en av initiativtagarna till Högerns Kvinnliga Medborgarskola.

Kurserna blev enormt uppskattade av kvinnorna som såg fram emot dessa årliga sammankomster, då partiets ledande personer och experter ställde upp för dem. Att ”skolan” drevs av kvinnorna själva och med egna medel framhölls alltid som ett särskilt plus, ett slags ödets ironi om man betänker inställningen till kvinnornas krav på självständighet i den egna organisationen SMKF. Detta var den aktivitet, där kvinnorna hade egen beslutanderätt men för säkerhets skull utsågs en inspektor från AVF, kanske för att tydliggöra att skolan trots allt var inordnad i partiet. Men självständigheten och den egna ekonomin framhölls ofta som något man var stolt över!

Samgående till sist

Under åren 1923 till 1937 presenterades olika förslag om samgående mellan organisationerna, men SMKF ville inte ge upp sin självständighet. SMKF hade dock allt mindre resurser och tid åt att ägna sig åt organisationsskisser från AVF. Ebba von Eckermann hade visserligen fortsatt med ekonomiskt stöd även sedan hon lämnade ordförandeposten, men till slut gick det inte att leva på egna medlemsavgifter och donationer. CK fick sin finansiering av partiet och hade resurser att utveckla sin verksamhet och satsade som nämnts på en livaktig kursverksamhet. Dessutom började medlemsantalet i SMKF att minska. Eva Fröberg fick nu det svåra uppdraget att ”fusionera” SMKF med CK åren 1936–37. Efter en medlemsomröstning beslöt medlemmarna att följa SMKF-ledningens och högerledaren Gösta Bagges uppmaning att sammanslås med CK och AVF. Ordförande blev Alexandra Skoglund från CK. Nog var det trist, men nödvändigt! Och Gösta Bagge framhöll att han för sin del såg kvinnorna som en resurs för partiet.

Alexandra Skoglund.

LITTERATUR

Att göra en fullständig litteraturlista för mitt avsnitt, skulle leda för långt, eftersom det är ett slags koncentrat av många års studier och forskning. Första gången jag på allvar konfronterades med frågan om SMKF och dess ställning i det Moderata Samlingspartiet var som ordförande för Moderata Kvinnor i Stockholm. År 1996 beslöt oss för att fira den ”glömda” organisationens 85 årsjubileum med en liten skrift och ett seminarium. Allt blev mycket inspirerande och Stina Nicklassons eminenta kunskaper kom till nytta. Stina Nicklassons avhandling 1992 *Högerns Kvinnor. Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet 1900–1936/37* och hennes senare böcker om Bertha Wellin (*Sophiasystern som blev politiker*, 1995) och de moderata pionjärerna (*Kvinnors väg till ett fullvärdigt medborgarskap*, 1997) kan ses som en utgångspunkt.

Professor Eva Österberg och hennes seminarium i Lund har publicerat spännande forskning om svenska kvinnors politiska insatser och offentligheten. Inger Hammar, Sif Bokholm, Christina Carlsson, Irene Andersson är några namn jag vill nämna. De har visat vilka viktiga bidrag som svenska kvinnor gjorde i tiden kring sekelskiftet.

Fogelstadsgruppen och deras medborgarskola inspirerade många, även de moderata kvinnorna. Denna grupp är rikt beforskad och här borde samverkan mellan de olika grupperingarna studeras ytterligare.

Ebba von Eckermann och hennes ledarskap i Fredrika- Bremer-Förbundet och Sveriges Moderata Kvinnor har särskilt intresserat mig. Brev, tal, artiklar från hennes hand och om henne utgör en annan viktig del i arbetet att förstå vad som hände med och i SMKF. Stockholms Stadsarkiv, Riksarkivet och Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgsuniversitet har här bidragit med ett rikt material.

Inte bara den tidens kvinnotidningar som *Idun*, *Dagny*, *Tidskrift för Hemmet* diskuterade frågor om kvinnorna, rösträtten och offentligheten. Frågorna förekom i alla medier, ofta i hetsiga ordalag och med skämtteckningar av de kvinnor som vågade föra fram drastiska synpunkter att kvinnor var lika bra som män och därför borde ha rösträtt. Även partiets olika informationsblad och SMKF:s *Medborgarinnan* har jag naturligtvis gått igenom.

En annan viktig källa är riksdagsprotokollen från början av seklet och framåt. De avslöjar på ett ibland pinsamt sätt den bristande jämställdheten i Sverige vid den här tiden.

Moderata kvinnor från Umeå till Trelleborg

De moderata kvinnor som kom att företräda partiet i stad och kommun var starka personligheter. Antingen var de välkända, ”högt uppburna” som det ibland formuleras, på grund av sitt yrke och sin ställning i samhället, eller också var de välkända genom att ha bildat och lett föreningar; ofta var det båda delarna som gällde. Flera av dem utvecklade en imponerande föreningsaktivitet. De verkade såväl inom Moderata Kvinnoförbundet som i partiets kvinnoklubbar, kanske har tidvis konkurrensen mellan de båda organisationerna stimulerat engagemanget. Dessutom deltog de aktivt i ett stort antal andra kvinnoföreningar, nykterhetsföreningar och välgörenhetsföreningar.

Det är påfallande vilket stort politiskt intresse som utvecklades inom föreningslivet inför valen. Även i mindre städer kunde hundratals medlemmar medverka vid nomineringssammankomsterna. Och eftersom partiet ansåg att provval borde försiggå bland medlemmarna, kunde det vara en anledning till att partiet öppnades för kvinnor, trots att AVF:s stadga inte tillät det förrän 1913. Någon gång framkommer det att det rådde stark konkurrens också bland kvinnorna om de få valbara platser som de kunde räkna med vid de första valen, såsom i Umeå 1922.

Städerna, var med några undantag, stadda i stark förändring. Stor inflyttning ledde till trångboddhet och behov av nya skolor. Med industrier och ökat förvärvsarbete bland kvinnor krävdes det barnkrubbor och eftermiddagshem. Kvinnorna kände väl till de lokala förhållandena och engagerade sig ofta i sådana frågor. I folkskolestyrelsen kunde de granska ritningar till nya byggnader, men det dröjde länge innan någon kvinna kom in i byggnadsnämnden eller andra så kallade tekniska nämnder.

Stockholm, Göteborg och Malmö

ANN-MARIE PETERSSON

Stockholm och Göteborg var vid 1900-talets början de enda städerna i Sverige med mer än 100 000 innevånare. Malmö hade en mycket stark befolkningsökning 1900 till 1910 och har sedan dess varit Sveriges tredje stad. De tre städerna präglades av en stark inflyttning och mångsidigt näringsliv. Det är intressant att se vilka kvinnor som nominerades av de moderata partiorganisationerna i de tre större städerna vid de första stadsfullmäktigevalen och vilka avtryck de gjorde.

Uppgifterna om Stockholm och Göteborg bygger i huvudsak på framställningen i *Moderata Pionjärer, kvinnor i politiskt arbete 1900–2000,* som utkom 2004, uppgifter om Malmö har huvudsakligen hämtats från *Back, Malmö del V.*

Stockholms stadsfullmäktige

Valfrid Palmgren (1877–1967) var en av de verkliga pionjärerna såväl inom stadens politik som inom andra områden. Hon var universitetsutbildad, disputerade i romanska språk år 1905 och började därefter som den första kvinnliga amanuensen på Kungliga Biblioteket, KB. Hon var den första kvinnan som släpptes in på föreläsningar vid universitetet i Marburg och vid Christ Church College i Oxford. Hon organiserade de första bibliotekarieutbildningarna på KB och gick i bräschen för att barn- och ungdomsbibliotek skulle komma till stånd i Stockholm.

Valfrid Palmgren.

Hon utsågs till ledamot av den statliga folkbiblioteksutredningen, på vars uppdrag hon

studerade det amerikanska biblioteksväsendet. Hennes bok *Bibliotek och folkuppfostran* från 1907 fick stor spridning och översattes till många språk. Tillgången på böcker var en medborgerlig rättighet, menade hon. Biblioteken skall inte styras av politiken, marknaden eller religiösa samfund. I stället skall det finnas en mångfald av smakinriktningar och kunskapsområden.

På fyra år lyckades hon med att föra en kampanj för offentligt finansierade bibliotek. Hon fick i uppdrag att som ensamutredare föreslå statliga åtgärder för främjande av ett allmänt biblioteksväsende. Hon tog initiativet till Sveriges första barn- och ungdomsbibliotek 1911.[1]

Vid invalet till stadsfullmäktige 1910 var hon en välkänd och respekterad kulturpersonlighet i Stockholm. Utöver biblioteksfrågorna hade hon särskilt studerat bostadsfrågor, bland annat vid en resa till Berlin.[2] Hon nominerades på Stockholmshögerns lista, invald på listans sista plats. I valrörelsen var hon en anlitad talare både på högerkvinnornas eget möte och de kvinnliga rösträttsföreningarnas möte för kvinnliga väljare. Trots ansträngningarna blev mobiliseringen av de kvinnliga väljarna en besvikelse. Av totalt drygt 20 000 röstberättigade kvinnor deltog drygt 6 600, dvs 28 %.

Två kvinnor invaldes i Stockholms stadsfullmäktige 1910, Valfrid Palmgren på AVF:s lista och Gertrud Månsson, socialdemokrat. Trots att Valfrid Palmgren stannade som ledamot i fullmäktige bara ett år, satte hon tydliga avtryck inte enbart i biblioteksfrågorna utan även på en rad andra områden. Hon krävde t.ex. nya semesterbestämmelser som inte skulle missgynna kvinnorna. Då semesterns längd knutits till lönegrad, befann sig kvinnorna, som hade sämre möjligheter till befordran, på en lägre nivå. Hon krävde i stället en koppling till tjänsteår, något som också blev fullmäktiges beslut.

Berta Wellin.

Anledningen till uppbrottet från Stockholm var att Valfrid Palmgren gifte sig och flyttade till Danmark, där hon kom att bli den första kvinnan med fast tjänst som undervisade vid Köpenhamns universitet. Valfrid Munch-Petersen kom där också att under många år arbeta med utgivningen av de första större ordböckerna över danska och svenska språket.

På den moderata listan inför 1912 års val utökades kvinnorepresentationen med **Bertha Wellin** (1870–1951) från Öland, sjuksköterska och sedermera Högerns första kvinnliga riksdagsle-

damot, samt **Stina Quint** (1859–1924) från Skåne. Båda invaldes.

Bertha Wellin hade varit sjuksköterska på lasaretten i Falun och Kalmar efter sin utbildning på Sophiahemmet, hon hade organiserat den militära sjukvården och därefter anställts av Svenska Fattigvårdsförbundet för att organisera barnavårdsbyrån i Stockholm. Hon arbetade också för Föreningen för Välgörenhetens Ordnande, en organisation för samverkan mellan offentliga och privata insatser. Hon var initiativtagare till Svenska Sjuksköterskeförbundet, bildat 1910, redaktör för dess tidning och åren 1914–1933 ordförande i förbundet. Hon hade bidragit till bildande av Stockholms Moderata Kvinnoförbund, MKF, men avstått från att ingå i styrelsen.

Bertha Wellins särskilda intresse var sjukvården, där hon speciellt talade för cancervården och insatser under spanska sjukan. Hon kunde påverka en mångfald ärenden genom sin position i beredningsutskottet och från 1920 i Stockholms stadskollegium, närmast motsvarande dagens kommunstyrelse. Hon användes dessutom i en mängd uppgifter under krigsåren. Hon blev snabbt en kraft att räkna med i kommunalpolitiken. Hon satt i Stockholms stadsfullmäktige åren 1912–1927 samt i riksdagen 1922–1936.

Stina Quint.

Stina Quint hade varit lärare i Nyköping, men blev förläggare tillsammans med Lilly Hellström och utgav framför allt barn- och ungdomsböcker samt den mycket spridda Folkskolans Barntidning. Hon hade tidigt anslutit sig till MKF. Stina Quint invaldes i folkskoledirektionen och gjorde sig känd som stark förespråkare för god undervisning och en humanitär inställning till obemedlade barn. När hon avgick från folkskoledirektionen 1918 höll hon ett ”brandtal” om lärarna och skolväsendet . Hon talade om lärarnas betydelse för kulturen och behovet i rådande dyrtider att höja lärarlönerna. Hon yttrade bl.a. att ”den som lägger hela sin själ i frihamnen eller i Hammarbysjön eller ständigt har den på dyk i finansernas djup inte har intresse eller förståelse för de samhällsproblem som är folkskolans”.

Alma Hedin kom in i Stockholms fullmäktige 1911 på ett ledigt mandat, och var ledamot i stadsfullmäktige fram till och med 1917. Hon var ett välkänt namn, syster till den berömde forskningsresanden Sven Hedin. Hon var hela sitt liv socialt verksam i fattigvårds- och bostadsfrågor, först på Stockholms Arbetarehem, senare föreståndare på stiftelsen Wilhelm

Gowenii Minne, vars uppgift var att ge billiga bostäder åt obemedlade arbetarfamiljer. Hon tog initiativ till Blomsterfonden, med hem och vård åt gamla, mindre bemedlade. I stadsfullmäktige var hon en ivrig förespråkare för en ”människonära” socialpolitik, där även ungkarlshotellen skulle ingå.[3]

Till valet 1914 skulle företrädare väljas för fyra år. De tre nämnda kvinnorna placerades på valbar plats och samtliga invaldes. Samtliga tog initiativ till förbättringar av kvinnolöner och kvinnornas pensioner, ibland tillsammans med kvinnor från andra partier.

I stadsfullmäktige agerade kvinnorna ibland över partigränserna, exempelvis om byggande av bostäder åt ensamma kvinnor med barn och för ensamma äldre kvinnor.

Göteborgs stadsfullmäktige.

Det första stadsfullmäktigevalet i **Göteborg** efter kvinnornas representationsrätt hölls år 1911. Två kvinnor invaldes, nämligen Frida Hjertberg för moderaterna och Thyra Lundgren, liberal. **Frida Hjertberg** kom från Linköping, utbildade sig på Högre Lärarinneseminariet, blev lärare vid Sigrid Rudebecks skola i Göteborg och i 25 år föreståndare för skolan. Hon gick sommarkurser i Oxford, gjorde studieresor i Tyskland och Frankrike. Hon var med i styrelsen för Sveriges Moderata Kvinnoförbund och dess lokalförening i Göteborg samtidigt som hon var med i den lokala partiföreningens styrelse. Hon var ledamot av stadsfullmäktige i två omgångar, 1911–14 och 1919–31. Hennes politiska intressen var skolfrågorna, framför allt flickors utbildning. Hon brukade som den enda kvinnan hålla föredrag vid kurser med Fosterländska Förbundet i Göteborg, som partiets lokala förening först kallades.

Frida Hjertberg.

Den andra moderatkvinnan i Göteborgs stadsfullmäktige var **Svea Brunius,** ledamot i fullmäktige bara ett år, 1918–1919. Hon var född i Jönköping, arbetade i Göteborg som annonsexpeditör på tidningen Hvar 8 Dag och grundade Sveabyrån, en uthyrnings- och platsbyrå i Göteborg. Hon var också initiativtagare till och ordförande i föreningen Våra Gamla.

Vid 1919 års val invaldes förutom Frida Hjertqvist, **Marie Nystrand,**

Marie Nystrand.

fullmäktigeledamot till och med 1922. Hon var gift till skillnad från de övriga. Hon hade arbetat som kontorist och kassör och var känd som grundare av den välrenommerade engrosfirman Hansson och Möring.[4] Också hon var med i SMKF:s centralstyrelse, där hon var kassaförvaltare samt vice ordf i den lokala kvinnoföreningen. Hon har själv formulerat att hon var ”ledamot i milda styrelser och föreningar”, och bedrev föredragsverksamhet.[5]

Malmö stadsfullmäktige

Malmö växte mycket snabbt kring 1900. På tio år fram till 1910 ökade befolkningen från ca 60 000 till drygt 83 000 och Malmö har sedan dess varit landets tredje stad. Carl Herslow, lektor och tidningsman, grundare av Sydsvenska Dagbladet var en drivande kraft i stadens utveckling och stadsfullmäktiges ordförande 1891–1904. Han var också riksdagsman i andra kammaren och talman vid riksdagen 1892–93. Vid riksdagens öppnande 1892 höll han ett tal, som blivit berömt för att han redan då förde fram krav om breddad rösträtt.[6]

I Malmö var den första kvinnan i fullmäktige socialdemokraten och handelsidkerskan Anna Stenbergh. 1914 hade hon fått sällskap av ytterligare en handelsidkerska, Kristina Frank och Anna Herslow, den senare på den moderata listan.

Anna Herslow, (1868–1963) var ledamot av Malmö stadsfullmäktige 1913–1930. Hon var dotter till den ovan nämnde Carl Herslow och ägnade sig förutom åt stadsfullmäktige, huvudsakligen åt organisationer med utåtriktat socialt arbete som Röda Korset, Malmö blindförening, där hon var ordförande 1919–1945 samt Malmö stads skolhem 1927–1942.

Anna Herslow.

Ett intressant initiativ av Anna Herslow var hennes motion till fullmäktige 1927 tillsammans med Matilda Holmgren om att polissystrar skulle anställas för kvinnliga arresterade och för för-

hör med kvinnor och barn i sedlighetsbrott. Motionen ”lades i långbänk” och kom upp till fullmäktige först 1931. Anna Herslows medmotionär återkom med motionen 1934 och då beslöts att två kvinnliga biträden med högre kvalifikationer än skrivbiträden skulle kunna fungera som polissystrar. Först 1939 inrättades riktiga tjänster, 3 stycken, som polissystrar på kriminalavdelningen vid malmöpolisen. Motionen är mycket intressant och förmodligen den första i sitt slag som yrkar på att kvinnor skall förhöra kvinnor och barn vid sedlighetsbrott. Anna Herslow hade varit med i styrelsen för uppfostringshemmet i Håkantorp och även på andra sätt fått inblick i hur polisen fungerade. Hon var resolut, drev sina frågor bestämt och ofta framgångsrikt även när hon politiskt befann sig i minoritetsställning.

Anna Herslow satt aldrig i stadsfullmäktige samtidigt som fadern och hennes intresseområden var andra än faderns när det gällde Malmö stad. Men de var lika varandra när det gällde styrkan i det politiska engagemanget och framsyntheten inför en ny tids krav.

Sammanfattning

Andelen moderata kvinnor på de olika listorna i Stockholm och Göteborg höll sig på en något högre nivå än genomsnittligt i landets städer. Medan kvinnorna i deras stadsfullmäktige var ca tre procent vid det första valet 1910, invaldes 1912–1918 i landets övriga städer endast ca en procent kvinnor. I Stockholm fanns *en* kvinnlig moderat i stadsfullmäktige 1910–1911, därefter tre fram till 1917. I Stockholm hade moderaterna totalt 30–35 mandat under perioden. Andelen kvinnor hos moderaterna var således ca tio procent efter 1911. Med undantag för 1914–1918 då moderata kvinnor saknades i Göteborgs stadsfullmäktige var representationen 1 eller 2 av 13–20 mandat, dvs mellan sju och tio procent kvinnor för moderaterna i de stora städerna. Andelen var alltså mestadels över genomsnittet i de svenska städerna.[7]

De valda kvinnorna hade en egen stark yrkesroll, flera som lärare, det ojämförligt största kvinnoyrket för 1900-talets yrkesutbildade kvinnor. Såväl i Stockholm som i Göteborg och Malmö fanns också kvinnliga företagare i stadsfullmäktige. De flesta var inflyttade till respektive stad i vuxen ålder och motsvarar därmed bilden av städernas starka inflyttning. Med ett undantag var de ogifta.

Anknytningen till rösträttsföreningar, Fredrika-Bremer-Förbundet och

moderata kvinnoföreningar är stark, och några kvinnor valde dessutom att ansluta sig direkt till AVF, sedan det öppnats för kvinnor 1913. I Stockholm bildades Moderata Kvinnoförbundet 1911, 1915 tillkom Moderata Kvinnoföreningen i Göteborg. Samarbetet mellan den lokala valmansorganisationen i Göteborg, först benämnd Fosterländska Förbundet, senare kallad Borgerliga Valförbundet, och den Moderata Kvinnoföreningen fungerade av allt att döma betydligt bättre i Göteborg än i Stockholm, och kvinnoföreningens kandidater sattes upp på listorna i Göteborg. Partiföreningen i Göteborg hävdade sin självständighet och lämnade riksorganisationen 1920–1931.

Kvinnor hade kunnat väljas till skolstyrelser och fattigvårdsnämnder redan 1889. Det ansågs att kvinnor kunde tillföra en sakkunskap inom dessa områden, som män inte hade samma fallenhet för. När kvinnorna fick rätt att väljas också till fullmäktige var det liknande tankegångar som föresvävade många. Kvinnor skulle ägna sig åt ”det förlängda hemmet” med uppgifter framför allt inom omsorgen om fattiga och sjuka, föräldralösa barn och den lägre utbildningen. Genomgången visar att det ofta blev de kvinnliga fullmäktigeledamöternas områden, men inte enbart som omhändertagande. De lyfte också fram frågor som bibliotek, bostadsbyggande och bättre skolor ur ett förebyggande socialt perspektiv, i Malmö också polisorganisationen, och använde dessutom fullmäktige som en arena för att föra fram kvinnofrågor.

NOTER

1. Ingrid Elam, artikel Allmänna bibliotek – en borgerlig idé. DN 2007-06-21
2. Om Valfrid Palmgren och Stina Quint hänvisas i övrigt till Stina Nicklasson, Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap. Stockholm 1997, s 109–127 Om Bertha Wellin, se Stina Nicklasson, Sophiasystern som blev politiker. Stockholm 1995
3. Ragnar Amenius, art Alma Hedin, Svenska Män och Kvinnor del 3, Stockholm 1946 samt Inger Ström-Billing, Ungkarlshotell. Uppsala 1991
4. Uppgifter om Göteborgskvinnorna har främst hämtats från Granberg, Rembo, Sundén-Andersson, art. Göteborgs moderata högerkvinnor i Moderata Pionjärer, s 201–209.
5. Lundström, N. S., Svenska kvinnor i offentlig verksamhet. 1924.
6. Uppgifter om både Carl Herslow och Anna Herslow har hämtats fr.a. från Pär-Erik Back, Från kommunalreform till världskrig. Malmö stads förvaltning 1870–1914 i Malmö, del V, Om Anna Herslow finns också uppgifter i Lundström a.a. s 153
7. Den jämförande statistiken har dels hämtats från Kjell Östberg, Efter Rösträtten. Stockholm 1997, s 68 ff, dels Årsbok för Sveriges kommuner, SOS för resp år 1917–1921, Valstatistik för stadsfullmäktigevalen. Kvinnor redovisas separat från 1919. Ev. förändringar under valperioden har inte medräknats.

KÄLLOR:

Sveriges Officiella Statistik (SOS) Årsbok för Sveriges kommuner 1917, 1918, 1919, 1920 samt 1921.

BEARBETNINGAR:

Amenius, Ragnar: art Alma Hedin, *Svenska män och kvinnor, del 3.* Stockholm 1946

Back, Pär-Erik, *Från kommunalreform till världskrig Malmö stads förvaltning 1870–1904. Malmö del V*

Elam, Ingrid, artikel *Allmänna bibliotek – en borgerlig idé,* DN 2007-06-21

Granberg, Agneta, Rembo, Stina, Sundén-Andersson, Lisbeth, art. *Göteborgs moderata högerkvinnor* i *Moderata Pionjärer. Kvinnor i politiskt arbete 1900–2000.* Stockholm 2004

Lundström, N.S. *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet.* Uppsala 1924

Nicklasson, Stina: *Sophiasystern som blev politiker. Bertha Wellin, pionjär för moderat politik.* Stockholm 1995.

Nicklasson, Stina: *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap.* Stockholm 1997

Ström-Billing, Inger: *Ungkarlshotell Föreningen Söderhem, enskild filantropi och allmän socialvård 1900–1986.* Uppsala 1991

Östberg, Kjell: *Efter rösträtten.* Stockholm 1997

Moderata kvinnor i Umeå stadsfullmäktige 1910–1930

ELISABETH ERIKSSON OCH ULLA LÖFGREN

Umeå var vid början av 1900-talet en småstad med knappt 4000 innevånare. Den växte förhållandevis långsamt och hade ännu 1930 bara 11000 innevånare. Det var framför allt en handelsstad, centrum för ett stort omland. Men i staden utgavs 5 tidningar och Västerbotten präglades av den kyrkliga väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen mer än de flesta andra län i Sverige.

Det första årtiondet av 1900-talet präglas av att föreningslivet växte, inte minst fick kvinnoföreningarna livlig anslutning. Den kvinnliga rösträttsrörelsen fick en lokalavdelning i Umeå 1903, Svenska Röda Korset fick en kvinnoavdelning i Umeå 1904, Vita Bandet, den kvinnliga kristna nykterhetsrörelsen, kom till Umeå 1907. Allt detta visar på en dynamisk folklig opinionsbildning och staden blev mer än annorstädes en arena för intensiva motsättningar i den lokala politiken.

1910–1916 utspelades de riksbekanta ”umeåbråken” med den frisinnade redaktören för Westerbotten Kuriren, Gustav Rosén, som en av huvudaktörerna. Han riktade sin penna framför allt mot juristerna i stadens och länets förvaltning och dömdes 1916 till dryga böter och fängelse bl.a. för att ha anklagat dem för korruption.

Man kan se hur tidens stora rikspolitiska frågor blev kommunala i Umeå. **Försvarsfrågan** tillspetsades före och under första världskriget. Rosén stödde Staffs nedrustningslinje, vilken, om den genomförts, skulle ha drabbat Umeå som regementsstad. **Förbudsomröstningen** mot alkoholförsäljning präglade alla 1920-talets kommunala val i Umeå. I omröstningen 1922 hade nära tre fjärdedelar av kvinnorna och mer än hälften av männen i Umeå röstat för införande av förbud. Det kommunala svaret blev umeåsystemet, som infördes då de frisinnade fick en knapp majoritet 1922. Det innebar, att inga krogar fick utskänkningstillstånd och inga nya motböcker utfärdades för spritinköp. De frisinnades starke man i Umeå, den ovan nämnde Gustav Rosén, utnämndes till försvarsminister 1926. Då han lämnade den lokala politiken föll umeåsystemet.

Umeå först i landsorten med en kvinna i stadsfullmäktige. Helena Ljungberg (1865–1923)

Den första kvinnan i Umeå stadsfullmäktige var moderaten Helena Ljungberg, invald vid ett fyllnadsval i april 1910. Hon blev därmed den första kvinnliga stadsfullmäktigeledamoten utanför Stockholm i landet. Anmärkningsvärt nog kommenterades detta inte i den frisinnade Westerbotten Kuriren, som annars menade sig vara den tidning som främst lyfte fram kvinnorna.

Helena Ljungberg omvaldes i det ordinarie valet hösten 1910, då även en frisinnad kvinnlig kandidat, seminarieadjunkten Anna Grönfeldt invaldes. Båda dessa hade varit ledande i den lokala rösträttsföreningen tillsammans med telegrafisten Ingeborg Öqvist, som var föreningens första ordförande. Helena Ljungberg och Anna Grönfeldt var exempel på politiskt aktiva ”fröknar”, dvs yrkesverksamma självförsörjande kvinnor som började träda in på den manligt dominerade arbetsmarknaden. I Umeå var det framför allt på folkskoleseminariet, bankerna, telegrafen och telefonstationerna som kvinnor arbetade. Och de organiserade sig lokalt i kvinnliga fackföreningar som Sveriges Folkskollärarinneförbund och Telefontjänstemannaföreningen.

Helena Ljungberg var infödd umeåbo, dotter till landskamreraren Bernhard Ljungberg och Maria, f. Grafström. Morfadern var kontraktsprosten i Umeå, tillika skalden Anders Grafström. Det kan också nämnas att hon var dotterdotters dotter till skalden och biskopen i Härnösands stift, Frans Mikael Franzén, kanske mest ihågkommen som psalmdiktare.

Vid 27 års ålder fick Helena tjänst vid Västerbottens läns Sparbank, där hon arbetade ända fram till 1923. Som stadsfullmäktige var hon bland annat stadsrevisor och revisor i Systembolaget samt i föreningar med kommunala bidrag. Revisorsuppdraget har ansetts vara självständigt och ansvarsfullt och det är anmärkningsvärt att hon som kvinna och därtill ny ledamot fick detta uppdrag. Helena Ljungberg avböjde återval av hälsoskäl vid nästa val 1914.

Helena Ljungberg.

Som nämnts var detta under ”umeåfejdens” heta år, men så långt man kan se har hon inte involverats i striden på något sätt. Hon var en respekterad person med förankring i Umeås föreningsliv såsom Rösträttsföreningen, Röda

Korset, Vita Bandet, föreningen Majblomman och Skyddsföreningen Kvinnornas uppbåd. Hon fortsatte vara en aktiv tillskyndare av fler kvinnor i politiken genom arbete i valkommittéer och på annat sätt.

För sitt arbete tilldelades hon 1921 Patriotiska Sällskapets större guldmedalj för lång och trogen tjänst. Hon blev Sparbanken trogen till sin död 1923.

Nomineringar och val 1919–1920

Inför 1919 års val beslöt styrelsen i Umeå Moderata kommun- och valmansförening på förslag av damerna att förstärka sin valkommitté med inte mindre än femton kvinnor, bland dem Helena Ljungberg och de senare omnämnda fru Ester Lindgren och fröken Anna Hörnell[1]. Sammanlagt fem kvinnor föreslogs på de två listor, som fastställdes inför stadsfullmäktigevalet.

Högst placerad var **Svea Karlsson** som nummer fyra på den lista som benämndes ”sparsamhetsvännerna.” Hon blev den enda av de föreslagna fem kvinnorna som invaldes. Hon blev ledamot av det tredje beredningsutskottet och var kvar i fem år, men avsade sig sina uppdrag då hon flyttade från staden 1924.

Ester Lindgren invaldes vid 1920 års val och fanns kvar i fullmäktige till 1930.

Vid årsmötet med Umeå Moderata kommun- och valmansförening 1920 invaldes för första gången kvinnor i styrelsen, nämligen Anna Hörnell, Svea Karlsson och Anna Thalén med Olivia Öhman som suppleant. Redan vid nästa sammanträde den 20 mars hade en avsägelse kommit in från Anna Thalén.

Den 8 november fastställdes provvalslistan inför 1920 års val. Den innehöll 19 namn, varav 3 kvinnor, Karin Andersson, Fanny Holmberg och Anna Lundmark-Löf. Styrelsen beslöt komplettera listan med ytterligare tre namn, varav en kvinna, Julia Segren. Ett mycket välbesökt föreningsmöte – med 75 närvarande – hölls den 15 november och fastställde provvalslistorna. Mötet nominerade ytterligare ett stort antal namn, bl.a. Anna Hörnell. Fyra kvinnor ställdes upp på provvalslistan inför valet. Fanny Holmberg kom i provvalet på nionde plats och Anna Hörnell på sjuttonde. Fanny Holmberg avböjde kandidatur, denna gång, men hon ingick i hälsovårdsnämnden från 1919, en plats som hon innehade till 1926.

En moderat kvinnoklubb bildades 1920 med Fanny Holmberg som initiativtagare. Hon valdes också till den nybildades klubbens ordförande med Anna Hörnell som sekreterare. Fanny Holmberg kvarstod som ordförande till dess hon flyttade från Umeå 1932. Den moderata kvinnoklubben fick alltid möjlighet att nominera sina kandidater, men medlemmarnas provval hade ett starkt inflytande över listornas slutliga utseende. De många nomineringarna kan tyda på att det förekom meningsskiljaktigheter inte minst mellan kvinnorna. En av huvudaktörerna var Anna Hörnell.

Anna Hörnell, (1861–1948) var lärarinna vid Umeå flickskola. Hon invaldes i stadsfullmäktige 1921 och satt kvar till 1930. Hon kom att efterträda Svea Karlsson i det tredje beredningsutskottet. Hon motionerade i frågor om kvinnors rätt och kvinnors ekonomi. Hennes första motion handlade om att en skolkökslärarinna skulle få fri bostad, vilket avslogs. Större lycka hade hon när hon 1924 motionerade om bidrag till Fredrika-Bremer-Förbundets sjuksköterskebyrå i Umeå för att anställa en sjuksköterska, vilket beviljades. Samma år framgår det av stadsfullmäktigeprotokollen att hon ville tillstyrka att Centralhotellet skulle få servera pilsnerdricka till sina matgäster – ett förslag som avslogs med ordförandens utslagsröst.

Nomineringar och interna motsättningar inför 1922 års val

Nomineringarna av kvinnorna inför valet 1922 var komplicerade, inte minst på grund av kvinnornas agerade. Huvudaktörer tycks ha varit Anna Hörnell och Fanny Holmberg. Anna Hörnell var sekreterare i den moderata kvinnoklubben och kallade själv några ledamöter till kvinnoklubbens valberedning.[2] Den nominerade henne själv före Ester Lindgren och Fanny Holmberg. I ett brev till Fanny Holmberg söker hon urskulda sig:

> ”… Som du vet har jag med ditt goda minne hela tiden sagt, att jag på inga villkor skulle låta uppsätta mig i år, och nu kan du sedan få höra av de andra [i valkommittén] att de rakt tvingade mig att låta sätta upp mig. Och inte nog med det utan jag – såsom ha varit med längre – skulle sättas upp före dig. Ja, jag rår inte för det, valutgången vet man ju ändå inte. Vi enades om att sätta upp Ester Lindgrens namn först, för att vi riktigt skulle poängtera att vi ville ha in henne och så när jag talar med henne går hon med på att låta sig uppsättas endast

> på det villkor att hon skulle komma efter mig. Således ett nytt obehag för mig."

Det var måhända inte förvånande att Fanny Holmberg lät meddela i ett brev att hon inte önskade ställa upp som kandidat. Svaret som gick till Anna Hörnell som sekreterare i Umeå Moderata Förening låter tämligen avmätt: "Får härmed av förekommen anledning meddela att jag ej önskar uppställas som kandidat vid höstens stadsfullmäktigeval." Men ändå blev hon invald 1922. Vi vet inte hur det gick till, men resultatet blev att moderata partiet hade fyra kvinnor av fjorton invalda företrädare, Svea Karlsson, Ester Lindgren, Fanny Holmberg och Anna Hörnell. Det var förmodligen en unikt hög kvinnorepresentation för hela landet på den tiden.

Fanny Holmberg figurerar som en av de ledande bland Umeås moderata kvinnor. Hon omtalas som föreståndarinna, vilket innebär att hon ledde en flickskola eller annan institution. Hon var ledamot i den lokala rösträttsföreningen från 1913 och hon var initiativtagare till partiets första kvinnoförening i Umeå. Hon var dess ordförande från tillkomsten 1920 till dess hon flyttade från Umeå 1932. Hon föreslogs till inval i stadsfullmäktige vid flera tillfällen, men avböjde till en början att kandidera. 1920 års val föregicks som nämnts av provval. Om provvalsplaceringen hade följts på listan, hade hon haft en säker plats i fullmäktige. Det vittnar om att hon åtnjöt stort förtroende bland umeåmoderaterna. Som föreståndarinna, av vilket slag det än kan ha varit, hade hon också ett yrke, som gjorde henne till en respekterad och välkänd person. Vad som förmådde henne att ändra sig till att ställa upp i valet 1922, vet vi inte, men man kan förmoda att hon utsattes för övertalningsförsök.

Det omtalas att även de frisinnade hade många kvinnor på sin lista och att kvinnornas valdeltagande var högt vid valet 1922, när förbudsfrågan i staden ställdes på sin spets.

De många turerna inför de täta valen vittnar om ett mycket stort medlemsintresse. Sannolikt har utskänkningsfrågorna höjt valtemperaturen. Det kan ha funnits ett taktiskt intresse av att få med kvinnor på listan för Umeå Moderata förening, som den lokala valorganisationen hette från 1920. De frisinnade som var huvudmotståndare i utskänkningsfrågan, vände sig framför allt till kvinnorna i sin kampanj. Då gällde det att de moderata också kunde tala till kvinnorna, en grupp som kunde avgöra valet.

Argumentationen från moderaterna liknade den som förts fram i för-

budsomröstningen i riket året innan. Bland annat uttrycktes farhågor för att sprit skulle smugglas in till ungdomar om det infördes totalförbud – farhågor som tydligen också senare besannades i Umeå.

Valet resulterade i 14 förbudsvänner och 14 mot förbud i fullmäktige samt tre socialister, som avstod från att ta ställning. Fullmäktiges ordförande, som tidigare alltid varit från det största partiet, röstades bort av de frisinnade med hjälp av socialisterna och ersattes med Gustav Rosén, eftersom han förutsåg att ordförandens utslagsröst skulle bli avgörande. Några år senare tyckte en av de frisinnade att det var nog med förbud, åtminstone en krog borde få utskänkningstillstånd. Efter valet 1926 röstades hela umeåsystemet bort av moderaterna och ett par socialister, varefter det aldrig återkom.

Trots välviljan att låta klubben nominera sina kandidater tycks det ändå inte som om männen ville avstå något av de tyngre uppdragen till kvinnorna. Någon ordförande- eller vice ordförandeplats för de kvinnliga moderata pionjärerna har inte påträffats. Däremot hade ledamöterna i nämnderna ett större inflytande då än nu. Exempelvis fick Fanny Holmberg redan första året i hälsovårdsnämnden ansvar för att i samråd med sjuksköterskan köpa in nya filtar och kläder m.m. till epidemisjukhuset.

När man läser stadsfullmäktigeprotokollen från seklets början, inser man hur mycket vårt samhälle har förändrats och hur mycket mer komplicerat det mesta har blivit. Mycket beslutande har övertagits av anställda tjänstemän.

NOTER

1. Övriga invalda var fruarna Olivia Öhman, Anna Gillberg, Olga Lindström, Signe Örtenblad, Ester Ulfhjelm, Elin Arnér, Gunhild Berg, Karin Andersson och Anna Nielsén samt fröken Henny Schönfeldt, fröken Tekla Byström och syster Hilma Lindén.
2. Anna Hörnell anger att hon kallade ”Tekla, Ruth , Elin och Ester”. Två av dem torde vara de i not 1 nämnda Tekla Byström och Elin Arnér. Ester Lindgren satt redan i stadsfullmäktige. Ruth har inte identifierats.

KÄLLOR

Otryckta källor
Folkrörelsearkivet i Västerbotten:
Moderata partiet; protokoll m.m. 1910-1930
Företagsarkivet i Västerbotten:
Västerbottens sparbank; protokoll, historiker, jubileumsskrifter
Umeå stadsarkiv**:**
Stadsfullmäktiges protokoll,
Hälsovårdsnämndens protokoll

Tryckta källor
Tidningar:
Umeåbladet: april 1923 Nekrolog över Helena Ljungberg.
Västerbotten Kuriren april 1923 Dödsannons över Helena Ljungberg
Dagny, Fredrika-Bremer-Förbundets tidning 1911, nr 1, s 6 artikel invalda kvinnor

Bearbetningar:
Olofsson, Sven Ingemar; *Umeå Stads historia.* Umeå 1972
Wide, Jessica ; *Kvinnors politiska representation i ett jämförande perspektiv.*
Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet
Statsvetenskapliga Institutionens skriftserie, 2006:2

Agnes Stjernström, Sundsvall
Politiker och kolonialvaruhandlare

EVA BJÖRNE

Kvinnorna i Sundsvall bildade redan 1903 en lokalavdelning för den kvinnliga rösträtten, FKPR, Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt. Med politisk rösträtt avsåg man framför allt rösträtten till riksdagen. Kvinnor med egen debetsedel kunde ha kommunal rösträtt, men var inte valbara till stadsfullmäktige förrän 1910.

Föreningen hade redan från början en bred uppslutning med 94 medlemmar vid starten. Det framgår också att styrelsen fick en ur politisk synpunkt bred sammansättning, alltifrån den radikala författarinnan Frida Stéenhoff, ett antal frisinnade kvinnor och den moderata Agnes Stjernström, kassör i grosshandelsfirman Wessén i Sundsvall. Hennes erfarenheter som kassör i yrkeslivet bidrog sannolikt till att hon också blev FKPR:s kassaförvaltare.

FKPR var pådrivande också när det gällde kvinnorepresentationen i stadsfullmäktige och dess kommittéer. Den frisinnade folkskollärarinnan Elin Nilsson, FKPR:s sekreterare, blev den första kvinnan i Sundsvalls stadsfullmäktige, invald vid valet 1910. Efter 9 år som ensam kvinna i stadsfullmäktige fick hon år 1919 sällskap av Agnes Stjernström på Högerns lista och två socialdemokratiska kvinnor, båda gifta med ledande funktionärer inom arbetarkommunen. Kvinnorepresentationen 1919 blev emellertid en ganska isolerad företeelse för många år framåt. Mobiliseringen av kvinnorna gick trögare i Sundsvall än på många andra håll trots den tidiga starten av den kvinnliga rösträttsföreningen. 1922 var det endast två kvinnor kvar och 1930 var Agnes Stjernström den enda kvinnan i Sundsvalls stadsfullmäktige.

Vem var då denna Agnes Stjernström, som uthålligare än de övriga representerade kvinnorna i Sundsvall? Hon föddes 1864 i Eda, Djupfors bruk. Efter det att modern hade dött, flyttade hon 1893 med sin far och tre syskon till Matfors i Medelpad, där fadern fick anställning som kassör vid pappersbruket. Matfors i Tuna socken 15 kilometer från Sundsvall var en liten bruksort med, förutom pappersbruket, ett yllespinneri.

Agnes hade utbildats vid Enköpings helpension för flickor och vid

Agnes Stjernström.

Sundsvalls handelsinstitut. Hon fick anställning som kassör hos grosshandelsfirman C.O. Wessén i Sundsvall och blev senare firmans prokurist. Det senare innebar att hon erhöll firmans handelsfullmakt, som gav henne en allmän behörighet att företräda företaget, ”att teckna firman”, något som visar på att hon ägde firmans stora förtroende. Vid 52 års ålder slutade hon sin anställning och öppnade tillsammans med sin bror en kolonialvaruhandel i Sundsvall, AB Stjernström & Co.

Politiskt var hon ansluten till den lokala Valmansföreningen och ingick i dess styrelse och arbetsutskott. Dessutom var hon verksam i styrelsen för Högerns Kvinnoförening i Sundsvall. Hon var också ansluten till den kvinnliga nykterhetsrörelsen Vita Bandet.

Agnes Stjernström blev vid invalet i Sundsvalls stadsfullmäktige 1919 suppleant i valutskottet och följande år ordinarie ledamot där. Valutskottet betraktades denna tid som den näst efter beredningsutskottet viktigaste förtroendeposten i kommunen. Vi får då hålla i minnet att stadsfullmäktigeledamöterna, trots att de mestadels valdes på listor med politisk beteckning, ändå ansågs vara medborgerliga representanter framförallt på grund av sina personliga förtjänster. Medborgarskap ansågs innebära del i ett gemensamt ansvar, medan partiideologier betraktades som uttryck för särintressen. Efterhand blev partipolitiken betydelsefull också i fullmäktigeförsamlingarna. I Sundsvall blev gränsen mellan högern och vänstern i fullmäktige tydlig genom de proportionella val som hölls 1917 för val till beredningsutskottet. Då blev resultatet 5 moderata och 2 frisinnade ledamöter till stadens viktigaste utskott, beredningsutskottet.

Kommunalpolitikens stora frågor var framför allt stadens utbyggnad av infrastruktur, dvs, gator, vatten och avlopp, hamnen, införande av elektriciteten, byggande av bostäder och skolor samt fattigvården och nykterhetsfrågorna. Staden hade år 1930 18 000 innevånare. Perioden 1910–1920 hade befolkningstillväxten i Sundsvall stagnerat bland annat på grund av en omfattande emigration till Amerika. 1920-1930 var befolkningen i sakta stigande. Jämfört med många andra städer i Sverige denna tid var befolkningsökningen mycket måttlig. Däremot ökade inflyttningen till angränsande förorter utanför stadsgränsen i dåvarande Sköns kommun.

Agnes Stjernström visade intresse framför allt för bostadsfrågorna och nykterhetsfrågorna. Hon var revisor i bostadsbolaget Borgarhemmet och Vita Bandets hushållsskola. Hon lämnade in två motioner med vädjande om ökade medel till Vita Bandets verksamhet och menade att en del av de vinstmedel som kom från stadens ölkaféer borde kunna användas till ökat stöd för nykterhetsrörelsen. Men en övervägande fullmäktigemajoritet beslöt att största delen av vinstmedlen skulle gå till byggande av läktare vid stadens idrottsarena samt andra ”ömmande ändamål”. Hösten 1940 flyttade Agnes Stjernström, 74 år gammal, till Malmö.

Agnes Stjernström gifte sig aldrig och hade inga barn. Hon är ett av många exempel på att Högerpartiets kvinnliga politiska företrädare ofta var ensamstående, utbildade och yrkesverksamma med starkt intresse för samhällsfrågor. Hon liksom andra kvinnliga politiska pionjärer hade också erfarenheter från annat föreningsliv, i detta fall den kvinnliga rösträttsrörelsen och nykterhetsrörelsen.

KÄLLOR

Otryckta källor

Medelpadsarkivet, Sundsvall:

Sundsvalls stads fullmäktigeprotokoll från åren 1919–1930
Protokoll från Allmänna Valmansförbundet i Sundsvall
Föreningen för Kvinnors Rösträtt i Sundsvall

Landsarkivet, Härnösand:

Församlingsböcker från Tuna socken

Litteratur

Ahnlund, Nils: Sundsvalls stads historia
Sundsvalls historia del II, 1997
Tedebrand, Lars-Göran: Gamla och nya stadsbor efter 1860
– Politik, väljare och valda efter 1888

De första moderatkvinnorna i Gävle stadsfullmäktige

MARGARETA PEDERSEN-EKSTRÖM och SOLVEIG ZINGMARK

Gävle var en av Sveriges större städer de första årtiondena av 1900-talet. Staden hade växt kraftigt och var landets femte i storlek år 1911 med sina drygt 35 000 innevånare. Det var en betydande industri- och sjöfartsstad med traditionellt goda kontakter med nordligare hamnstäder, eftersom den hade haft en särställning som enda norrländska utskeppningshamn under den tid som förutsättningen för export var stapelstadsrättigheter. Industrierna i Gävle sysselsatte en stor del kvinnlig arbetskraft, framför allt i textil- och tobaksindustrin. Dessutom dominerade kvinnorna i serviceyrken av olika slag, tjänarinnor, hushållerskor, tvätterskor, strykerskor, uppasserskor, kokerskor, städerskor och sömmerskor m. fl. liknande yrken. Nyare kontorsyrken med telefonister och maskinskrivning hade också i huvudsak kvinnliga yrkesutövare. I likhet med många andra större städer rådde det i Gävle ett kvinnoöverskott genom att många unga kvinnor från den omgivande landsbygden hade sökt sig till staden med dess större utbud av möjligheter till försörjning. 1919 var kvinnorna 58 procent av de röstberättigade i Gävle.

Folkrörelserna blev tidigt starka, först den kyrkliga och frikyrkliga väckelserörelsen. Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) hade tidigt fäste där och det var i Gävle som P. P. Waldenström verkade och ledde Svenska Missionsförbundet, som bröt sig ut ur EFS 1875. Även nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen fick tidigt fäste i Gävle. Kristna Kvinnors Nykterhetssällskap, i Sverige kallat Vita Bandet, bildades i Gävle 1902.

Allmänna Valmansförbundets lokala organisation benämndes Gefle Moderata Förening. Vid 1919 års val gick den fram under partibeteckningen De Borgerliga och 1920 De Moderata. Liberalernas lokala organisation benämndes De Frisinnade och Socialdemokraterna, det i Gävle helt dominerande socialistiska partiet, benämnde den lokala partiorganisationen Socialdemokratiska Arbetarkommunen.

Gefle Moderata Kvinnoförening var en från partiet fristående kvinnoorganisation, som startades 14 april 1915 av Anna Sundbom. Hon förblev

föreningens ordförande till sin bortgång 20 november 1933.

Redan vid det första stadsfullmäktigevalet efter det att kvinnor fick väljas till fullmäktige, representerades Gävle av tre kvinnor bland de 45 valda till stadsfullmäktige. Karolina Själander representerade Gefle Moderata Förening, Anna Sundbom representerade 1911–1913 De Frisinnade, därefter representerade hon AVF. Den tredje var socialdemokraten Maria Qvist, invald under partibeteckningen Småfolket och Nykterhetsvännerna. Trots att kvinnorepresentationen kan tyckas liten, var den i Gävle bland de största i landet vid denna tidpunkt.

”Fröken är värre än sju karlar” – Karolina Själander, den första moderata kvinnan i Gävle stadsfullmäktige.

Karolina Själander (1841–1925) var gävlebo i stort sett under hela sitt liv. Släkten härstammade på faderns sida från Ångermanland, Själevads socken utanför Örnsköldsvik. Fadern var fiskare, fabrikör och köpman. Han hade en egen skuta och varje sommar for familjen till Ångermanland, där han huvudsakligen ägnade sig åt strömmingsfiske. Även modern brukade följa med på resorna norrut. Hon var prästdotter från Roslagen, van vid sjön redan som liten flicka.

Under en av dessa resor föddes Karolina, det sjunde barnet i familjen efter sex pojkar. Hennes lekkamrater blev framför allt bröderna och deras kamrater. Karolina gick i småbarnsskola i Islandet i södra Gävle och fortsatte vid 12 års ålder i en flickpension, ”Bonne Amie Sundströms pension” . Hon var redan som barn bestämd i sina uppfattningar. Det hon inte förstod ville hon inte lära sig. Men hon hittade brödernas läroböcker som de läste i läroverket. Hon var vetgirig, med kritiskt sinne och tog privatlektioner i de för flickor då för tiden udda ämnena matematik och geologi.

Karolina lärde sig bokföring och efter faderns död 1869 blev det hon som skötte firmans och hemmets ekonomi. Tre av bröderna hade dött och själv fick hon en allvarlig sjukdom, förmodligen TBC, som skadade skelettet och kom att medföra livslång hälta.

Föräldrarna var djupt religiösa, påverkade av den pietistiska väckelserörelsen. Under Karolinas vistelse i Stockholm för specialistvård, träffade hon många framträdande personer i den rosenianska väckelserörelsen, en positiv kristen syn med en övertygelse om att Gud har en mening med varje människas liv, en tro som också blev Karolinas.

En av Rosenius nära medarbetare grundade Missionsvännerna i Gefle. För att samla in pengar till missionen och för att sprida väckelsen grundades syföreningar, organiserade i Gestriklands Arbetsförening. Den leddes av kvinnor, vilket var anmärkningsvärt. Ordförande var först Agnes von Mentzer, men då hon slutade blev den tidigare sekreteraren Elsa Borg ordförande och hennes post som sekreterare övertogs av Karolina Själander. De båda vännerna, båda ogifta och yrkesverksamma, ansvarade för Arbetsföreningen fram till 1875. Då flyttade Elsa Borg till Stockholm och inledde sitt sociala arbete på Södermalm, vilket kom att ge henne epitetet ”Vita Bergens ängel”. Karolina avsade sig sin post, troligen i samband med splittringen inom Gefle Missionsförening mellan den roseniustrogna gruppen, dit hon själv hörde, och den waldenströmska gruppen.

Arbetsföreningen hade en omfattande verksamhet. 1868 var 78 avdelningar anslutna och hela missionen finansierades av inkomsterna från försäljningar och basarer. Man anställde egna kolportörer och predikanter. Det var ingen liten skara att organisera och det arbetet skötte kvinnorna själva.

Från 1859 fanns det en flickskola med fyra klasser i Gävle, grundad av Elsa Borg. Karolina Själander undervisade där som timlärare i matematik. När Elsa Borg flyttade till Stockholm, övertog Karolina ansvaret för flickskolan.

Karolina Själander satsade sitt ärvda kapital, köpte en tomt vid Rådhusesplanaden och lät bygga ett fint skolhus med adress N. Rådmansgatan 14. Först användes bara en våning till skolan, men elevantalet ökade och blev mer än fördubblat. De lägre klasserna öppnades även för pojkar, som förbereddes till läroverket. Ovanpå de tre förberedande klasserna gavs undervisning i åtta klasser, s.k. ”Högre förberedande”. Skolan hette från 1882 Högre Flickskolan i Gefle, kvalificerade sig för statsbidrag och erhöll anslag från staden och landstinget. Karolina Själander var skolans föreståndare, men som rektor anlitades en av läroverkets lektorer. År 1915, vid 74 års ålder, sålde hon skolhuset till Gefle stad och lämnade verksamheten. Flickskolan fortsatte till 1967.

Många av läroverkets lärare tjänstgjorde som timlärare vid skolan. Själv undervisade Karolina Själander i kyrkohistoria, svenska, tyska, matematik och bokföring. Hon var medveten om sin bristande formella kompetens, men försökte hela tiden vidga sitt vetande genom självstudier och utlandsresor. Hon var övertygad om att flickor borde ha samma rätt till utbildning som pojkar.

Kvinnor borde också ha samma politiska rättigheter som män. Hennes

övertygelse ledde till att hon engagerade sig i Gävleföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt och var dess ordförande ända till dess rösträtten genomförts 1921.

Karolina Själander ägnade sig därutöver åt den kristna nykterhetsföreningen Vita Bandet, som efterhand vann en avsevärd anslutning i Gävle. Från 1912 drev föreningen ett vilohem för industriarbeterskor m. fl. kvinnor och ett ”räddningshem” för unga kvinnor. Det filantropiska inslaget i föreningens arbete var betydande.

Karolina Själander.

Karolina Själander var 70 år gammal då hon fick sitt kommunala förtroendeuppdrag. Hon stannade i en mandatperiod. När hon tog till orda i fullmäktige hade hon alltid en uppmärksamt lyssnande församling. Hon hade med sig en rik erfarenhet från föreningsliv och yrkesliv. Hon yttrade sig i de brännande frågorna om rusdrycksförsäljning, där hon krävde största möjliga begränsning. Hon lämnade en motion om kommunal tilläggspension åt folkskollärare och småskollärare.

Karolina Själander var en välkänd profil i Gävle, uppskattad och ibland fruktad. Karolina omtalas som glad och hjärtlig med sinne för humor - det är också det intryck hon ger på fotografier.

Lydia Wahlström beskrev i kamratföreningens bok om Gävle Flickskola det fascinerande inflytande hon utövade på sin omgivning, hennes vältalighet – ”en verklig eloquentia corporis” – hennes klangfulla röst och humoristiska leende. En lärare som slarvade med tiden sade rent ut: ”Fröken är värre än sju karlar!”, ett uttryck som har blivit bevingat. Men förargelsen var nog blandad med beundran.

Elsa Ingvarsson, som bland annat har skrivit om flickskolan i Gävle 1859–1959, skrev 1987: ”Karolina Själander var en sällsynt helgjuten personlighet … Så länge det fanns människor som mindes henne, prisades hon för sina insatser. Hon gjorde djupt intryck på dem som mötte henne och hon hade stor betydelse för den stad hon verkade i.”

Hon är ett lysande exempel på en högt respekterad kvinna som 1911 äntligen fick möjlighet att verka i den kommunala politiken.

”Den energiska kommunalpolitikern och pedagogen i Gävle” – Anna Sundbom.

Anna Sundbom (1861–1933) var uppvuxen i Gävle, dotter till postiljon Carl Johan Sundbom och hans hustru Maria Josefina. Efter skolgång i Gävle studerade hon vid lärarinneseminariet i Falun, där hon tog examen som folkskollärarinna vid 25 års ålder. Samma år fick hon anställning som lärarinna i hemstaden och blev 4 år senare ordinarie folkskollärarinna. 20 år senare avancerade hon till tillsynslärare vid Stora Islandsskolan, en tjänst som hon innehade till pensioneringen 1926.

Anna Sundbom representerade som nämnts inledningsvis De Frisinnade vid valet 1911 fram till 1913, men från 1914 återfinns hon på listan för Gefle Moderata Förening och representerade partiet i stadsfullmäktige oavbrutet fram till sin bortgång 1933. Den moderata kvinnoorganisationen hade sin upprinnelse i Stockholm, där Stockholms Moderata Kvinnoförbund hade bildats 1911 i samband med att kvinnorna fick rätt att väljas in i stadsfullmäktige. Det var en från partiet Allmänna Valmansförbundet självständig organisation, men med goda förbindelser med partiet, inte minst i de lokala föreningarna. Anna Sundbom var initiativtagare till Gävle Moderata kvinnoförening, en av de tidigaste lokalföreningarna utanför Stockholm under Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF.

En fråga, som skilde de frisinnade från de moderata denna tid, var försvarsfrågan. SMKF ägnade också stor uppmärksamhet åt vad man kallade ”den sociala frågan”. Det är tänkbart att försvarsintresset och det sociala intresset var det som föranledde Anna Sundboms övergång. Hon var mycket aktiv i kvinnoföreningen, där hon förblev ordförande från bildandet 1915 till dess hon dog 1933. Föreningen fick många medlemmar. Det kan noteras att årsmötet 1919 samlade 100 deltagare. I AVF:s lokala partiorganisation fanns det också representation från den moderata kvinnoföreningen såväl i styrelse och arbetsutskott som i valnämnd.

På det centrala planet utsågs hon 1917 som ersättare i AVF:s överstyrelse, sedan kvinnorna i SMKF adjungerats dit. 1919, när moderata kvinnor inte bara adjungerades utan ingick som ledamöter i AVF:s överstyrelse, står hon också som suppleant. Hon omtalas då som ”den energiska kommunalpolitikern och pedagogen i Gävle”. I SMKF tillhörde hon den inre kretsen på det centrala planet. Hon framlade ett eget förslag om ett samgående mellan det självständiga SMKF och AVF:s kvinnoklubbar och ingick i den kommitté som tillsattes av ombudsmötet 1923 för att penetrera frågan. Anna Sund-

bom blev senare förste vice ordförande i Sveriges Moderata Kvinnoförbund, en post som hon innehade till sin bortgång 1933.

Anna Sundbom.

Anna Sundboms agerande för sammanslagning mellan de båda kvinnoorganisationerna skall ses utifrån de erfarenheter hon hade med sig från Gävle. Där var de moderata kvinnorna medlemmar i AVF, men hade sin egen fristående organisation, där man kunde driva kvinnofrågor. 1923 var inte längre frågan om den kvinnliga rösträtten något särskiljande problem, eftersom den hade genomförts två år tidigare även på det nationella planet. Erfarenheterna med kvinnornas representation i den lokala partiföreningen var uppenbarligen goda och Anna Sundboms plats i den kommunala politiken var inte hotad. Av olika skäl löstes inte samgåendet mellan de moderata kvinnorna och AVF:s kvinnoklubbar enligt Anna Sundboms plan. Samgåendet skedde först 1937, vilket framgår av tidigare kapitel.

Anna Sundbom var stadsfullmäktigeledamot under 22 år. Hon deltog i partigruppens motioner och lämnade in egna motioner till fullmäktige. Den första motionen, om fullmäktiges arbetsformer, bifölls genom att det inrättades en valberedning och hon blev själv utsedd till en av dess tre ledamöter. Valberedningen betraktas denna tid som det näst efter drätselkammaren viktigaste kommunala organet, eftersom ledamöterna som personer hade stor betydelse när det gällde att besätta alla poster i kommunens nämnder och styrelser.

Redan innan hon var vald till stadsfullmäktige var Anna Sundbom med i styrelsen för Gävle stadsbibliotek. Från 1911 var hon ledamot av fattigvårdsstyrelsen och då barnavårdsnämnd inrättades blev hon ledamot där. 1915, när Karolina Själanders skola såldes till Gävle kommun, utsågs en styrelse om fem personer, där Anna Sundbom kom att ingå och 1930 blev hon kassaförvaltare i flickskolans styrelse.

Anna Sundbom hade ett utpräglat intresse för sociala frågor. Ett exempel är när hon överlämnade den penninggåva om 1000 kr som hon fått på sin 60-årsdag, ett för tiden betydande belopp, till en beklädnadsfond åt behövande barn i folkskolan i Gävle.

På Rådhusesplanaden utanför Själanderska skolan står en byst, föreställande Karolina Själander, utförd av Ida Matton, uppsatt av Gävle flickskolas kamratförening 1942.

Det finns många likheter mellan de båda kommunala pionjärerna Karolina Själander och Anna Sundbom. Båda var lärare, respekterade och välkända. Båda hade funktion som skolledare vid sina skolor, men kallades inte så, utan benämndes föreståndare respektive tillsynslärare. Båda hade erfarenheter från organisation och arbete i föreningar med kvinnofrågor på agendan; Gestriklands Arbetsförening, Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, Vita Bandet, och Gefle Moderata Kvinnoförening. Båda omtalas ha haft ett genuint intresse för barn och ungdomar och deras uppväxtvillkor, ännu i hög ålder.

Båda tilldelades medalj av Kungl. Maj:t för sina insatser, Karolina Själander fick 1901 medaljen ”Illis quorum meruere laboris”, medan Anna Sundbom 1931 fick den kungliga medaljen i guld, femte storleken med inskriptionen ”För medborgerlig förtjänst”.

Skillnaderna är framför allt att Karolina Själander blev förtroendevald vid så hög ålder att hon inte hann göra så stora avtryck i det kommunala och politiska livet. Hennes insatser har i stället framför allt knutits till Gävle Högre flickskola, hennes skapelse och livsgärning, medan Anna Sundbom med sina 22 aktiva år i den kommunala politiken blev respekterad i många frågor, framför allt inom det sociala området.

KÄLLOR

Otryckta källor

Gävle stads arkiv:

Beredningsutskottets handlingar 1914 respektive 1919

Elisabeth Johanssons arkiv, fotograf A Nordström, Storvik E5K1 (Porträtt, bild 915)

Ingvarson, Elsa: Flickskolan i Gävle 1859-1959, C8

Statistisk beskrivning, verkställd på stadsfullmäktiges uppdrag 1927.

Wahlström, Lydia: Kamratföreningen Gävle Flickskola C8 Ö2:1

Arkiv Gävleborg:

Pedersen-Ekström, Margareta: Historik över Moderata Kvinnoförbundet i Gävle åren 1915-1986.

Bearbetningar, Tidningar och Tidskrifter

Bellander, Erik: Donationer och humanitära inrättningar, *Gävle Stads Historia*

Gefle Dagblad 9 dec 1925 respektive 21 nov 1933.

Gävle kommun, *Glimtar ur Stadsfullmäktiges historia 1863-1963*. Gävle 1963

Ingvarsson, Elsa: Från Gästrikland 1987, *Gästriklands Kulturhistoriska förening 1989*.

Karolina Själander och hennes skola. Minnesskrift. Gävle 1941

Lindberg, Knut: *Gävle stads donationer* del 1. 1945.

Lindeberg, Wilh.: *Gävle ett bildgalleri*, (Foto nr 975, 976). 1924

Lundén, G.E.: *Gävle Folkskolors Historia*.

Nicklasson, Stina: *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900-1936/1937*

Svensk Läraretidning 1933.

Åberg, Ingrid: Kvinnor på tröskeln till en ny tid. Gestriklands Arbetsförening 1860-80, i *Arkivet, Historien, Rörelsen.*

De första moderata kvinnorna i Bollnäs

MARGARETA-PEDERSEN EKSTRÖM och SOLVEIG ZINGMARK

I början av 1900-talet var det som nu utgör Bollnäs tre olika kommuner. *Bollnäs* var en gammal handelsort som 1906 fick rättigheter som köping. Byarna Hamre och Björktjära med delar av Heden bildade ett municipalsamhälle med namnet *Björkhamre* 1919 och fick status som köping 1923. I köpingar och municipalsamhällen valdes fullmäktige som i städerna. Båda dessa tätorter omgavs av *Bollnäs landskommun*. I Bollnäs landskommun infördes kommunalfullmäktige 1918.

Bollnäs blev stad först 1942, då de båda närliggande köpingarna Bollnäs och Björkhamre slogs samman och fick stadsrättigheter. Initiativ för en sammanslagning hade förekommit sedan 1920, men först sedan båda köpingarna 1937 lämnat in en gemensam ansökan blev det allvar med stadsbildandet.

Bollnäs var den äldre tätorten och handelsorten medan Björkhamre var industrisamhället uppbyggt kring järnvägsverkstäderna. I Björkhamre kom det politiska livet att domineras av socialdemokrater och kommunister. I Bollnäs köping dominerade de konservativa och de liberala. Kronofogden Emil von Schultz, som tillhörde Allmänna Valmansförbundet, AVF, hade varit aktiv politiker sedan 1890-talet först i Bollnäs fram till 1911, då han flyttade från köpingen. Han blev ordförande i dåvarande kommunalstämman 1913 i Bollnäs landskommun och från 1918 fullmäktiges ordförande. Vid det första fullmäktigevalet i landskommunen invaldes hans hustru, Sigrid von Schultz också på AVF:s lista och blev där den första kvinnliga fullmäktigeledamoten. Hennes tid där blev kort eftersom familjen flyttade från orten redan efter ett år.

Sigrid von Schultz (1872–1948)

Sigrid von Schultz föddes i Visby. Fadern, Laurentius Petter Leonard Wedin var bryggare i Visby, gift med Olivia Mathilda Eugenia. Åren 1868–1889 föddes nio barn i familjen. Sigrid var trea i ordningen efter två bröder. Sigrid gifte sig med ovan nämnde Emil von Schultz.

Hon invaldes som första och enda kvinna i Bollnäs landskommuns fullmäktige 1918.

Vid ett tillfälle framträder Sigrid von Schultz i protokollen, som reservant mot avslag för utminutering av rusdrycker. Ansökan hade inlämnats av AB Göteborgssystemet i Bollnäs. Det så kallade Göteborgssystemet hade till inriktning att driva utskänkning utan privat vinstsyfte. I stället skulle eventuell vinst gå till allmänna inrättningar, såsom värmestugor, badinrättningar, folkbibliotek m.m. Bolaget skulle överta och övervaka all minuthandel och utskänkning av rusdrycker. Nykterhetsnämndens avstyrkande blev också fullmäktiges beslut och mot detta reserverade sig Sigrid von Schultz.

Vanligen var kvinnorna i fullmäktige denna tid oavsett partitillhörighet starka motståndare till utskänkning och utminutering av alkohol, men Sigrid von Schultz var uppenbarligen ett undantag. Kanske hade det betydelse att hennes far hade en bryggerinäring.

Sigrid von Schultz avled 1948, folkbokförd i Oscars församling i Stockholm. Maken var död tidigare och det finns inga uppgifter om några barn.

Astrid Gröning (1878–1962)

Astrid Gröning var född i Sidensjö i Ångermanland, Västernorrlands län, äldsta dotter till kronolänsman Erik Starrin och hans hustru Vilhelmina Lovisa Christie. Hon hade två yngre systrar och gifte sig i unga år med den 17 år äldre juristen Gustaf Gröning från Norberg i Västmanland. De flyttade till Bollnäs 1906, då han fick tjänst som häradshövding och domare vid Bollnäs domsaga. De fick tre barn, två söner och en dotter. Båda sönerna gick bort i unga år, vilket tog Astrid mycket hårt. Dottern gifte sig i slutet av 1920-talet med borgmästaren i Arboga, dit hon då flyttade.

Första tiden bodde familjen Gröning på olika ställen i Björkhamre och i Bollnäs landskommun. 1919 blev Astrid Gröning Bollnäs landskommuns ledamot av den med de två köpingarna gemensamma livsmedelsnämnden.

Hon var ledamot i Björkhamre kommunalfullmäktige (1920–1922) och

Astrid Gröning.

därefter i Bollnäs landskommuns kommunalnämnd under åren 1922–1923. Familjen hade då uppfört ett hus i området Heden, en tvåvåningsvilla som ännu kallas för Domargården.

Astrid Gröning engagerade sig i olika slags samhällsfrågor. Hon var ledamot i AVF:s överstyrelse, Centrala Kvinnorådet och styrelsen för Högerns Kvinnliga Medborgarskola. Hon deltog i styrelsen för det Steinmetzska barnhemmet, föreningen Majblomman, Bollnäs tingssjukhus och som stiftare och ordförande i Svenska Rödakorskretsen i Bollnäs. 1943 blev hon, 65 år gammal, Bollnäs domsagas första kvinnliga nämndeman. Hon dog i Bollnäs 1962, 83 år gammal efter att ha varit änka i 21 år.

Fortfarande finns det personer som minns Astrid Gröning från hennes aktiva tid. Carl-Adolf Murray har berättat hur han kom till Bollnäs/Arbrå församlingar som präst 1941. Då han inte hade någon annanstans att bo, hyrde han rum hos Astrid Gröning i Domargården, där han bodde under sina två år i Bollnäs. ”Astrid Gröning var en förtjusande kvinna och hon engagerade sig mycket i olika typer av samhällsfrågor. Hon var mycket generös och hjälpte ofta dem som hade det sämre ställt”.

Bollnäs Moderata Kvinnoklubb

Sigrid von Schultz hade varit med om att starta Bollnäs Moderata Kvinnoklubb 1915. AVF hade 1913 öppnats för kvinnliga medlemmar och partiledningen gjorde stora ansträngningar för att kvinnorna skulle enrolleras i partiets kvinnoklubb och inte i det fristående SMKF. Initiativtagarna var förutom Sigrid von Schultz, fruarna Astrid Gröning och Greta Segersteen. Greta Segersteen var den fungerande ordföranden vid det konstituerande mötet. 103 kvinnor hade då anmält sig till kvinnoklubben, som var en kvinnoorganisation inom AVF.

Den nya styrelsen bestod av Sigrid von Schultz ordförande, Astrid Grönning vice ordförande, Greta Segersteen, sekreterare samt 4 övriga ledamöter.

Greta Segersteen hette som ogift Benedictsson. Hennes far var son till postmästaren Benedictsson, som var änkeman med fem barn, då han gifte sig med Victoria Benedictsson. Victoria Benedictsson, som skrev under

pseudonymen Ernst Ahlgren, är mest känd för sina romaner *Pengar* och *Fru Marianne*. Romanerna behandlar frågor i 1880-talets samhällsdebatt om kvinnans frigörelse, könsrollerna och äktenskapet. Victoria Benedictsson betraktas i dag som en av våra mest betydelsefulla 1880-talsförfattare och hennes böcker kommer fortfarande ut i nya upplagor. Victoria Benedictsson hade ett mycket gott förhållande till sina styvbarn och deras familjer. Hon dog 1888, trettioåtta år gammal. Greta Segersteen överlämnade senare Victoria Benedictssons brev till Lunds universitetsbibliotek.

Vid starten av Bollnäs Moderata Kvinnoklubb talade Edith Kindvall över ämnet ”Kvinnors hållning till den politiska verksamheten”. Klubben var under sina första år mycket aktiv i Hälsingland. En konferens arrangerades i december där kvinnor från Bollnäs, Söderhamn, Hudiksvall och Gävle deltog. Sigrid von Schultz, och Greta Segersteen höll föredrag och från AVF:s riksorganisation deltog ombudsmannen Birger Petersson och Edith Kindvall.

Edith Kindvall hade tidigare varit verksam inom den fristående organisationen Sveriges Moderata Kvinnoförbund (SMKF), men blev från 1915 en mycket aktiv föreningsbildare för AVF, anställd av partiet. Hon var välkänd i länet, tidigare lärare och fotograf, bosatt i Storvik i Gästrikland. Hon var i början av 1900-talet ordförande i Storviks Förening för Kvinnors Politiska Rösträtt och dessutom medlem av Landsföreningens centralstyrelse. Hon hade medverkat vid grundande av rösträttsföreningar och var föreläsare på skilda håll framför allt i Gästrikland, Hälsingland och Dalarna.

Edith Kindvall organiserade under sina första fem år för AVF mer än femtio kvinnoföreningar spridda över landet. Hon fick tillgång till Allmänna Valmansförbundets nystartade tidning AVF:s Månadsblad, där hon var en flitig skribent. Tidningen med Edith Kindvalls spalter blev en länk till alla de föreningar som startades.

1918 och 1919 återfinns Sigrid von Schultz i AVF:s partistyrelse som en av kvinnorepresentanterna. 1919 ingick hon som ledamot i partiets verkställande utskott. Inför valet 1919 finns hon med i Moderata Partiets Kvinnokommitté, där kvinnor såväl från SMKF som från AVF.s kvinnoklubbar samverkade i valarbetet. Efter valet fortsatte samarbetet och ett förslag till samgående mellan de två organisationerna utarbetades. Sigrid von Schultz var en av de drivande för ett samgående. Något samgående kom inte till stånd, i stället tillkom AVF:s Centrala Kvinnoråd, CK, för kvinnor i partiet. Sigrid von Schultz ingick i dess första styrelse med Astrid Gröning, Bollnäs som ersättare.

Det nämndes tidigare hur Anna Sundbom från Gävle lade fram förslag om samgående mellan SMKF och AVF:s kvinnoklubbar. Av allt att döma var Gästrikland-Hälsingland en arena där de båda organisationerna tidigt konkurrerade med varandra. Vi kan också se hur de olika föreningarna drog till sig stora skaror av medlemmar och att båda rekryterade valbara kandidater till fullmäktigeförsamlingarna. Kanske har de båda organisationerna stimulerat varandra och hittat fungerande samarbetsformer med partiet på grund av konkurrensen sinsemellan i Gävleborgs län.

KÄLLOR

Otryckta källor
Bollnäs kommuns arkiv:
Björkhamre Municipalfullmäktigeprotokoll 1920–1922
Bollnäs landskommuns arkiv:
Kommunalfullmäktigeprotokoll 1918–1921 (A:1)
Arkiv Gävleborg,Gävle:
Moderaterna Bollnäs, Protokoll 1915 samt årsberättelse 1916 (Arkiv A1)

Intervju
Telefonintervju 2008-07-26 med Carl-Adolf Murray, Gästrike - Hammarby

Internet
Tidningen Ljusnan 2007-08-17 article= 17158 Ny epok väntar Domargården.
www.bollnas.se = kommunhistoria
Sveriges släktforskarförbund&DIGDATA;
Sveriges befolkning 1890: Starrin, Wedin, Benedictsson
Sveriges dödbok 1947-2006: von Schultz, Gröning
Blå boken 1933

Litteratur
Nicklasson, Stina: *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet.* Uppsala 1992

Gerda Assarsson, moderat pionjär i Västervik

BIRGITTA OLIVECRONA

Vem var Gerda Assarsson? En kvinna, född i en liten stad, uppvuxen i ett intellektuellt hem vid mitten av 1800-talet, destinerad att gifta sig och skapa ett hem för familjen. Men hon gjorde också så mycket mer! Hur kom det sig att Gerda Assarsson blev en person som spelade en viktig roll inom den moderata politiken i allmänhet och kvinnors jämställdhet i synnerhet?

Familjen

Gerda Augusta Smitt föddes den 30 april 1869. Gerdas far var fil dr Johan Daniel Smitt, lektor vid Läroverket i Västervik. Modern, Johanna Vilhelmina (Mina), var dotter till Västerviks förste borgmästare Johan Peter Nelander. Gerda hade två äldre bröder, Carl Johan, provisor (apotekare) och Hjalmar Ertman, överstelöjtnant.

Lektor Smitt var en drivande kraft vid utvecklingen av den högre utbildningen i Västervik och då studentexamensrätten överfördes från universiteten till läroverken utformade han omorganisationen av Västerviks Läroverk, som fortfarande endast var öppen för gossar. Den första kullen studenter i Västervik gick ut år 1864. Hans åsikt var emellertid att även flickor skulle ha möjlighet till högre skolutbildning och han var 1876 en av initiativtagarna till Västerviks Högre Flickskola, en sjuklassig flickskola vars organisation och läroplan utformades av lektor Smitt. En av eleverna vid flickskolan blev sedermera dottern Gerda.

Hemma hos familjen Smitt förekom livliga diskussioner och barnen fick lära sig att framföra sina åsikter på ett ”bildat” sätt. Det förekom mycket musik och lektor Smitt själv sjöng gärna till ackompanjemang av sin hustru Mina. Gerda fick lära sig att spela piano och sjunga i familjekretsen. Hon fick också lära sig språk och talade franska flytande. Läsning av böcker uppmuntrades.

Med tanke på Gerdas fars åsikt att kvinnor ska ha samma rättighet till utbildning och utveckling som män, kan man undra varför Gerda inte fortsatte att studera efter att ha genomgått Västerviks Högre Flickskola. I stället blev hon 1887, vid 18 års ålder ”bortgift” med en kollega till fadern, adjunkten Nils Olsson Assarsson, född 1852 i en skånsk bondesläkt med släktgård i Stora Råby, Skåne. Anledningen till detta var enligt en uppgift att hon blivit kär i en ung man som av någon anledning inte ansågs lämplig.

Makarna var enligt uppgift ganska olika. Gerda var en talför och livlig person med bestämda åsikter, medan Nils var sträng och återhållsam i sitt sätt, även som lärare. De fick sex barn i rask takt. Alla barnen fick studera och två av döttrarna tillhörde de första kvinnorna i Sverige, som avlade studentexamen. Flera av barnen kom att verka inom skolans område och Gerda begåvades så småningom med fjorton barnbarn.

Föreningsverksamhet

Vid sekelskiftet år 1900 var Gerda Assarsson 31 år och mor till fyra flickor, 11, 9, 4 respektive 2 år och en pojke, 6 år gammal. Denna sommar dog Gerdas far hastigt av hjärtsvikt och endast två år senare avled modern, samma år som Gerdas yngste son Fritiof föddes. Gerda fick ärva sina föräldrars stora fina hus och upptäckte då att hon stod under sin mans målsmanskap och icke var tillåten att äga denna fastighet och få lagfart själv, utan maken måste skriva under alla handlingar. En teori är att detta var en utlösande faktor för Gerdas brinnande engagemang för rättvisa mellan man och kvinna, i synnerhet ifråga om ställningen som samhällsmedborgare med lika rättigheter och skyldigheter.

Gerda Assarsson var mycket aktiv inom både föreningslivet och olika välgörenhetsorganisationer i Västervik redan från början av 1900-talet. I Stockholm bildades år 1902 Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt (FKPR) med bl.a. Lydia Wahlström i spetsen, och i Västervik tog Gerda initiativ till en lokalavdelning och var ordförande under många år, fram till att föreningen lades ned 1912. Hon var också aktiv i Svenska Folkförbundet (SF) i Västervik som startade 1906 och som uppvisade en tydlig högerprofil med ändamålet att värna den personliga friheten, familjen och det privata ägandet. Svenska Folkförbundet hade en klart kvinnovänlig struktur och strävade efter full medborgarrätt för kvinnor. Vid årsmötet 1912 i Västerviksavdelningen av Svenska Folkförbundet valdes Nils Assarsson till revi-

Gerda Assarsson.

sor och Gerda Assarsson som suppleant. Senare blev Gerda ordförande i lokalavdelningen och vald till ombud för Kalmar län vid förbundsmötet i Stockholm. I början av 1900-talet tog Gerda även initiativ till bildandet av en Barnens Dagförening, med ändamålet att organisera insamlingar till kolonier för sommarvistelse för fattiga och klena barn.

Kvinnorna hölls fortfarande utanför Allmänna Valmansförbundet och det dröjde ända till 1913 innan en stadgeändring genomfördes så att kvinnor kunde bli medlemmar. År 1911 startades Stockholms Moderata Kvinnoförbund med Ebba von Eckermann som ordförande och samma år bildades Västerviks Moderata Kvinnoförening (MKF) med Gerda Assarsson som ordförande. När Sveriges Moderata Kvinnoförbund, SMKF, bildades i april 1915 med syftet att stimulera kvinnor att använda sin kommunala rösträtt m.m., anslöts Västerviks MKF till denna förening. Målet var att stödja AVF i valarbetet, men inget formellt samband eller medlemskap förekom. I mars 1920 hade Västerviks MKF ett möte där man beslutade om nedläggning och anslutning till AVF i Västervik.

SMKF valde vid mötet 1915, då Ebba von Eckermann omvaldes till ordförande, Gerda Assarsson som ledamot i styrelsen. Vid ett ombudsmöte 1916 i Stockholm höll Gerda Assarsson ett föredrag med titeln ”Tobaksmissbruket hos ungdomen”. Vid detta ombudsmöte valdes en kommitté för samarbete mellan SMKF och AVF. I denna kommitté invaldes, för landsorten, Gerda Assarsson med det största röstantalet. Vid detta möte hemställde även Gerda Assarsson om att ett stöd skulle uttalas för den Thyrénska sedlighetsmotionen, vilket bifölls. Vidare framförde Gerda Assarsson en motion angående tobaksmissbruk bland ungdomen, varvid mötet beslöt att samtliga MKF i landet skulle diskutera frågan och senare åstadkomma ett slutligt och gemensamt uttalande.

Gerda var uppenbarligen mycket aktiv, både på det lokala planet och på riksplanet. Så småningom, efter långa och många diskussioner, uppgick SMKF år 1937 i CK, det Centrala Kvinnorådet som bildades av AVF:s riksstämma 1921 med syftet att verka för kvinnors deltagande i det politiska li-

vet. Ordförande för Centrala Kvinnorådet var Alexandra Skoglund, och en styrelseledamot var Gerda Assarsson som blev förste vice ordförande 1922. En viktig uppgift för CK var att fungera som ett bildningsförbund för moderata kvinnor över hela landet, och genom information och utbildning underlätta kvinnors deltagande i det politiska livet. 1931 bildades Högerns Kvinnliga Medborgarskola för detta ändamål.

Inom AVF i Västervik hade Gerda en framträdande roll. Hon var styrelseledamot från 1915 och valdes av förbundsstämman till ombud för Kalmar län, vid stämmorna i Stockholm. År 1919, vid AVF:s förbundsstämma i Stockholm, valdes Gerda Assarsson till suppleant i AVF:s programkommitté, som skulle utforma partiets program. Som ombudsman för AVF i Kalmar län reste hon mycket under valkampanjerna, bland annat tillsammans med Arvid Lindman, och höll föredrag om vikten av valdeltagande, i synnerhet att kvinnor utövade sin politiska rösträtt under högerns paroll ”rösträtt innebär röstplikt”.

I maj 1925 avtackades Gerda, då 56 år gammal, som ombudsman i AVF för det hängivna och omfattande arbete hon nedlagt för förbundet.

Stadsfullmäktige

Västervik är en gammal stad med rötter från 1200-talet. Det moderna Västervik växte fram i samband med kommunreformen 1862 då stadens första stadsfullmäktige valdes. Vid mitten av 1800-talet var folkmängden i Västervik ca 5 000 personer och ökade kraftigt till ca 12 000 under den period då Gerda växte upp, bildade familj och engagerade sig i politik och kvinnofrågor. Under senare hälften av 1800-talet byggdes staden snabbt ut från att ha varit en liten idyllisk småstad till en expansiv industristad.

År 1909 kom lagen om utökad rösträtt och kvinnors valbarhet till kommunala församlingar såsom stads- och kommunfullmäktige och olika nämnder, dock icke landstinget. 1910 utgjorde en milstolpe för de kommunala valen ifråga om kvinnors rättigheter, men inga kvinnor valdes in i stadsfullmäktige i Västervik detta år. Enligt Westerviks Veckoblad nominerades en icke namngiven kvinna, men hon tackade nej till att kandidera. Kan det ha varit Gerda Assarsson?

Valet 1914 genomfördes i skuggan av första världskrigets utbrott, och samhället påverkades av mobilisering, arbetslöshet, livsmedelsbrist och bostadsbrist. Gerda Assarsson valdes in under beteckningen ”De Borgerliga”

Familjen Assarsson år 1900. Den yngste sonen föddes 2 år senare.

som den första kvinnan i Västerviks Stadsfullmäktige och intog sin plats som ledamot år 1915.

Den 14 januari 1915 ägde Gerda Assarssons första riktiga stadsfullmäktigemöte rum som behandlade ärenden omfattande bl.a. brännvinshandeln, gamla kyrkans vandalisering, landstormens utrustning, pappersbruket m.m. Fattigvårdstyrelsen begärde tillstånd att utnyttja stadens mjölförråd till bröd åt de fattiga.

I Westerviks Veckoblad i november 1916 refereras ett stadsfullmäktigemöte, som bl.a. behandlade löneökning till lärarna. Gerda Assarsson höll ett temperamentsfullt anförande där hon kritiserade vänsterns låga värdesättning av intelligensarbete. Hon gjorde ett varmt inlägg till förmån för lärarkårens sak. Det blev en lång debatt och jämförelser gjordes mellan lärares och grovarbetares löner. Den föreslagna löneökningen för lärarna gick igenom.

År 1917 var ett oroligt år, en stor bostadsbrist rådde och flera strejker förekom, bland annat vid pappersbruket. Den 16 april började det s k ”hungerupproret”, som kom att göra Västervik känt över hela landet. En kraftig brist på livsmedel p.g.a. världskriget, speciellt bröd, ledde till stort missnöje hos befolkningen, vilket förstärktes allteftersom det kom nya ransoneringar. En grupp byggnadsarbetare och stenhuggare gick till kronofogden för att kräva ökad brödtilldelning. Efter några dagar började folk samlas på Stora Torget där ett stort möte hölls. En arbetarkommitté utsågs med uppgift att framföra arbetarnas krav till myndigheter och arbetsgivare. Denna arbetarkommitté fick igenom flera krav, bl.a. sänktes mjölkpriset, men de stora kraven, nämligen att arbetslönerna skulle höjas till samma levnadsstandard som före kriget och att åttatimmarsdagen skulle införas, accepterades inte.

I augusti var det dags för nya demonstrationer och det höll på att bli riktiga kravaller. När arbetarna skulle återgå till arbetsplatserna var fabriksportarna stängda. Flera möten hölls och så småningom upplöstes lockouten och arbetet återupptogs den 6 augusti 1917. Efter hungerdemonstrationerna i Västervik spred sig oron över landet där samma metoder användes som i Västervik, och man antog den s.k. Västerviksresolutionen. Någon strejk i landet blev det dock inte.

Gerda Assarsson drabbades detta år av en personlig tragedi genom att hennes bror, överstelöjtnant Hjalmar Ertman Smitt, kommendant vid Vaxholms fästning, blev mördad i sitt hem i Stockholm av en okänd man, som senare visade sig vara en professionell tysk inbrottstjuv. Tjuven togs tillfånga och erkände hundratals brott, och dömdes till sinnessjukhusvård i Växjö.

Vid kommunalvalet i december 1918 var Gerda nominerad till stadsfullmäktige under beteckningen ”Borgerliga listan” men blev inte omvald. Högern gick tillbaka och antalet borgerliga mandat minskade, beroende på ett mycket dåligt valdeltagande. Westerviks Veckoblad skrev, efter ett skarpt uttalande om det bristande intresset för valdeltagande, att ”med henne mister vårt parti för tillfället – som vi vill tro – en högst värderad, självständig och intresserad representant”. Detta var det sista valet med graderad röstskala

och i mars 1919 genomfördes ett nyval där Högern gick framåt, vilket innebar att Gerda Assarsson kom tillbaka som ledamot av stadsfullmäktige.

1917 hade Gerda valts till ledamot av pensionsnämnden i Västervik, men nu valdes hon till en kommitté för utredning av barnkrubba och arbetsstuga för barn, vilka förslag antogs senare. Gerda Assarsson fick också sällskap av en kvinna, Anna Kronbäck, i stadsfullmäktige, vald för ”De Frisinnade”. Även skolköksfrågan, ett av Gerdas skötebarn, vållade en lång debatt i stadsfullmäktige. Gerda ansåg, med stöd av Anna Kronbäck, att det var viktigt för den kvinnliga ungdomen, som tidigt började arbeta i fabrik, att kunna sköta ett hushåll. Förslaget antogs senare.

Under 1919 gick Nils Assarsson, Gerdas make, i pension och Gerda själv fyllde 50 år, vilket uppmärksammades med en fin artikel i VästerviksTidningen, där hon beskrivs som en synnerligen kommunalt och socialt intresserad kvinna som hittills tillhört stadens beslutande församling i fyra år. Tidningen nämner också att hon var ledamot av pensionsnämnden, vice kretsföreståndare i fattigvården m.m. där hon ”har nedlagt ett intresserat, gediget och samhällsgagnande arbete, för vilket stadens medborgare och medborgarinnor är henne tack skyldiga”. Vidare nämndes många föreningar där hon var med som styrelseledamot eller ordförande.

I VästerviksTidningen presenterades med foto och beskrivning de moderata kandidaterna från Kalmar län till riksdagsvalet den 11 september 1921 där Gerda Assarsson var upptagen på åttonde plats (av elva). Gerda var mycket engagerad i valrörelsen och reste runt och höll politiska valtal, i synnerhet om vikten av att kvinnorna deltog i valet och utnyttjade sin rösträtt. Resultatet av riksdagsvalet i Kalmar län blev fyra mandat för Högern och Gerda Assarsson kom inte in i den första riksdagen där kvinnor kunde väljas in.

Stadsfullmäktigevalen 1922 blev en stor högerframgång där Högern utgjorde halva stadsfullmäktige. Gerda Assarsson omvaldes för ”De Borgerliga” och Anna Kronbäck för ”De Frisinnade”, fortfarande de enda kvinnorna i fullmäktigeförsamlingen.

1923 avsade sig Gerda uppdraget i fattigvårdsstyrelsen. Samma år i februari avled Gerdas man Nils Assarsson, 71 år gammal. Av hans dödsruna i VästerviksTidningen 9 februari 1923 framgår att han arbetat som adjunkt vid Läroverket i Västervik och även som lärare vid Västerviks Högre Flickskola. Han beskrivs som ”en föresyn i plikttrohet, arbetsamhet och ordning och på sina fordringar härutinnan från lärjungarnas sida gav han ej efter. Av kamraterna var han högt aktad och av lärjungarna vördad och mycket

omtyckt. Som enskild person var han tillbakadragen och han gick sin väg stilla och obemärkt". Han hade år 1905 mottagit Vasaorden.

1925 anhöll Gerda Assarsson vid stadsfullmäktigemötet om befrielse från uppdraget, vilket bifölls. Hon efterträddes av en man. Efter uppdragen i stadsfullmäktige fortsatte hon dock att arbeta i kommunala befattningar, såsom pensionsnämnden, och hon var fortfarande mycket aktiv i Allmänna Valmansförbundet.

Den 26 oktober 1942 avled Gerda Assarsson, vid 73 års ålder, oväntat i sitt hem av en hjärtattack. I VästerviksTidningens dödsruna framhålles särskilt hennes ideella och sociala intresse ända sedan ungdomsåren, och att hon var en av förkämparna för kvinnans politiska rösträtt i Västervik. Som den första kvinnan i stadsfullmäktige och som ledamot av pensionsnämnden, fattigvårdstyrelsen m.m. hade hon "utfört ett synnerligen intresserat, gediget och samhällsgagnande arbete", och "nedlagt ett betydande arbete för spridningen av högerns idéer". Den högtidliga begravningen förrättades i kapellet på Gamla Griftegården med många tal.

Sammanfattning

Vilka drivkrafter och förebilder hade Gerda Assarsson? Hon var mycket mån om sin familj och trots att hon födde sex barn och så småningom fick 14 barnbarn, orkade hon ändå vara en drivande kraft i utvecklingen av kvinnans ställning, både på det lokala och nationella planet. En avgörande faktor som kan ha haft en stark inverkan på Gerda är att hon insåg att hon som kvinna blev omyndig när hon gifte sig. Maken övertog automatiskt bestämmanderätten över hustruns egendom och om hon ville arbeta eller göra affärer krävdes makens skriftliga medgivande. Enligt lagen fick hon inte ens bestämma själv hur barnen skulle uppfostras. Hennes politiska gärning styrdes i hög grad av orättvisan i att kvinnor inte hade samma juridiska och politiska rättigheter som män.

Gerda hade många förebilder inom familjen. Gerdas mor, Mina Nelander, kom till Västervik då fadern blev borgmästare år 1842. Mina hade nio syskon som alla fick en god allmänbildning. Flickorna fick lära sig franska, och alla barnen fick en god grundläggande utbildning. Även kulturella intressen ansågs viktiga. Borgmästare Nelander var initiativtagare till en rörelse för att höja standarden på arbetarnas bildning. Skolor ordnades för alla barn och en vidareutbildning anordnades inom hantverk. En naviga-

tionsskola startades för sjömän och blivande skeppare.

Ytterligare faktorer som påverkade Gerda var den starka kvinnorörelse som växte fram under Gerdas ungdomstid. Med tanke på att Gerdas hem och familj var av hög intellektuell nivå med ambitioner även med avseende på flickors bildning, så har säkerligen de kvinnliga förgrundsgestalterna, flera med anknytning till Västervik, diskuterats i familjekretsen.

En av dessa förgrundsfigurer var ”Esselde”, pseudonym för Sophie Adlersparre, född Leijonhufvud (1823–1895), som växte upp på Helgerums slott strax söder om Västervik. Tillsammans med Rosalie Olivecrona startade hon 1859 Tidskrift för Hemmet som tillägnades ”den svenska kvinnan”. Denna tidskrift var en plattform för idédebatt och reformförslag, t.ex. läroverk för flickor, konstakademi för kvinnliga elever, kvinnlig sjukvård, senare Röda Korset, och omfattade även politiska frågor. Säkerligen fanns denna tidskrift i Gerda Assarssons hem.

Ännu en omtalad och välkänd person, som säkert förekom i debatten i både det Smittska och Assarssonska hemmet, var Ellen Key (1849–1926) som föddes 1849 på Sundsholm, söder om Västervik. Ellen Key förekom ofta med inlägg i den allmänna debatten om bl.a. folkbildning och pedagogik. Ellen Keys far, Emil Key, var en välkänd person i trakten och engagerad i lokalpolitiken. Han var också involverad i utbildningsväsendets utveckling i Västervik och var censor vid den första studentexamen vid Västerviks Läroverk, som arrangerades av Gerdas far, lektor Smitt. Ellen Keys debut som skribent skedde 1874 i Tidskrift för Hemmet. Säkerligen diskuterades Ellen Keys debattböcker och inlägg hos familjerna Smitt och Assarsson. Ellen Key dog 1926 och är begravd på Gamla Kyrkogården i Västervik, ett kort stycke från Gerda Assarssons grav.

Sophie Adlersparres och Ellen Keys syn på kvinnans uppgifter i samhället var egentligen ganska olika. Esselde betonade rättvisekraven för kvinnor i arbetsliv och i politik, medan Ellen Key betonade att samhället inte fick bortse från kvinnornas särart, fr.a. det moderliga hos kvinnorna. Gerda Assarsson befann sig i båda rollerna, dels i familjen och dels i offentligheten. Sannolikt upplevde hon konflikten mellan de båda perspektiven på kvinnornas plats i samhället, men hon visade i sin gärning att det gick att förena båda rollerna.

Gerda Assarssons uppväxt i en intellektuellt uppmuntrande och öppen atmosfär inom familjen, kontakter med många framstående opinionsbildande kvinnor, en utveckling mot ett mer jämlikt förhållande mellan män-

niskor och samhällsklasser; allt detta i kombination med hennes starka personlighet och rättvisepatos, har samverkat till att Gerda Assarssons gärning blivit betydelsefull både i samhället och politiken.

KÄLLOR

Otryckta källor
Västerviks Kommunarkiv:
Västerviks stadsfullmäktige, protokoll och handlingar 1915–1925
Västerviks Stadsbibliotek, Västerviks Stadsmuseum och Tjust Släktforskarförening.
Boel Pehrson, Stockholm, Anders Ahlford, Solna,(barnbarn resp barnbarnsbarn till Gerda Assarsson: Släktkrönika, fotografier och korrespondens

Tidningar
Westerviks Veckoblad (1869–1918) och
VästerviksTidningen (1919–1942).

Litteratur
Anders Bergström, *Västerviks gymnasium ur ett historiskt perspektiv*
Lars Dahlgren, *Västerviks Historia, del II*
Sven Kjellgren , *Västervik 1900 till 1930* Sven Kjellgren, *Sekelskiftets Västervik*
Stina Nicklasson, *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna Valmansförbundet 1900-1936/1937*, Uppsala 1992
Stina Nicklasson, *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap. Pionjärer för moderat politik.* Stockholm 1997
Moderata Pionjärer. Kvinnor i politiskt arbete 1900-2000, Red. Ann-Cathrine Haglund, Ann-Marie Petersson, Inger Ström-Billing. Stockholm 2004
Artur Söderlund, *Glimtar från Västerviks kommunala liv under 100 år*

Elna Persson – Högerns pionjär i Lund

CHRISTINE JÖNSSON

I Lund har det genom åren funnits många starka och framgångsrika kvinnor såväl inom politik som universitet, kyrka och näringsliv. Jag vill bland viktiga nutida pionjärer nämna Sveriges första kvinnliga biskop Christina Odenberg och tidigare rektorn för universitetet Boel Flodgren.

När jag engagerade mig i lundapolitiken i början av 1970-talet fanns det många kvinnliga förebilder. Bland de mer aktiva var socialpolitikern Gunnel Frostell och senare Gun Hellsvik och Annika Annerby-Jansson, båda under perioder ordförande i kommunstyrelsen. Jag fick också klart för mig att 1950-och 60-talets starka kvinna var Ingeborg Westerström som med bravur skötte de tunga sociala frågorna och satt i fullmäktige under två decennier. Om Ingeborg finns många berättelser inte minst om hennes förmåga att med styrka, kunskap och inte minst viss kvinnlig list nästan alltid få som hon ville.

Hur började det? Vem var den första kvinnan i fullmäktige? Detta undrade jag länge över tills jag nu fick en möjlighet att själv leta efter svaret. Det har varit en mycket intressant resa.

Elna Persson var lantbrukardottern från Svalöv i Skåne, som utbildade sig till småskollärare och som senare tillsammans med en kvinnlig kompanjon öppnade affär på Lilla Fiskargatan 23 i Lund. Elnas samhällsintresse gjorde henne till en viktig pionjär inom såväl politiken som yrkeslivet.

Elna Persson föddes den 31 december 1866 som dotter till lantbrukare Per Nilsson och hans hustru Anna f. Hellichius. Hon utbildade sig till småskollärare vid seminariet i Lund. Hon tog sin examen 1886, arbetade som lärare i Östra Karby 1887 och i S:t Peters Kloster i Lund åren 1888–1896. Elna drev sedan en vitvaruaffär i Lund åren 1896–1934. Hon avled den 19 november 1942, 76 år gammal, och ligger begravd på Norra Kyrkogården i Lund.

Det finns mycket som är intressant med Elnas livsval. Hon sökte sig till den möjlighet som fanns för att få utbildning i 1800-talets Sverige, men hon lämnade sitt yrke för att satsa på egen affär tillsammans med en kompanjon.

Det mest fascinerande med att studera Elnas gärningar är hennes starkt uttalade politiska och samhälleliga intressen. Hon var aktiv i Lunds manufaktur/handelsförening och i Skånes köpmannaförbund. Dessutom var hon styrelseledamot i Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, i Fredrika-Bremer-Förbundet, i det Borgerliga Valförbundet och dess kvinnoförbund både på lokal- och riksnivå. Elna var huvudman i Sparbanken i Lund, där hon blev invald 1925, troligen som en av de första kvinnliga huvudmännen såväl i Lund som i Sverige. En sann pionjär med många bollar i luften.

I stadsfullmäktige och landsting

Den första kvinnan i Lunds stadsfullmäktige var socialdemokraten Hanna Persson. Hon valdes in redan vid 1911 års fyllnadsval och kom därmed in i fullmäktige från och med 1 januari 1912. Det var det första valet i Lund efter det att kvinnor fått rätt till kommunal representation. Hanna Persson kom in på en lista med beteckningen ”Vänstern”, en valsamverkan mellan socialdemokrater och frisinnade.

Vid 1912 års ordinarie val hade fullmäktigeförsamlingen utökats från 32 till 42 ledamöter. Då ökade också antalet kvinnor från en till tre. Förutom Hanna Persson kom då också Elna Persson och Anna Bugge-Wicksell in i fullmäktige. Elna satt sedan i fullmäktige i 20 år.

I detta sitt första val kandiderade Elna inte för Högern utan kom tillsammans med Anna Bugge-Wicksell in på en lista som benämndes ”Kvinnorna”, medan Hanna Persson valdes in på en ren arbetarlista. Dessa tre kvinnor med olika ideologiska bakgrunder blev lundapolitikens viktiga kvinnliga pionjärer. Från och med nästa val, 1916, kandiderade Elna för Allmänna Valmansförbundet. I Lund benämndes listan Borgerliga Valförbundet, medan Anna Bugge-Wicksell stod socialdemokraterna nära. Politisk ideologi verkade de första åren inte ha haft så stor betydelse utan kampen för kvinnlig rösträtt var partiöverskridande för de första kvinnorna. Så var det också i Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, i synnerhet före 1911 och kvinnolistan är ett exempel. Detta beskrivs också i minnesboken ”Lunds arbetarkommun 100 år”.

Elnas tidigare erfarenheter som lärare gjorde henne till ledamot av olika styrelser med anknytning till utbildning. Hon var under lång tid ledamot av både folkskolestyrelsen och styrelsen för den kommunala flickskolan samt den praktiska hushållsskolan och skolbarnshemmet i Lund. Elna fick stora

Elna Persson.

möjligheter att påverka den lokala politiken under sina år i fullmäktige. I decembersammanträdet 1913 valdes hon till det första tyngre uppdraget, som ledamot i stadsrevisionen. Åren 1923 –1934 var hon ledamot av beredningsutskottet, som beredde fullmäktigeärendena, jämförbart med dagens kommunstyrelse. Första åren satte Elna inte så många spår i protokollen, men hon yttrade sig i ärenden om restriktivare alkoholutskänkning, ett förslag från Anna Bugge-Wicksell, och hon yrkade bifall till ytterligare polistjänster.

I letandet efter uppgifter om Elnas gärning framträder bilden av en stark kvinna med politiska hjärtefrågor, som hon hårt driver. Samtidigt framtonar en kvinna som lärt sig att ligga lågt och med diplomati ge sig in i en manlig värld för att med idogt arbete vinna respekt.

Under hennes sista fullmäktigeår 1934 var Elna Persson en mycket mer etablerad politiker som ofta talade i frågor om utbildning, inte sällan i frågor om ekonomiska beslut vid uppförande av nya skolor och ytterligare tjänster.

Elna Persson blev även engagerad i sjukvårdsfrågor och invaldes till att börja med som suppleant i landstinget i Malmöhus län redan 1919, det första valet efter det att kvinnor fick bli förtroendevalda i landstingen. Där ingick hon bland annat i direktionen för Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund från och med 1921. Man kan konstatera att hennes politiska liv inriktades intressemässigt mot utbildning och sjukvård.

Som nämnts var Elna tidigt medlem av Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt och kandiderade till fullmäktige först på en kvinnolista. Nästa val ställde hon upp på Borgerliga Valförbundets lista. Även om hon liksom de flesta kvinnor fick sina förtroendeuppdrag inom sektorerna utbildning och sjukvård, visar det sig att hon bryter mönstret genom att fungera både som revisor och huvudman i Sparbanken, båda sådana ekonomiska områden, där männen brukade ha så stark dominans att det sällan gavs plats för kvinnor.

Elna Persson som affärsidkare

I boken ”Handelsidkerskor i Lund – till minne” kan man bland annat läsa om Elna Persson och hennes verk som såväl handelsidkare som politiker. Här finns en beskrivning av Elna som stor och kraftig, med viljestarkt ansikte, mörkt hår i mittbena samt blicken – klok och med värme. Här framkommer också omdömen om Elna som ”den första kvinnosakskvinnan i Lund” och ”den enda karlen i Lunds stadsfullmäktige”.

Tidningen ”Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt” skriver om Elna i samband med hennes 50-årsdag 1916. Det konstateras att hon är allmänt känd och välaktad för sitt arbete. Här beskrivs också hennes välskötta linneaffär och att hon är respekterad av sina manliga kolleger i fullmäktige. Elnas personlighet sammanfattas i uttryck som ”hennes klara huvud”, ”sakliga reda”, ”sunda omdöme”, ”omutliga rättskänsla”, men också hennes ”gladlynta humor”.

Liknande omdömen om Elna Persson finns i ett brev från Per Wessner i anledning av en utställning i Lund om kvinnliga förebilder 1976. Han beskriver henne som en stark kvinna hans familj lärde känna när hon vid 20 års ålder nyss utexaminerad kom till Värpinge skola som lärare. Hon blev lärare för Pers far, god vän med dennes föräldrar och med hela familjen, framför allt med Pers faster, som blev hennes kompanjon när hon startade sin butik för linne och spetsar. Per Wessner skriver, att Elna kom från en familj med en stor barnskara. Ett flertal sykon emigrerade till USA. Två systrar stannade dock kvar i Sverige och bosatte sig i Lund. Systern Cecilia var först baderska och drev sedan en paraplyaffär på Lilla Fiskargatan. Systern Maria blev småskollärare på Lilla Kloster i Lund. Liksom Elna förblev systrarna ogifta.

Per beskrev också en händelse i slutet av 30-talet, då Elna och ett antal damer diskuterade kvinnliga präster. Elnas retorik kom väl till pass då hon försökte övertyga en vän till familjen, tillika präst, om fördelen att tillåta kvinnliga präster.

Både i Per Wessners brev och i samtal med Greta Wessner, Pers yngsta syster, framstår Elna som mycket social och man får bilden av en person som tyckte om att umgås med folk och som gillade att diskutera. Per beskrev hennes vänskap med Inez Möller, i Lund ännu bekant genom Inez Möllers stiftelse, ett äldreboende. Inez Möller var musiklärarinna och bodde i våningen ovanför Elnas butik. Greta berättar, att Elna och Inez ofta livligt diskuterade nyheterna i dagstidningen. Inez var en proper dam med spetsar

och hätta medan Elna beskrivs som betydligt mer jordnära.

Elnas affär blev ett ställe dit man kom för att diskutera politik. Två av hennes vänner inom politiken var högermannen Sigurd Timberg och socialdemokraten Anders Eriksson. Elna karakteriseras som politiskt pragmatisk, en realpolitiker. Pers beskrivning av Elna ger en bild av en person med stort och rörligt intellekt, slagfärdighet, humor och ett stort varmt hjärta.

Min egen reflexion är att hon var en osedvanligt stark person, en kvinnlig pionjär såväl inom handeln som inom politiken i lundensisk historia, en person som, genom sin starka vilja att engagera sig, banat vägen för många kvinnliga efterträdare såväl inom affärslivet som i politiken.

KÄLLOR

Otryckta källor
Lundasamlingen, Lunds stadsbibliotek:
Margareta Berger: *Handelsidkerskor i Lund – till minne*. Red. Erik Moberg
Brev från Per Wessner 1976-01-26

Intervju med Greta Wessner, våren 2007

Tryckta källor
Lunds stadsfullmäktiges protokoll åren 1913–1934.
Tidningen *Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt.* 1917, nr 1.

Bearbetningar
Gunnar Carlqvist: *Sparbanken i Lund 1833–1933.*
Lunds arbetarkommun 100 år, Lund 2001
Lundström, N.S. : *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet.* Uppsala 1924
Stadsfullmäktige i Lund 1913–1937 Lund 1940

Märtha Brydolf
Pionjär i Kristinehamn

GUNNEL HANSSON

Uppväxt och ungdomsår

Märtha Forssblad föddes 1868 på Sjöbonäs gård utanför Hjo som äldsta barn till patron Jacob Forssblad och hans hustru Augusta, född Carlberg. Hon fick två bröder och en lillasyster. Gården var en av de större i Hjo landsförsamling, men den stora huvudbyggnaden från 1700-talet hade brunnit ner 1864 och familjen bodde därefter i en av flyglarna. När det blev dags för skolgång sköttes den av en guvernant, mamsell Öberg, och när det blev fråga om läroverksstudier för pojkarna ordnades ett skolhushåll i Jönköping under mamsell Öbergs överinseende. Märtha fick gå i Jönköpings Högre Elementarskola för flickor. Gården såldes efter några år och föräldrarna flyttade till en lägenhet i Jönköping, då modern var sjuklig och behövde läkarhjälp. Modern dog 1885, när Märtha var 16 år.

Märtha reste följande år till Frankrike och Schweiz för språkstudier, en resa som varade drygt ett år. Den innebar såväl hushållsarbete som studier och arbete på ett sjukhus i Paris. Efter några månader hemma bar det av till England, först som sällskapsdam i tre månader, senare som guvernant i en familj där Märtha undervisade i franska och musik, samtidigt som hon själv lärde sig engelska. Vid återkomsten till Jönköping blev hon lärare i franska och engelska vid den högre flickskolan, bara 21 år gammal. Därmed fick hon egna inkomster och ”behövde inte ligga fadern till last”, som hon själv uttrycker sig i sina memoarer.

Hon utökade sin inkomst med översättningsarbete för Smålands Allehanda och började skriva artiklar till flera tidningar, bl. a. Borås Tidning och Aftonbladet. Hon skrev noveller till Göteborgs Handelstidning, Stockholmstidningen och flera landsortstidningar. Senare medverkade hon i veckotidningar som Husmodern, Idun och Vårt Hem.

Vid ett besök i Stockholm träffade hon den unge medicinaren Erik Brydolf. Han kom att tjänstgöra på skilda håll i landet efter sin examen; Pajala, Strängnäs, Borås och Norrtälje. De förlovade sig 1896, men giftermål fick

Märtha Brydolf.

vänta ytterligare två år tills Erik öppnat sin egen praktik i Kristinehamn. Märtha fick användning av sina erfarenheter från sjukhuset i Paris och kunde hjälpa till vid mottagningen de första två åren innan första barnet föddes. Fram till 1906 föddes ytterligare tre barn.

Erik Brydolf blev förste stadsläkare 1906 och invaldes samma år i Kristinehamns stadsfullmäktige. Han var fullmäktiges ordförande under åren 1911–1930. Med uppdraget följde representation av skilda slag, där också Märtha Brydolf bidrog med stora talanger. Hon var språkkunnig, allmänbildad och mycket representativ i olika sammanhang.

Märtha återupptog sitt journalistiska arbete 1910, då för Stockholms Dagblad samt för tidningen ”Vi och Vårt”. Senare tillkom Nya Dagligt Allehanda, Sundsvallsposten, Östergötlands Dagblad och givetvis hemstadens tidning, Nya Kristinehamnsposten, där hon fortsatte vara medarbetare långt upp i åren.

Högerns kvinnoklubb – Centrala Kvinnorådet

Märtha var liksom maken intresserad av högerpolitik. När barnen hade blivit tillräckligt stora för att klara sig utan hennes dagliga tillsyn, tog hon initiativ till att bilda en klubb för högerkvinnor, anslutna till partiet. 1916 bildades kvinnoklubben i Kristinehamn som fick namnet ”Nationalförbundet för Värmlands Kvinnoklubb”, redan från början med ett 80-tal medlemmar. Valmansförbundets ombudsman Lennart Kolmodin bidrog till att föreningar bildades både i Filipstad och Karlstad och ett länskvinnoråd bildades 1919 i Värmland, det första i landet. Märtha Brydolf blev Länskvinnorådets första ordförande, en post som hon innehade till 1942.

Det förekom motsättningar mellan Centrala Kvinnorådet (CK) och den tidigare bildade organisationen Sveriges Moderata Kvinnoförbund, som var fristående från partiet och hade bildats innan kvinnor fick vara medlemmar i Allmänna Valmansförbundet (AVF). Strax utanför Kristinehamn, i Ölme, bodde och verkade en av SMKF:s mycket aktiva medlemmar Jeanna Nils-

Märta Brydolf med sina fyra barn i Kristinehamn.

son och det är inte förvånande att det uppstod motsättningar i Värmland. Ett protokollsutdrag från Kvinnoklubben i Kristinehamn låter närmast upprört:

> ”Enär det kommit till utskottets kännedom att en ledamot av förbundsstyrelsen engagerats för föreningsbildande åt Moderata Kvinnoförbundet beslöts taga till protokollet att utskottet vare sig ekonomiskt eller på annat sätt skulle stödja Moderata Kvinnoförbundet eller dem som arbeta för dess syften. Vidare förhandlades icke”.

Länskvinnorådet skulle enligt sina stadgar verka för

> ”att genom ett sunt och livskraftigt reformarbete höja vårt folks sedliga styrka samt därigenom öka dess motståndskraft mot samhällsupplösande makter” ... ”att väcka kvinnorna till insikt om deras skyldigheter och om de rättigheter som de enligt lag äga samt att genom upplysningsarbete lära dem fullgöra och tillvarataga dessa skyldigheter och rättigheter på ett värdigt, målmedvetet och självständigt sätt”.

Märtha Brydolf i tidstypisk hatt.

Länskvinnorådet anordnade kurser, konferenser och debatter. 1930 hölls föredrag om svensk kommunförvaltning, ”Varför skola vi arbeta och huru?”. Trots att kvinnorna hade rätt att väljas till stadsfullmäktige sedan 1910 var det endast några få kvinnor i fullmäktige ännu 1930. På 1930-talet började man också arrangera stora årliga kvinnomöten. Det finns en anteckning från 14 juni 1931, då man arrangerade ett stort möte i Sunne med 150 deltagare. På programmet ingick föredrag av en ung notarie, Jarl Hjalmarsson, och besök på Mårbacka.

Märtha Brydolf valdes till ledamot i den första styrelsen för AVF:s Centrala Kvinnoråd och blev senare dess förste vice ordförande. Hon deltog aktivt i valarbete över hela landet, i synnerhet vid de första valen efter det att kvinnorna fått rösträtt till riksdagen. Hon skrev i det första kvinnonumret av AVF:s tidskrift Medborgaren, som riktade sig framför allt till landsbygdens kvinnor inför valet 1921:

> ”Med eller mot sin vilja har kvinnorna fått rösträtt och med denna följer ock röstplikt och ansvar, men detta inser och fattar långt ifrån alla. Och dock är det kvinnornas oavvisliga plikt att sätta sig in i och förstå detta, ty eftersom deras antal är större än männens så kommer de att sitta inne med stor makt i samhället.”

Hon var en stor beundrare av högerledaren Arvid Lindman. När det skulle utses en ledare efter Arvid Lindman 1935 fanns hon med i den valkommitté som skulle föreslå partiledare. Förslaget blev Gösta Bagge, som även valdes och blev en värdig efterträdare. Han deltog i 20-årsjubileet för Kvinnoklubben i Kristinehamn 1936, ett firande som i hög grad gällde Märtha Brydolf, som varit ordförande hela dess tillvaro.

Märtha Brydolf hade krafter även till andra föreningsengagemang än de politiska. 1919 var hon med och startade Kristinehamns Husmodersförening, som fick god anslutning redan från början. Dess syfte var att ge kvinnorna ”utbildning och förkovran till hemmens bästa” och även en del praktiska insatser som att ordna barnbespisning. Märtha Brydolf var Hus-

modersföreningens ordförande i 29 år, ända till 1948, och en av de framträdande i Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund i många år. Hon var ordförande i Kristinehamns kvinnors krigsberedskap under krigsåren under första världskriget, ledande i Röda Korsets lokalförening och Djurskyddsföreningen.

Föreningsengagemangen förde Märtha Brydolf ut på många resor, både i Sverige och utomlands. 1936 deltog hon i en nordisk konferens i Oslo för husmodersföreningarna. År 1938 var landsmötet förlagt till Kiruna och därifrån fortsatte Märtha direkt till Jönköping, till Högerns riksstämma. Ordföranden för Centrala Kvinnorådet, Alexandra Skoglund, hade hastigt avlidit och i egenskap av förste vice ordförande, fick Märtha föra kvinnornas talan både vid banketten och vid sammanträdet nästa dag, tills ny ordförande, Ebon Andersson, hade valts.

Av åldersskäl avgick Märtha 70 år gammal som vice ordförande i och med stämman i Jönköping och blev vederbörligen avtackad. Hon uttryckte att hon kände vemod över att lämna en uppgift som varit av stort intresse för henne.

I stadsfullmäktige

Erik Brydolf, som var stadsfullmäktiges ordförande, ansåg att man och hustru inte borde sitta där samtidigt. Men många arbetade för att Märtha skulle väljas in och inför valet i september 1922 blev påtryckningarna så starka att Erik måste ge med sig. ”Barnen voro så stora att de ej direkt behövde mors tillsyn och då är nog en kvinnas plikt att intressera sig för samhället, om hon där kan vara till nytta”, skrev Märtha själv. Hon berättade om hur barnen ställde upp sig i hallen och hurrade när hon gick till sitt första sammanträde 9 januari 1923.

Hennes första initiativ i stadsfullmäktige gällde ett förslag om lampor på de mörka torgen, där handlarna i saluståndena endast hade osande fotogenlampor. Förslaget avslogs, men frågan hade nu blivit väckt. Torggubbarna samlade in en lista med mängder av namn och med det stödet i ryggen tog Märtha åter upp saken vid ett senare sammanträde och fick bifall. En lampa på vardera sidan om torget blev resultatet, som i folkmun gick under namnen ”Märtha och Erik”.

Märtha fick en rad offentliga uppdrag; hon var medlem av lokalstyrelsen för läroverket, styrelsen för Kristinehamns föreläsningsförening och i det

lokala Kaféaktiebolaget. I många år var hon ledamot av nykterhetsnämnden.

Slutord

”Ett sorgens år ” noterar Märtha för 1939. Maken Erik fick en allvarlig hjärnblödning och avled i september. På kyrkogården i Kristinehamn vilade redan äldste sonen Nils, som gått bort redan 1926. 10 år senare flyttade hon från sin våning till ett ålderdomshem i Kristinehamn. Hon ville inte ligga sina barn till last och förklarade: ”Det duger för mej”. Där levde hon till 1956, då hon gick bort, en vecka efter sin 88:e födelsedag.

När Märtha Brydolf som nygift doktorsfru kom till Kristinehamn anade väl ingen att hon så småningom skulle bli en ledande kvinnogestalt i staden. Hon var mångkunnig och effektiv, klartänkt och framsynt, respekterad av alla. Gemensamt och var för sig har makarna Brydolf utfört en samhällsgärning som berättigar dem till en plats i historien.

KÄLLOR

Otryckta källor
Stadsarkivet i Kristinehamn:
Stadsfullmäktiges handlingar
Nykterhetsnämndens handlingar

Intervju med f.d. lagman Gunilla Brydolf, Mölndal, barnbarn till Märtha och Erik Brydolf

Tryckta källor och bearbetningar
Brydolf , Märtha: *Ur Minnet. Memoarbok*, Grundels Boktryckeri 1949.
Grundel, Gunnar: *Kristinehamnsprofiler.*
Löf, Axel, Emanuel: *Kristinehamns historia del 2*. Karlstad 1949
Nicklasson, Stina: *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet 1900–1936/37*. Uppsala 1992.

”Det har bara blivit så ...” sade Ellen Rönnquist

INGA BERGGREN

”Det har bara blivit så!” var Ellen Rönnquists kommentar, då hon uttalade sig i pressen 1968. ”Fjorton dagar i den här hålan, var vad jag tänkte, då jag med Malmö i blicken anlände till Trelleborg ...”, men hon stannade hela livet!

Hon var en av sin tids mest kända profiler i Trelleborg, en kvinna med många strängar på sin lyra. Hon var lärare, politiker och därtill eftertraktad föredragshållare. Hennes liv var fyllt av upplevelser, resor och äventyr.

Pedagogen

Ellen Rönnquist föddes 1893 i Lund och slutade sina dagar 1981 i Trelleborg. Studentexamen tog hon 1913 vid Tekla Åbergs högre läroverk för flickor och avlade folkskollärarexamen i Kalmar 1914. Efter examen var hon först anställd som lärarinna läsåret 1914–15 hos familjen Sonesson i Stockamöllan. Därefter arbetade hon på Luhrhemmet, ett barnhem för vanartiga pojkar, som drevs gemensamt av Trelleborgs och Eslövs kommuner från 1914. Avsikten var att de intagna pojkarna skulle gå i skola i det närbelägna Farstorps skola, men efter klagomål på pojkarna beslöt man att skaffa en egen lärarinna. Ellen Rönnquist sökte och fick tjänsten vid Luhrhemmet, där hon stannade i tre terminer. Hon har själv berättat om sin tid vid skolhemmet i *Trelleborgs folkskolors historia:*

> ”I skolrummet flockades om dagarna omkring mig en liten skara av samhällets olycksbarn i alla åldrar från 7 till 13 år. De flesta var hjälpklassbarn. Tyvärr hade jag aldrig hört det ordet och hade inte heller mycken aning om barnpsykologi. Ett par pojkar skulle gå i ”förste små” och en av dem var så fullständigt omöjlig att om jag så velat döda mig, hade jag inte kunnat få i honom ens en aning av vetande.

> Men skolan var faktiskt i visst avseende före sin tid! Var och en gick i sin egen klass oberoende av ålder; allt berodde endast på visdom. Somliga som Axel gick till och med i två klasser på en gång, nämligen 7:e och 8:e. Han var den ende begåvade och omöjlig att mätta. Det lilla vi hade i bokväg var vad jag hade tagit med mig, och det konsumerade han med förfärande hastighet, och sedan hade vi bara ”Allers”. Han läste tyska och kunde snart brevväxla med sin morbror i kriget. Vi var väldigt stolta, när han på examen läste upp ett brev direkt från Västfronten.”

Pojkarna undervisades 31 timmar i veckan. Mitt på dagen var det ett långt uppehåll, då pojkarna skulle laga och äta middag. Det innebar, att skoldagen slutade kl 5 på eftermiddagen. I tjänsten ingick också att hjälpa ”läspojkarna” med katekesen. Överhuvud var jag aldrig fri, skriver Ellen Rönnquist.

> ”Jag hade förresten alltid samvetsagg, om jag ej ständigt var med pojkarna och hjälpte dem att få det litet drägligt i deras trista tillvaro. Dessa s.k. svårhanterliga barn var de snällaste och mest hängivna man kan tänka sig. Jag hade aldrig en minuts besvär med disciplinen, tänkte aldrig på något sådant.”

Ordinarie lärare, som bara ogifta kvinnor kunde bli, blev hon på Centralskolan 1919. Ellen Rönnquist, som var en spänstig kvinna, var också intresserad av gymnastik. Hennes ofta målande uttryckssätt återfinns i en artikel, som hon själv har skrivit och som har titeln ”Krumsprång”:

> ”Jag glömmer aldrig gymnastiklägret i Bosjökloster 1922. Det regnade som spö hela veckan. Vi skulle tvätta oss i Ringsjön, men det behövdes inte, för tälten var fulla med vatten och tandborstarna flöt omkring oss. På den stora uppvisningsdagen defilerade vi med våra trupper förbi dåvarande kronprinsen. Han stod orubblig i regnet i timmar, medan vi plaskade förbi och utförde våra program, som blev förvandlade till vattenpantomimer.”

Politikern

Det var intresset för barn och ungdomar och erfarenheterna från skolans värld som ledde till Ellen Rönnquists politiska verksamhet. Trelleborg var en utpräglad industristad med ungefär 11 000 innevånare 1920 och 17 000 innevånare 1950. Trots stadens beskedliga storlek fanns där en mängd industriföretag. Hamnen och Trelleborgs gummifabrik präglade stadens näringsliv, men dessutom fanns glasbruk, slakterier och sockerbruk och en rad kemisk-tekniska industrier. Kvinnorna sysselsattes i ökande utsträckning utanför hemmet. Omsorg om förskolebarnen och eftermiddagsverksamhet för skolbarnen blev Ellen Rönnquists speciella frågor inom kommunalpolitiken.

1945 återfinns Ellen Rönnquist som stadens representant i småbarnshemmet Betaniakrubban och som suppleant i nykterhetsnämnden. Under perioden 1945–1955 var Ellen ledamot eller suppleant i folkskolestyrelsen och gjorde där, enligt många, sin största kommunala insats som pådrivare vid införandet av förskolor i staden. Det första kommunala daghemmet uppfördes efter beslut 1947, beläget på nära avstånd från Trelleborgs Gummifabrik, så att barnen bekvämt kunde lämnas där. Daghemmen låg organisatoriskt under folkskolestyrelsen, vilket tillskrivits Ellen Rönnqvists energiska insats.

1947 inleddes Ellen Rönnqvists mest aktiva tid som politiker. Högerkvinnor hade i olika omgångar sedan 1922 samlats i fastare eller lösare konstellationer i Trelleborg, antingen som en kvinnoklubb eller som en kommitté inom Valmansföreningen. Men 1947 blev det en fastare organisation. Ellen Rönnqvist startade Högerns Kvinnoförening i Trelleborg och kom att vara dess ordförande åren 1947–1961. Under hennes ordförandetid fick kvinnoföreningen fler medlemmar än den manliga högerföreningen. Ellen satt i Trelleborgs stadsfullmäktige 1947–1958 och utsågs till flera olika uppdrag, de flesta med anknytning till skola och andra barn- och ungdomsfrågor. Förutom att hon var verksam i folkskolestyrelsen var hon ledamot i styrelsen för yrkesundervis-

Ellen Rönnquist.

ningen och musiknämnden. Därtill var hon s.k. huvudman i Trelleborgs Sparbank. Hon lade själv tillsammans med två andra ledamöter fram en motion om att inrätta en ungdomsnämnd. Motionen resulterade i en kommitté för att utreda frågan – och i kommittén ingick bl.a. Ellen Rönnquist. Resultatet blev ett beslut i stadsfullmäktige 1956 om en ungdomsnämnd för ärenden om ungdomsfrågor och fritidsverksamhet.

Ellen Rönnquist var med då den första hemgården förverkligades i Trelleborg. Genom en donation av Johanna Andersson, änka efter Trelleborgstidningens grundare, Nils Andersson, hade en hemgårdsverksamhet startat hösten 1943. Donationen innebar att man kunde betala två års hyra för en större lägenhet vid Stortorget. Här erbjöds ungdomarna allt från mandolinkurser till skolkök – även för pojkar – samt kurser i språk och modellbygge m.m. Där startades så småningom kindergarten på förmiddagarna och eftermiddagshem för skolbarn med bl.a. hjälp till läxläsning. Efter ytterligare stora donationer av Johanna Andersson kunde man 1954 flytta till större lokaler i ett eget hus, den s.k. Holmquistska villan. I stiftelsens styrelse valde donatorn själv in bl.a. Ellen Rönnquist. Genom Ellen Rönnquists initiativ upplåts Hemgårdens ursprungliga lokaler som Trelleborgs första vandrarhem.

Förebilder för förskoleverksamheten hade Ellen Rönnqvist hämtat i Förenta staterna, där hon själv studerat förhållandena på ort och ställe. Hon var mycket berest. Hon hade varit i de flesta länder i Europa på båda sidor järnridån. Hon hade också rest i Indien och besökt Grönland. Från dessa resor hade hon mycket att förtälja. Hon berättade ”med sådan bravur om sina resor att det inte finns en Röda Korskrets eller Husmodersförening i södra Skåne som inte haft henne som höjdpunkt på ett underhållningsprogram” skrev redaktör Sven Stahre om henne i Trelleborgs Allehanda 1968 . Hon beskrivs som ”en reseskildrare av Guds nåde” och en iakttagare långt utöver det vanliga.

Ellen Rönnquist beskrivs som ”en doer”, en pådrivare inte minst för förskoleverksamheten i Trelleborg. Hon fick se resultat av sina ansträngningar. Däremot dröjde det ända till slutet av hennes stadsfullmäktigetid innan hon mer aktivt deltog i fullmäktigedebatterna. Den första fråga som hon yttrade sig i var köp av en fastighet avsedd för barnkoloni i Tjörnarp i Trelleborgs närhet. Givetvis försvarade hon sin motion om inrättande av en ungdomsnämnd. Hon tyckte det var onödigt att lägga skattepengar på att hålla djur i bur i Folkets Park och hon ifrågasatte bidrag till teatern, när trelleborgarna ändå hellre for till Malmö för att gå på teatern.

Fr.v. ses Britt Mogård, Moderata Kvinnoförbundets ordförande tillika riksdagsledamot, Ingrid Sundberg, riksdagsledamot, Anne Mari Berggren, ordförande i Trelleborgs MKF samt första ordförande (1947–1961) Ellen Rönnquist.

Fastän hon slutade med aktiv kommunal politik avtog inte intresset för barn- och ungdomsfrågor. Vid ett möte hos Moderatkvinnorna om Barnstugeutredningen 1972, framgår det av referat i Trelleborgs Allehanda att hon gärna deltog i diskussionen. Det samlade ställningstagandet konstaterade bl.a. att man önskade en obligatorisk förskola för alla 6-åringar, som ett första år i grundskolan. Övrig barndaghems- eller fritidsverksamhet skulle inte vara obligatorisk. Föräldrautbildning borde ske genom frivilliga kurser efter avslutad grund- och gymnasieskola. Barn med handikapp skulle ges extra stöd.

Ellen Rönnqvists liv var fullt av engagemang inför samhället och samhällsproblemen. En kvinna i skolan, en kvinna i politiken, en kvinna i världen ”med ett utomordentligt klart intellekt som hon förenar med ett ljust och generöst hjärtelag. Sina elever vinner hon på ett sätt som inte bara skapar ett gott förhållande mellan lärare och elev utan samtidigt resulterar i bästa tänkbara undervisningsresultat”.

”Berätta kan hon och sant är det mesta hon säger. Hon behöver inte dikta fast hon nog skulle kunna det. Hon hör till de människor som det sväng-

er om, och för en elitgymnast som hon tycks inte åldern betyda något." Så skrev redaktören för Trelleborgs Allehanda när Ellen Rönnquist fyllde 75 år. Detta är ytterligare en bild av en kvinna som med sin karisma, sitt mänskliga och kulturella intresse och sitt stora engagemang under många år gav trelleborgarna så mycket!

KÄLLOR

Trelleborgs stads arkiv

Otryckta källor
Pojkhemmet i Luhr

Tryckta källor
Stadsfullmäktiges protokoll 1947–1958
Socialförvaltningens pressklipp
Handlingar från Moderata Kvinnoförbundet i Trelleborg.

Tidningar
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1968
Trelleborgs Allehanda 1968, 1972

Bearbetningar
Gamla Trelleborgs Årsskrift 1966
Lindal, Harald, *Trelleborgs folkskolors historia* 1938
Trelleborg och slätten 1897–1954 utgiven av Trelleborgs Tidningen, red. Poul A. Ramby 1955
Kristoffersson, Sture, *Trelleborg från första världskriget till tio år efter kommunsammanslagningen* 1977

Småländsk kvinnokraft – om Runa Ohlander, den första kvinnan i Ljuders fullmäktige

ANITA BRÅKENHIELM

En mansdominerad värld

I de små landsbygdskommunerna kom kvinnorna sent in i de politiska församlingarna. Ljuders socken i Kronobergs län gick från sockenstämma till vald fullmäktigeförsamling 1920. Socknens självständighet som kommun ändades vid kommunsammanslagningen 1971.

Min mor, Runa Ohlander, som representerade Högerpartiet, var den allra första kvinnan i fullmäktige i Ljuders kommun från 1958 och den enda fram till dess hon 1969 flyttade från kommunen och lämnade sitt uppdrag. Först vid valet 1968 kom ytterligare en kvinna, en lantbrukarhustru som representerade Centerpartiet, in i fullmäktige.

I hemhjälpsnämnd, barnavårdsnämnd, nykterhetsnämnd och socialnämnd fanns kvinnliga ledamöter, oftast på suppleantplats. Det var ofta en lärarinna, distriktssköterskan eller barnmorskan, alltså kvinnor som valts på andra meriter än enbart partitillhörighet. Men i kommunalnämnden, skolstyrelsen, byggnadsnämnden eller andra nämnder fanns inga kvinnor. Man kan jämföra med kyrkan och de ideella föreningarna där under samma decennier kvinnorna var bättre representerade. I kyrkofullmäktige fanns under hela denna tid flera kvinnor, liksom i ideella föreningar.

Men under Ljuders kommunfullmäktiges femtioåriga historia fanns alltså i fullmäktigeförsamlingen endast två kvinnor av vilka min mor var den första och under tio år den enda. Hon stod också sedan 1954 på icke valbar plats på Högerpartiets lista i Konga härads valkrets till landstinget i Kronobergs län. Av de fjorton namnen var alltid fyra–sex kvinnor och åtminstone en av dem stod på valbar plats. Men på den kommunala listan i Ljuder var hon den enda kvinnan.

Vem var Runa Ohlander?

Min mors intressen var inte primärt politiska. Hon var en utmärkt representant för de kvinnor som genom sin personlighet, sitt breda ansvarstagande och sitt samhällsengagemang åtnjöt allmän respekt och fick ett politiskt förtroendeuppdrag utan att ha gjort någon partipolitisk karriär.

Hon var född 1906 och kom från en frisinnad och frikyrklig miljö i västra Småland. 1926 blev hon den första flickan från Anderstorps socken som tog studenten. Detta gjorde hon vid Sigrid Rudebecks privata läroverk för flickor i Göteborg. Efter en filosofie kandidatexamen med litteraturhistoria, nordiska språk och historia vid Göteborgs Högskola arbetade hon 1931–34 som sekreterare i Göteborgs KFUK. Där verkade hon tillsammans med den stora filantropen Beatrice Dickson och hennes medhjälpare Sigrid Heurlin, och arbetade bland annat med vuxenutbildning för fabriksarbeterskor på Gårdabo.

1934 gifte hon sig med Suno Ohlander och började ett för unga prästfruar vanligt kringflyttande liv i olika församlingar fram till dess maken, min far, 1949 fick sin sluttjänst som kyrkoherde i Ljuder, där de stannade fram till hans pensionering 1969.

Runa gick omedelbart och engagerat in i ”prästfrurollen” och tog ansvar för ungdomsgrupper, söndagsskolor, syföreningar, Rödakorskretsar och i Ljuder också en flickscoutkår. Hon läste också med ungdomar som hon stimulerade att söka vidare utbildning vid realskolor och folkhögskolor.

I mitten av fyrtiotalet, med fyra små barn, började hon i allt större utsträckning att undervisa i sina ämnen vid någon realskola eller folkhögskola som fanns inom räckhåll från bostadsorten. Efter flyttningen till Ljuder arbetade hon vid samrealskolan i Emmaboda och, efter avskaffandet av realskolan, vid högstadiet på samma ort. Hon hade från mitten av femtiotalet en adjunktstjänst vid skolan och var en skicklig och utomordentligt älskad och uppskattad lärare. Ett halvsekel senare möter jag människor som säger: ”jag hade din mor i skolan, vilken bra lärare hon var”, ”det var hon som öppnade mina ögon för litteraturen” eller ”i hennes klass var det ordning och reda må du tro”. Starkast intryck gjorde på mig en gammal elev, en i statsförvaltningen högt uppsatt tjänsteman som på 1990-talet anförtrodde mig ”hon var den första människa jag mötte som fick mig att känna att jag hade ett människovärde”.

1946 var hon drivande vid bildandet av Växjö Stifts Kvinnoråd och kom att vara rådets sekreterare och verkställande ledamot i över tjugo år. Detta

innebar att hon skulle ”fungera som resesekreterare och bistå församlingarna med föredrag samt i övrigt fullgöra de uppgifter som åvilar Kvinnorådet”.[1]

Huvudtalare vid det möte på Toftaholms herrgård där Kvinnorådet bildades var två bemärkta och intressanta profiler i svensk kvinnohistoria: Kerstin Hesselgren och Margit Sahlin. Kerstin Hesselgren, som ett par år tidigare lämnat riksdagen, talade enligt referat i Nya Värnamotidningen[2] över ämnet ”Kvinnoarbetsproblem ur nationell och internationell synpunkt”. Margit Sahlin, som skulle bli en av Sveriges första kvinnliga präster och senare bland annat ordförande i motsvarande kvinnoråd i Stockholms stift och skapare av S:ta Katharinastiftelsen, stod för ämnet ”Vad har kristendomen att ge moderna kvinnor?”

Den livliga diskussionen handlade enligt tidningen om de oerhörda krav den moderna kvinnan ställs inför då hon måste dela sig mellan hemmet och ett yrkesarbete. Båda huvudtalarna synes ha varit eniga om att utan en utomvärldslig makt – Margit Sahlin talade om gemenskapen med Kristus – kan inget samhälle med alla sociala reformer och ingripanden skapa en lycklig mänsklighet.

Vid nästa större möte med Kvinnorådet hölls huvudanförandet ”Om ekumenik” av Runa Ohlander. Ämnet var kanske valt med hänsyn till hedersgästen ärkebiskopinnan Anna Söderblom. Talaren framhöll vikten av att kristenheten inte uppträder söndrad i denna tid då kampen står mellan en materialistisk och en kristen historiesyn. Anna Söderblom talade också vid mötet där ett stort antal kvinnoföreningar var representerade. Hennes ämne var ”Kvinnans roll i hem och samhälle”. Föredragen refererades utförligt i tidningen[3] och det framkom att fru Söderblom höll hustruns kall som det främsta kvinnokallet.

Runa Ohlander blev 1963 en av de två första kvinnorna i Svenska Kyrkans Diakonistyrelse som senare blev Kyrkans Centralråd. Hon höll under 1940–60-talen morgonböner i radion, skrev söndagsbetraktelser i dagstidningar och bokrecensioner i Svensk Pastoraltidskrift.

Hon var en flitigt anlitad föredragshållare. I ett brev skriver hon: ”jag var i Kalmar och skulle hålla ett föredrag om Hem och Skola, men när jag kom dit satt där bara pensionärer, så jag tog i stället ett om ’Mitt liv i Kyrkan’, som jag råkade ha i handväskan.” Andra ämnen, som återkommer i olika tidningsreferat av hennes framträdanden är litterära biografier som T.S. Eliot, Pär Lagerkvist, Vilhelm Moberg. Eller ämnen som ”Inför livets allvar” eller ”Kyrkan och kallelsen”.

Runa Ohlander med dottern Anita Bråkenhielm.

Hon var en duktig amatörpianist och kunde om det blev akut behov också ställa upp vid orgeln i kyrkan.

Hjälp i hemmet var naturligtvis så länge något av de fyra barnen ännu bodde hemma en förutsättning för hennes gärning. Hon höll hela livet kontakt med flera av dessa duktiga flickor som hon senare rekommenderat in till seminarier och sjuksköterskeskolor på den tid ”praktik i familj” fortfarande var en merit i samhällslivet.

Vi som kände henne vet att hon älskade inte bara sin lärargärning utan också de många förtroendeuppdragen, där posten i Växjö Stifts Kvinnoråd var det som tog mest tid och energi i anspråk.

Runa Ohlander och politiken

Hon skrev hela livet tusentals brev till barn, släktingar, vänner och gamla elever. Hennes och min fars bevarade brev till mig, personliga minnen och fars noggrant samlade tidningsurklipp har jämte protokollen från Ljuders kommunfullmäktige varit mina källor i arbetet att göra mig en bild av hennes politiska gärning.

Samhällsintresset och det politiska intresset hade hon med sig från de kvicka och slagfärdiga debatterna på barndomens kalas och sin fars samhällsengagemang. Intresset stimulerades också av makens stora samhällsintresse. Far och mor var gediget kunniga också på varandras specialområden, och hemmet var en levande och engagerad diskussionsarena med tonvikt på humaniora, kultur och teologi. Det lantliga lokalsamhället med bygdens folk, bönder, glasarbetare och småföretagare hörde, liksom umgänget med kyrkfolket och med lärar- och prästkollegerna, till vardagen. Prästgårdens dörrar var alltid öppna, även bokstavligen. Om tillfälligt ingen var hemma hängde nyckeln på en spik utanför ytterdörren så att en eventuell besökare skulle kunna komma in och vänta så länge.

Det som fick min mor, och till en del även min far, att engagera sig politiskt var debatterna kring avkristningen av samhället och avskaffandet av kristendomsundervisningen i skolan, men framför allt var det hotet mot och raserandet av den gamla bildningsskolan. Båda var goda pedagoger med rik undervisningserfarenhet. De visste vad en skola med god kvalitet som realskolan betydde som språngbräda ut i livet och en väg till högre utbildning, inte minst för landsbygdens barn. Det var ofta folkskollärarna som med sin auktoritet fick begåvade barns föräldrar, även vid frånvaro av utbildningstradition, att sända sina barn till realskolan, som hade ett gott rykte.

I november 1958 höll Runa Ohlander ett föredrag vid Vita Bandets smålandsdistrikts möte i Kalmar. Enligt tidningsreferat[4] framkom att hon ”var rätt tveksam inför den nya skolreform som under polishot skall tvinga barnen att gå i skolan till sexton års ålder även om de inte alls trivs med det”. Hon fann det bättre att av olust gripna ungdomar i stället fick sluta skolan och under några år ägna sig åt praktiskt arbete, för att sedan, om de så önskade, återgå till studier. ”Folkhögskolan är därvid utmärkt, och de som frivilligt sökt sig till en folkhögskola är som tomma käril, vilka ivrigt uppsuger varje droppe av kunskaper som utskänkes”. Hon påpekade också att det inte var någon katastrof att behöva gå om en klass, det kan bara vara en senare mognad som lätt kan inhämtas. Hon vände sig också mot uppfattningen att skolans mål bara skulle vara att fostra barnen till demokratiska medborgare. Fostran i samhällsanda är visserligen viktig, men skolans mål bör också vara att fostra dem för det eviga livet. Det går lättare att forma goda medborgare av barnen om de ges en kristen livssyn och en tro på Gud som givit de bud som vårt samhälle ytterst bygger på. Hon underströk också vikten av ökad kontakt mellan hemmet och skolan. Allt enligt tidningen, som kommenterade: ”Detta vågade föredragshållaren hävda i vår sekulariserade tid”.

Kvinnomöte på Toftaholm. Från vänster biskopinnan Brilioth, landshövdingskan Bergquist, fru Runa Ohlander, fil dr Margit Sahlin och fröken Vasti Henjer. Ur Värnamo Tidning 1.10.1946.

Andra källor visar att hon också deltog i en annan av tidens brännande frågor, kvinnoprästfrågan. 1958 underströk hon enligt Smålandsposten[5] att en seriös debatt bör utgå från att de argument som framförs mot att kvinnor prästvigs bör ses som teologiska argument och inte som allmänt motstånd mot och nedvärdering av kvinnan i samhället. Margit Sahlin hörde trots åldersskillnaden till hennes vänner och anlitades ofta av Kvinnorådet. Men hon hade också stor respekt för de vänner som med allvarligt upplevd vånda på teologiska grunder avvisade det kvinnliga prästämbetet. Hon skrev dock i ett brev till mig i oktober 1958, ”det skulle vara underbart att förstå psykologin bakom exempelvis deras oerhörda förtvivlan över kyrkomötets beslut[6] …jag undrar om de varit lika förtvivlade över ett beslut som inte så grundligt rört vid deras manliga självhävdelse”.

I ett annat reportage i Smålandsposten från ett kontraktskonvent i Konga kontrakt står bland annat: ”Efter föredraget följde en livlig debatt i vilken samtliga präster och fru Runa Ohlander deltog.”, en anmärkning som vi i familjen haft hjärtligt roligt åt. Mors frejdighet och oräddhet gav henne många roliga upplevelser. Vid sin allra första utlandsresa, som delegat vid ett kyrkligt möte i London 1948, lyckades hon krångla sig in inte bara på ett anglikanskt biskopsmöte i Westminster Abbey utan också på den olympiska fotbollsfinalen mellan Sverige och Jugoslavien – den enda fotbollsmatch hon såg i sitt liv. Och som officiell representant för Svenska Kyrkan vid Lutherska Världsförbundets möte i Hannover 1952 fick hon i det av kriget sönderslagna Tyskland kontakter med människor som förblev hennes vänner livet ut.

Det politiska uppdraget

Det politiska uppdraget tog hon ofta med viss humor och distans. I ett brev skriver hon, ”min viktigaste uppgift i fullmäktige är nog att få dem att vårda sitt språk. De törs inte svära eller vara oförskämda mot varandra när jag är med.” Men det känns med hennes bakgrund naturligt att man i protokollen från Ljuders kommunfullmäktiges sammanträden finner hennes yrkanden, debattinlägg och förslag främst kring frågor som rör skolan, inte minst de om sockenbarnens vidareutbildningsmöjligheter och den därmed starkt förbundna frågan om kommunsammanslagningarna. Men också i frågor som arbetsvillkor för anställda och i kulturfrågor.

Ljuders kommunfullmäktiges protokoll från åren 1958–1969 är förda av ordföranden, som var folkskollärare och representerade folkpartiet. De är väl formulerade, tydliga, konkreta och ett sant nöje att läsa. De speglar livet i en liten landsbygdskommun med vid denna tid runt 2000 invånare, dominerad av lantbruk, trä- och glasindustri och med ett lite större stationssamhälle. Kommunen hade en knapp borgerlig majoritet dominerad av Centerpartiet, men Högern var också stark. Utöver ordföranden fanns ytterligare en folkpartist. Nästan jämnstor med den samlade borgerligheten var socialdemokratin. Några kommunister fanns aldrig i Ljuders fullmäktige.

Tydliga partipolitiska förtecken återspeglas sällan i debatterna eller besluten. Först 1963 hittar jag begreppet ”den socialdemokratiska partigruppen”. Denna har lagt en motion om införande av ett kommunalkontor och en halvtidstjänst som kommunalkamrer. Förslaget hade avstyrkts av kommunalnämnden med röstetalen fem mot fyra, enligt partilinjer. Det är roligt att i protokollet följa debatten i fullmäktige. Socialdemokraterna menar att en kamrerstjänst skulle innebära bättre service till kommuninvånarna och även medföra skatteinkomster och hyresinkomster från en sådan kamrer. Mot detta hävdas från borgerligt håll kostnaderna för lön och för lokal. Mest vältalig är kommunalnämndens ordförande[7] som säger: ”skulle vi vara moderna skulle vi ha en kamrer. Visserligen kan det vara besvärligt för en del att ta sig till Vide, men å andra sidan skulle ett kontor vara begränsat öppet. Och människor kan ju uträtta sina ärenden främst efter arbetstiden slut och på söndagarna och jag är ju alltid tillgänglig.” Motionen avslogs med knappast möjliga majoritet, 13 röster mot 12, åter enligt partilinjer.

Annars tycks det mesta ha avgjorts i stor enighet. Praktiska frågor kring vatten och avlopp, vägar och gator, utrustning av skolor och planfrågor löpte oftast smärtfritt igenom.

Men det finns undantag. 1959 hade ålderdomshemmets föreståndare begärt ytterligare ett biträde. Majoriteten gick på kommunalnämndens förslag och medgav endast en halvtidstjänst. Denna debatt skildrar mor i ett brev: ”Elly hade begärt ett biträde till ålderdomshemmet men de snåljåparna i kommunalnämnden hade bara förordat ett halvt. Jag var uppe och talade för att hon skulle få ett helt, Gunnvald[8] biträdde mig och en trevlig sosse vid namn Birger Johansson. Men i voteringen förlorade vi. Jag ringde genast vid hemkomsten till konsulenten, som sa att Elly skulle gå till sin organisation, vilket hon gjort, och de har omedelbart vidtagit åtgärder. Gunnvald och jag, som reserverade oss till protokollet, tänker nu ’skrattar bäst som skrattar sist’ och Gunnvald sa, ’nu ska jag vara spydig mot dem’. Jag håller mig till Gunnvald, han är hemskt bussig.”

Skolfrågan

En stor fråga är under 1961–62 byggandet av en ny skola i Skruv. Med eller utan gymnastiksal, simbassäng och föreningslokaler. Frågan behandlas under flera sammanträden. Man befarar att den ska komma att kosta en miljon kronor. I juni 1962 ska beslut tas främst om de bilokaler som skisserats utöver det som krävs enligt legala föreskrifter för skollokaler. Debatten gäller föreningslokalerna, gymnastiksalen och simbassängen. Runa Ohlander tycker att ritningarna är enkla och klara och utrymmena väl disponerade. Hon vill inte pruta på gymnastiklokalerna, ty gymnastik har en oerhörd betydelse för ungdomens fostran. Simbassängen fann hon också nödvändig för simundervisningen. Simkunnigheten var bland barnen i Ljuder den sämsta tänkbara. Vad gäller föreningslokalerna menar hon sig inte tillräckligt väl insatt men tycker den stora samlingslokalen verkar bra och väl tilltagen. Hon tillstyrker byggandet enligt framlagt förslag med större gymnastiksal och simbassäng.

Socialdemokraterna talar sig också varma för förslaget, medan ett par av Centerpartiets representanter är tveksamma. Kommunalnämndens ordförande påpekar att man ”sedan tio år planerat denna byggnation men att vi nu inte behöver så stora lokaler som förr”.[9] Samlingslokalen finner han onödig, och vad gäller simbassäng hade han inte kunnat tänka sig att den frågan skulle komma upp i Ljuders fullmäktige. Sommaren är tillräckligt lång för att ungdomarna ska kunna lära sig simma ändå. Han reserverade sig dock inte mot fullmäktiges beslut.

Fullmäktige beslöt att i enlighet med kommunalnämndens och beredningsutskottets förslag godkänna ritningarna i oförändrat skick. En centerpartist och en socialdemokrat reserverade sig, främst mot gymnastiksal och simbassäng.

En besvärlig och långdragen fråga var beslutet om grundskolan och den aviserade nedläggningen av Emmaboda Samrealskola, som i decennier varit Ljuderbarnens första steg mot högre utbildning. Man anar också i bakgrunden våndan inför kommunsammanslagningen och frågorna återkommer under flera år.

Hösten 1959 ligger på fullmäktiges bord länsskolnämndens förslag att Ljuders kommun ska ingå i Lessebo högstadieregion. I Lessebo fanns endast en vanlig folkskola och de barn därifrån som läst vidare hade som Ljuderbarnen rest till Emmaboda eller Växjö.

Kommunalnämnden hade liksom skolstyrelsen enhälligt föreslagit en anslutning till Emmaboda högstadieregion. I fullmäktige avverkas en lång talarlista. Man finner ingen anledning att avbryta det goda samarbete som sedan decennier funnits med Emmaboda alltsedan realskolans tillkomst. Kommunikationerna är inget problem. Dessutom är Lessebo en ren industrikommun, medan kring Emmaboda finns en vidsträckt landsbygd och det skulle bättre tillgodose landsbygdsbarnens intressen. Fru Ohlander redogör för skolornas lokalförhållanden och menar att ingen byggnation behövs i Emmaboda, det finns goda skollokaler. Socialdemokraternas talesman Birger Johansson pläderar för en anslutning till Emmaboda. På förslag av fru Ohlander beslutar fullmäktige göra en hemställan till Folkskolestyrelsen att ändra sitt beslut angående Ljuders kommuns anslutning till Lessebo. Ljuder vill tillhöra Emmaboda. De 23 närvarande ledamöterna är eniga.

Frågan återkommer ett drygt år senare. Från länsskolnämnden kommer en anhållan att Ljuders kommun ändrar sitt beslut och i stället beslutar om anslutning till Lessebo högstadieregion. Denna anhållan hade, visade det sig, förankrats i det socialdemokratiska partidistriktet och partiets ledamöter i skolstyrelse, kommunalnämnd och fullmäktige förklarar att man ändrat uppfattning och att man nu förordar anslutning till Lessebo. Något skäl anges inte. Enligt protokollet säger en högerman att Emmaboda hade varit att föredraga, men att det uppenbarligen inte tjänar något till eftersom myndigheterna redan tycks ha beslutat att Ljuder ska tillhöra Lessebo. Efter avslutad diskussion beslutar fullmäktige, med upphävande av tidigare beslut, i enlighet med länsskolnämndens beslut att Ljuder ska tillhöra Lessebo högstadieregion.

Den enda som reserverar sig mot beslutet är Runa Ohlander, som främst uttalar protest mot det sätt på vilket myndigheterna agerat. I ett brev skriver far: ”Mor har just kommit hem från ett vidrigt defaitistiskt kommunfullmäktigesammanträde.”

Frågan om högstadieregion hänger samman med den hotande kommunsammanslagningen. Vid ett sammanträde föreslår Runa Ohlander att man ska sondera intresset hos grannkommunerna Älmeboda och Linneryd om ett samgående. Men hon vinner inget gehör. Och när det gäller beslut om anslutning till provinsialläkarstation är man ambivalent: här finns fördelar både med Emmaboda, där det finns tvåläkarstation, och med Lessebo eftersom man då från början är i rätt landsting ifall det skulle bli vidareremiss till lasarettet.[10]

Till slut blev skillnaden mellan skolorna inte så stor. De akademiskt utbildade lärarna kom att desavoueras vid tjänstetillsättningar, de som kunde, flyttade från Emmaboda och Runa Ohlander blev en av mycket få akademiskt utbildade lärare kvar i enhetsskolan, och hon fick rycka in och undervisa i t.ex. tyska. Hon berättar i ett brev att hon fått anmärkning vid inspektion från Skolöverstyrelsen för att hennes elever i åttan kunde alldeles för mycket grammatik, något hon själv inte trodde att de skulle ta skada av!

Hon kom senare till uppfattningen att enhetsskolan ändå var den bästa skolformen. Alla fick vara med. Men eleverna differentierades fortfarande efter sina intressen och sin förmåga, vilket gjorde det möjligt med en till varje elevs bästa anpassad undervisning. Det sammanhållna högstadiet gjorde däremot detta omöjligt och standarden sjönk snabbt.

Andra frågor

Under sextiotalet var hon flera gånger aktiv i fullmäktige i personalfrågor. Inför ändringen av skolorganisationen bad rektorn, att när hans tjänst nu drogs in och han måste flytta, kommunen efter utomstående värdering skulle lösa in hans hus. Beslutet blev nej. Runa Ohlander och ordföranden Bernhard Gunnvald reserverade sig. De stödde vid ett annat tillfälle en begäran från en lärare att få den kommunala bostad han hyrde renoverad och bättre isolerad. Sparsamma kommungubbar tyckte dock att lärare borde tåla drag lika väl som andra medborgare och det blev avslag.

1965 yrkade hon att kyrkvaktmästaren, som gick i pension, skulle få en gratifikation på 2000 kronor som tack för att han under sjutton år utan er-

sättning städat och eldat den kommunala sammanträdeslokalen i den med kyrkan gemensamma sockenstugan. Hon lyckades få frågan bordlagd en gång för vidare utredning. Men det blev avslag sedan man hävdat att det vore en farlig väg att börja ge gratifikationer till personer som fanns på en lönelista – han hade ju haft lön från kyrkan. Man kan förmoda att det var i konsekvens med detta beslut hon ett år senare yrkade avslag på ett socialdemokratiskt förslag att en kommunalt anställd sotare, som gick i pension, skulle få en extra gratifikation som tack för sina tjänster. Jag tror annars hon gärna givit även sotaren en sådan.

Det är intressant att notera att 1966 behandlades ett förslag från barnavårdsnämnden att införa vad vi i dag skulle kalla ett kommunalt vårdnadsbidrag som hjälp till förvärvsarbetande mödrar. Någon kommunal barnomsorg fanns inte i socknen. Förslaget hade tillstyrkts av kommunalnämnden med ändringen att ogifta inte skulle komma i fråga. Runa Ohlander ansåg i detta ärende att ett vårdnadsbidrag vore bra, men bara borde utgå upp till en viss inkomstgräns. Frågan remitterades för vidare utredning.

Det sista yrkande från henne man finner i protokollen, innan hon våren 1969 på grund av flyttning från socknen lämnade sitt uppdrag, var åter ett förslag som rörde hennes hjärtesak: skolbarnen. Hon föreslog att fullmäktige skulle uppdra åt skolstyrelsen att hos styrelsen för högstadieregionen i Lessebo anhålla om lokaler, där barnen kunde uppehålla sig i väntan på hemresan och under håltimmar. Där skulle finnas möjligheter till sysselsättning och skolvärdinnor. Fullmäktige ställde sig enhälligt bakom hennes förslag.

Vid samma sammanträde gav ett lika enhälligt fullmäktige sitt stöd till kommunalnämndens beslut att utreda uppförandet av ett barndaghem och införande av bidrag till dagmamma. En ny tid randas.

Som pensionerad fortsatte hon att leda studiecirklar och hålla föredrag, liksom tidigare främst i kyrkliga sammanhang och med litterära ämnen. Och även om hon sedan hon avslutat sitt kommunala uppdrag inte var politiskt aktiv behöll hon sitt politiska intresse livet ut. Vid ett par tillfällen under 1980-talet medverkade hon vid möten anordnade av Moderata Kvinnoförbundet i Jönköpings län. En gång i Smålandsstenar, med ett föredrag om industrialiseringen av Västbobygden, som hon upplevt på nära håll under sin uppväxt. Och under valrörelsen 1988 i Eksjö, med ett föredrag om kvinnogestalter i Bibeln. För de politiska inslagen stod vid dessa tillfällen undertecknad, som under dessa år för Moderata Samlingspartiets räkning representerade Jönköpings län i riksdagen.

I början av september 1988 ringde hon mig en dag och sa: ”I dag har jag varit och röstat, för säkerhets skull, ifall jag skulle dö före valet”. Ingen anade då att en plötslig hjärtinfarkt skulle ända hennes liv bara några dagar in i oktober.

KÄLLOR:

Otryckta källor

Lessebo kommunarkiv
Protokoll från sammanträden med Ljuders kommunalfullmäktige 1959–1969.

Lars Ohlander, Uppsala.
Familjen Ohlanders familjearkiv
tidningsurklipp enl. noter.

Anita Bråkenhielm
Privata brev från Runa och Suno Ohlander

NOTER

1. Kalmartidningen Barometern dec. 1946
2. Nya Värnamotidningen 1 okt. 1946
3. Nya Värnamotidningen 30 sept. 1947
4. Barometern, odaterat tidningsklipp
5. Smålandsposten, odaterat tidningsklipp
6. Beslutet att öppna prästämbetet för kvinnor (författarens anm.)
7. På den tiden helt oavlönad, en lantbrukare i Vide ca fem kilometer från stationssamhället (författarens anm.)
8. Bernhard Gunnvald, den folkpartistiske ordföranden
9. På grund av den negativa befolkningsutvecklingen (författarens anm.)
10. Provinsialläkarorganisationen var vid denna tid fortfarande statlig och oberoende av landstingsgränser

Kvinnliga pionjärer i villastaden Djursholm och Danderyds kommun

INGER STRÖM-BILLING

Danderyds kommunvapen, tidigare Djursholms stadsvapen. I vapnet ingår de tre fälten från släkten Banérs vapensköld, de tre rosorna överst symboliserar trädgårdsstaden Djursholm.

När det gamla Banérgodset började sälja ut sin mark i slutet av 1800-talet köptes området närmast slottet av Djursholm AB för att där anlägga Sveriges första villa- och trädgårdsstad. Bland aktieinnehavarna fanns flera kvinnor med relativt stora aktieposter, men ingen av dem satt i bolagets styrelse.[1] Bolaget delade upp marken i tomter och skötte även under de första åren sådana tekniska angelägenheter som väganläggningar, vattenledning och elverk, men deltog även i finansieringen av diverse sociala ärenden som att bekosta en barnmorskas lön och ett fattighus. År 1890 övertog municipalsamhället Djursholm det mesta av bolagets tillgångar och åtaganden och 1901 övergick området till att bli Djursholms köping med ett innevånarantal av ca 1 400 personer.[2] Ännu fanns ingen kvinna med bland de styrande i kommunalstämman, men i underliggande nämnder hittar vi nu den första kvinnliga ledamoten.

Helena Svedelius

Helena Svedelius, lärare vid Djursholms Samskola, hade kommit in i det kommunala arbetet när en särskild styrelse för epidemisjukvården valdes i januari 1901 och när en sjukhusstyrelse bildades senare samma år, valdes hon in även där. Helena Svedelius var även den första kvinna som nio år senare, 1910, kom in i en av de högre politiska instanserna som suppleant i kommunalnämnden. Hon hade vid valet 1910 kandiderat till kommunal-

fullmäktige i detta första val där kvinnor kunde väljas in i denna församling. Hon valdes in som en respekterad person, inte som partiföreträdare.

Ledamöterna blev vid denna tid invalda enligt den differentierade skalan, där röstetalet räknades lägre eller högre beroende på storleken på den inbetalda skatten. Den väljare som betalade mycket skatt kunde avge många röster, men röstetal hade numera begränsats till 40 per person. De som kandiderade hade fått röstetal mellan 2936 och 73. Helena Svedelius hade fått ett röstetal om 479, men detta röstvärde låg 1910 under gränsen för inval. När en av de fyra ordinarie ledamöterna i kommunalnämnden året därpå avgick, ombads hon tillfälligt inta hans plats, men därtill tackade hon nej.[3]

Helena Svedelius som under senare år titulerades fattigvårdsinspektris tycks inte ha kandiderat till en plats i kommunalfullmäktige vid kommande val, men fanns under lång tid med i det sociala nämndarbetet i kommunen. Fullmäktige biföll t. ex. hennes anhållan om anslag för s.k. kolonivård under somrarna för behövande barn. Hon gifte sig aldrig utan hade ett gemensamt hushåll med sin mor, överstinnan Hilda Svedelius.[4] Det var ett hushåll av kvinnor – en hushållsform som var mycket vanlig i början av 1900-talet.[5]

Emma Heilborn och Hedvid Phragmén

När Djursholm blev stad från och med 1 januari 1914 ändrades den politiska organisationen och tjugofem personer skulle väljas för det nya stadsfullmäktige. Här hittar vi två kvinnliga pionjärer – Emma Heilborn och Hedvig Phragmén. I detta val röstade man inte som tidigare företrädesvis på person, utan man valde nu i första hand parti. Båda kvinnorna som invaldes i stadens första stadsfullmäktige hade kandiderat på lokala borgerliga listor.

Borgerligheten i Djursholm vid denna tid bestod av konservativa och till stor del av socialliberala personer som inte hörde till de mest välsituerade, utan var konstnärer, författare, akademiker och framför allt nytänkare. Emma Heilborn var femtiosju år när hon kom in i fullmäktige, socialt engagerad och änka sedan 1909. Hon hade redan 1899 varit med och samlat in pengar för en föreläsningssal för Djursholms arbetare, 1908 hade hon tillsammans med Elsa Beskow och Alice Tegnér hållit en fest för alla Djursholms hushållsarbetande tjänarinnor, 1915 var hon en av de kvinnor som ordnade ett opinionsmöte för fred och tillsammans med Natanael Beskow startade hon Djursholms Folkbildningsförening. De ville höja människors

Djursholms stads första stadsfullmäktige samlat i plenisalen på Djursholms slott den 2 januari 1914. Längst till vänster Fröken Hedvig Phragmén och Fru Emma Heilborn. Bilden från Djursholms tidning 9 januari 1914. Jfr med bilden av presidiet år 2002, s. 193.

kunskapsnivå och föreningen upprätthöll hemma hos Emma en föreläsningsverksamhet kombinerad med musikaftnar då t. ex. operasångaren Harald Falkman sjöng.[6]

Hon tillhörde även styrelsen för Djursholms Kvinnliga Kommunalförening. Denna förening hade startat i januari 1913 med ett upprop till alla Djursholms kvinnor där syftet med sammanslutningen uppgavs vara, att samla de röstberättigade kvinnorna till möten för att göra dem intresserade av kommunala angelägenheter. Föreningen höll s k sällskapsaftnar med föredrag av radikala pionjärer som Emilia Fogelklou, Marika Stjernstedt, Kerstin Hesselgren, Barbro Alving m.fl. Kvinnorna på Djursholm kom att lära känna varandra närmare och varje valår gav föreningen förslag på kvinnor lämpade för ledamotskap i stadsfullmäktige.

Med sitt sociala engagemang var Emma Heilborn under tio år ledamot av fattigvårdsstyrelsen där hon innehade posten som vice ordförande. I stadsfullmäktige där hon satt åren 1914–1920 motionerade hon i frågor som låg vardagslivet nära. Hon ville i en motion ta bort dansbanan vid slottet, sedan det visat sig att danskvällarna drog till sig fylla och bråk och i den

s.k. Emmamotionen krävde hon säkrare gångvägar i kommunen. Båda motionerna beviljades. Dansbanan revs och längs många vägar började man bygga upphöjda trottoarer av trä.

Emma Staaff, som hon hette som flicka, hade tjugoårig avlagt examen vid Högre Lärarinneseminariet i Stockholm och var därefter verksam som lärarinna vid Lyceum för flickor, men tycks temporärt ha avgått när hon gifte sig. Hon följde tidsmönstret och svensk lag, en lag som föreskrev att gift kvinna inte fick inneha statlig tjänst. Denna lagstiftning skulle komma att gälla långt fram på 1930-talet och var under hela denna tid en dominerande tanke i samhället. Som gift flyttade hon till Djursholm och skapade i familjens stora villa ett bibliotek om tre rum som blev Djursholms första allmänna bibliotek tillkommet i folkbildningens tjänst. Folkbiblioteket disponerade sedan lokalerna kostnadsfritt tills den för varje år större samlingen böcker 1920 flyttade upp till Djursholms slott. Emma Heilborn tjänstgjorde utan ersättning i biblioteket en kväll i veckan även sedan hon lämnat sina politiska uppdrag. Det sista hon gjorde var att till staden skänka en tomt avsedd för uppförande av en biblioteksbyggnad.[7]

Även den andra kvinnan som kom in i fullmäktige, Hedvig Phragmén, var lärarinna och i hennes fall vid Djursholms Samskola där hon undervisade i matematik och fysik.[8] Till skillnad från Emma Heilborn var hon ogift och hade därför under hela sitt liv möjlighet att förena förvärvsarbete och politik. Hon bodde tillsammans med fadern och en förvärvsarbetande syster.[9] Liksom Emma Heilborn var hon aktiv i styrelsen för Djursholms Folkbildningsförening. Liksom Emma Heilborn var hon också en av grundarna till Djursholms Kvinnliga Kommunalförening och var dess första sekreterare t.o.m. 1918. Föreningen firade 1963 sitt 50-årsjubileum men lades därefter ner.[10] Hedvig Phragmén yttrade sig endast en gång i fullmäktigeförsamlingen och då i ett ärende som gällde en billigare sotningstaxa. Vid votering vann Phragméns yrkande och stadsstyrelsens dyrare taxeförslag föll.[11] Kvinnorna lade sällan fram yrkanden i plenum.

Anna Norbeck, Ester Lager, Märtha Eckhoff, Louise Palander

Vid ett fyllnadsval 1919 invaldes Anna Norbeck som den tredje kvinnan i stadsfullmäktige. Anna Joachimsson var född i Östergötland och efter giftermål med den unge kassören Axel Norbeck, även han från Östergötland,

hade hon och mannen varit bland de första som 1898 flyttat till Djursholms Ösby. När hon fyrtiosjuårig valdes in i fullmäktige hade hon bott i kommunen i tjugotvå år och ägnat sin tid åt familjen. Hon höll hemmavid skola med barnen och särskilt värnade hon om att de under sina promenader i den lantliga naturen runt omkring Djursholm skulle lära känna traktens flora och fauna. Fram till 1917 hade hennes man, nu direktör för Stockholms stads brandförsäkringskontor, suttit i fullmäktige så hon var väl bevandrad i stadens olika frågor. Hon stannade dock endast ett år i fullmäktige och sedan tycks arbetet i Fosterländska Kvinnors Förbund ha tagit alltmer tid. Denna förening var en sammanslutning av Djursholmskvinnor som bildats 1914 för att hjälpa nödlidande i krigstid men fortsatte därefter i många år att ge nödlidande och fattiga hjälp. Åren 1926 till 1948 var hon föreningens ordförande.[12]

Vid val av ledamöter till fullmäktige för åren 1921–1924 hade 507 män och 539 kvinnor använt sig av sin rösträtt vilket endast utgjorde en tredjedel av de rösträttsberättigades skara.[13] Valintresset tycks inte ha varit så stort, men rösterna från stadens nu röstberättigade kvinnor hade som synes varit flera än de från männen. Man hade vid valet haft att välja på namnlista för Kommunal Samling eller för Arbetarepartiet och varje person hade nu bara en röst hur mycket skatt man än betalade. Den borgerliga samlingslistan vann stort. Nya kvinnor på den Kommunala Samlingslistan var Ester Lager, Märtha Eckhoff och Louise Palander. På Arbetarepartiets lista kom fru Söderberg in.

Ester Lager var född år 1872 och hade vuxit upp i Stockholm. Hon hade som de tidigare pionjärerna tagit examen vid Högre Lärarinneseminariet i Stockholm. Efter examen tjänstgjorde hon åren 1895–1904 vid Sofi Almquists Samskola. Rektor Almquist hade varit förvärvsarbetande endast under några år innan hon gifte sig och blev hemmafru. Hemmavid började hon sedan undervisa sina egna barn och efterhand utökade hon sin lilla privata familjeskola i Djursholm med andra pojkar och flickor. Hon fick så goda erfarenheter av samundervisningen att hon år 1892 startade den väl ansedda Sofi Almquists Samskola.[14] Ester Lager blev under sina år i Almquists skola en av förespråkarna för samskolor, inte minst för att de även kunde ge flickor undervisning i de ämnen som behövdes för inträde till högre studier.

Tiden var stadd i förändring och Ester Lager skulle själv ta studenten som privatist 1906 och studerade därefter vid Stockholm Högskolas natur-

vetenskapliga fakultet, tog en fil.mag. 1911 och blev assistent på biologiska institutionen. Biologi och matematik var de ämnesområden hon skulle komma att undervisa i. Hon flyttade till Djursholm 1914 när hon fick tjänsten som föreståndare för Djursholms Samskola, där Viktor Rydberg hade varit inspektor, Natanael Beskow rektor, Erik Axel Karlfeldt svensklärare, Malin Maartman teckningslärare och Malins syster Alice Tegnér musiklärare.[15] Denna ärorika post innehade Ester tills hon gick i pension vid 60 års ålder. Då fick hon sin första guldmedalj i åttonde storleken av Kungl. Patriotiska Sällskapet ”för medborgerlig förtjänst”.

Under åren 1915–1918 hade hon haft Kungl. Majt:s uppdrag att utreda privatläroverkens löneförhållanden och hon hann även tillsammans med Frida Fisch författa en bok i matematik med räkneövningar.

I Djursholms stadsfullmäktige satt hon till 1938. Förutom i stadsfullmäktige satt hon även i folkskolestyrelsen, lönenämnden och drätselkammaren. Löneärenden hade intresserat hennes redan under seminarietiden och även i Djursholmspolitiken var hon engagerad i dessa frågor. Vid Djursholms Samskola hade vid denna tid en manlig lärare en lön av 2950 kronor per år jämte 1400 kronor i tjänstgöringspenningar. En kvinnlig lärare med samma undervisning åtnjöt en lön av 1100 kronor jämte tjänstgöringspenningar 500 kronor.[16] Motiveringen var ofta att kvinnorna var ogifta medan männen skulle försörja en familj, men detta synsätt ansåg Ester Lager orättvist eftersom även ensamstående kvinnor kunde ha familj att försörja. Vid sin avgång från politiken erhöll hon den andra guldmedaljen ”för långvarig, gagnande verksamhet”.[17]

Märta Eckhoff hade varit bosatt i Djursholm i elva år när hon valdes in i fullmäktige där hon satt åren 1921–1926. Hon blev under denna tid änka, gifte om sig 1930 och bytte namn till Janse. Hon hade inga egna barn, men var ledamot av styrelsen för Tomta barnhem, Österrikiska barnhemmet och Stiftelsen Småbarnshem som hade verksamhet i Djursholm och erhöll bidrag från staden.[18] Hon skrev kåserier i den lokala tidningen och hon blev hedersledamot i Samfundet Djursholms Forntid och Framtid, hembygdsföreningen på Djursholm, för sitt intresse i hembygden och trädgårdsstadens historia. Trädgårdsarbete och stadens gröna områden var hennes stora intresse, men det gav inga spår i fullmäktige.

Hon röstade oftast på majoritetens förslag och endast en gång avgav hon en reservation tillsammans med Louise Palander och två herrar i församlingen och det var när fullmäktige 1925 röstade igenom ett tunnelbygge

genom berget vid Stocksundsbron. Tunnelbygget skulle bli ett gemensamt projekt mellan Djursholms, Stocksunds och Danderyds kommuner samt Stockholm-Roslagens järnvägsaktiebolag och hela bygget beräknades kosta 2,6 miljoner kronor. ”Om de gjorda beräkningarna ej hålla streck, torde Djursholms invånare hava att motse antingen ytterligare stegring av biljettprisen å banan eller en höjning av kommunalskatten eller båda delarna” skriver de i reservationen.[19] Men vad än tunneln kom att kosta så går tågen där än i dag.

Louise Palander var född i Karlskrona 1872 och när hon kom in i fullmäktige hade hon under många år varit anställd som kassörska i Stockholms Enskilda Bank. Hon var mycket aktiv i föreningen ”Självförsörjande Bildade Kvinnor” där hon redan från det att föreningen bildades år 1908 varit kassör. Hon drev även fram att föreningen fick ett vilohem för sina medlemmar och hon var aktiv i dess ekonomiska skötsel.[20] Louise Palander var aktiv i tunnelfrågan ovan, men yrkade eller reserverade sig inte i någon ytterligare fråga. För övrigt kan noteras att även fru Söderberg från Arbetarepartiet oftast följde majoritetens förslag. En kuriositet är att alla kvinnor konstigt nog nästan vid varje möte valdes att justera protokollet, möjligen för att de ansågs ha mer tid.

Bland dessa pionjärer märker man att många var utexaminerade lärare. De ogifta kunde förena yrkesliv och politik, medan de gifta oftast blev hemmafruar som sökte sig till ideellt arbete eller arbete med barn i hemmet. Först när barnen blev större sökte kvinnorna sig till politiskt kvällsarbete. Deras intresseområden låg oftast på det sociala planet jämte utbildningsfrågor medan tekniska frågor lyser med sin frånvaro. Alla arbetade de för kvinnors delaktighet i samhällets utveckling. Antalet kvinnor i fullmäktige ökade inte under 1930- och 1940-talen och på 1950-talet satt där alltjämt bara fyra till fem kvinnor.[21] Fortfarande var det skolfrågor och sociala frågor som dominerade bland de kvinnliga ledamöterna.

Danderyds kommun – Britta Åhlberg, Thesy Burenstam-Linder, Ulla Voss-Schrader

1967 inkorporerades Stocksunds köping med Djursholms stad och fullmäktigeförsamlingen utökades till trettiofem ledamöter bestående av 5 kvinnor

och 30 män.[22] Danderyds landskommun och municipalsamhället Enebyberg hade då också gått samman och bildat Danderyds köping. I samband med den riksomfattande kommunreformen 1971 sammanlades därefter Danderyds köping och Djursholms stad till Danderyds kommun med ca 28.000 innevånare. Det nya kommunnamnet tog man från den äldsta kommundelen Danderyd, medan Djursholms stads vapen blev den nya kommunens vapen.

Kommunfullmäktige i den nya kommunen Danderyd utökades till fyrtiofem platser. Alltifrån dess har en viss inofficiell kvotering skett mellan de fyra kommundelarna, dvs en geografisk kvotering men ingen könskvotering. I det nya fullmäktige skulle folk från alla fyra kommundelarna vara representerade och flera kvinnor som tidigare suttit som ledamöter i de olika fullmäktigeförsamlingarna hamnade 1971 som suppleanter för att ge plats åt männen. Kvinnorna skulle dock till år 1976 arbeta sig upp till 14 platser av de 45 varav Moderata Samlingspartiets tjugotvå mandat var fördelade på 6 kvinnor och 18 män.[23] Men därefter kan man finna ledamöter som mer än tidigare kämpar för kvinnans medverkan i den politiska församlingen och i samhällets utveckling.

I början av 1970-talet hade Britta Åhlberg kommit in i Danderyds kommunfullmäktige men satt där bara under något år, därför att hon i stället valde att arbeta i de lokala högerföreningarna, Länskvinnoförbundet, i landstingets verksamheter m.m. Hon var utbildad socionom, hade tidigare bott i Stocksund och på 1950-talet varit ordförande i Högerpartiets Kvinnoförening i Stocksund. När hon 1961 flyttade till Djursholm valdes hon detta år som första kvinna till ordförande i Högerföreningens styrelse i Djursholm. Bland det första hon gjorde i denna förening var att införa en du-reform. Herrarna i styrelsen hade ditintills alltid titulerat varandra, men Britta införde med sitt glada och kraftfulla sätt en modernisering av styrelsearbetet och det fortsatte hon sedan med i sjutton år – under vilken tid även partiet 1969 moderniserade sitt namn till Moderata Samlingspartiet.

Hon krävde att samhället måste bli mer kvinnovänligt och kraven innefattade bl.a. fler barnstugor och fler familjedaghem.[24] Sedan hon lämnat fullmäktige satt hon under många år ordförande i det nätverk som Länskvinnoförbundet utgjorde och skulle därigenom komma att stimulera många kvinnor till politiskt arbete. Hon åkte runt till länets alla kvinnoföreningar och i bl.a. ett dåtida nybyggarsamhälle som Jakobsberg hjälpte hon till att bilda en ny kvinnoförening. Där satt sedan gammalt herrar i partiförening-

ens styrelse och ingen ville flytta på sig. Britta påvisade att om där fanns en kvinnoförening blev automatiskt en kvinna enligt stadgarna adjungerad till den ”stora” föreningens styrelse och så blev det också.

I Danderyd kom utan problem fler kvinnor in i föreningsstyrelsen och kvinnorna bildade ett nätverk som även efter Brittas avgång 1980 träffades för föredrag och lunch någon gång i månaden. Att på så vis lära känna sina moderata vänner och veta vad de var intresserade av var en tillgång när det blev fråga om nomineringar.[25]

Thesy Burenstam-Linder förde på ett stillsamt sätt fram kvinnors och barns behov i den nya större fullmäktigeförsamlingen när hon kom in 1974. Många kvinnor avsade sig politiskt arbete därför att mannens arbete krävde att han ofta var borta. De ville inte gå ifrån barnen för att gå på fullmäktiges kvällsmöten. Thesys man hade åren före hennes inträde varit ledamot av Djursholms fullmäktige, men slutat för att i stället ägna sig åt rikspolitiken. Det blev för honom många kvällars arbete, men Thesy löste problemet genom att vara den första bland fullmäktiges damer som tog med sig sitt spädbarn till fullmäktiges möten. Inte så att hon satt och ammade för öppen ridå såsom ibland sker i dag, utan hon hade barnet i en korg i ett intilliggande rum där det kunde skötas. Det var en pionjärinsats som skulle rikta strålkastarna på ett kvinnoproblem.

Ett annat problem i kommunen var att så mycket satsades på fotbolls- och ishockeyplaner och att pojkklubbarna lade beslag på alla tider. Flickorna fick mindre utrymme och sämre tider än pojkarna. Thesy arbetade för en jämnare fördelning mellan kommunens ungdomar, vilket medförde att flickor fick egna tider på skridskorinkarna utan att riskera att bli knuffade eller drabbas av slag från ishockeyklubbor. För att pojkarna inte skulle bli utan speltider tog fullmäktige beslut om fler isrinkar. I dag har kommunen två ishallar och två konstfrusna utomhusbanor. Tillsammans med moderatkollegan Louise Åhrberg startade hon även Djursholms Allmänna Skridskoklubb, DASK, som så småningom fick gott om tider för konståkning. Klubben har i dag några hundra medlemmar och håller sig med ett 20-tal kompetenta tränare. Den började därtill tävlingsverksamhet inom konståkning. Den kommunala satsningen på konståkning och ridning innebar att flickor fick möjlighet att i samma utsträckning som pojkar utöva fritidsaktiviteter.[26] I och med Thesys arbete fick alla barn i Danderyds kommun en mer varierad fritid.[27]

Med Ulla Voss-Schrader kom jämställdhetsfrågor på allvar in i Djursholms fullmäktige. När jag läser hennes memoarer, tror jag mig förstå, att hennes jämställdhetssträvanden kan vara ett resultat av egna upplevelser. Ulla växte upp i Göteborg där hon gick på Flickläroverket. Men eftersom Ulla även ville läsa matematik, fysik och kemi, avtalades det med det närbelägna pojkläroverket, senare Hvitfeldska Läroverket, att flickskolans elever skulle få läsa dessa ämnen tillsammans med pojkarna där. Tre flickor valde denna utbildning och det bemötande som de fick blev snarast en chock. Ulla minns morgnar, då pojkar bildade häck vid ingången till skolgården, skrattade åt dem och kastade glåpord. Även lärarna hade ofta den uppfattningen, att man inte kunde vänta sig att flickor skulle förstå någonting. En manlig lärare skickade gärna fram flickorna till svarta tavlan för att räkna, medan han själv stod bredvid och småskrattade och tittade på dem uppifrån och ned. Han hade gott stöd i pojkarna skriver Ulla. Men flickorna klarade de skriftliga proven bra och Ulla tog studenten 1946.

Därefter följde några terminer som specialelev på kemilinjen på Chalmers, där Ulla lärde sig glasyrer, Valands målarskola och Slöjdföreningens Skola, där hon efter tre år blev utexaminerad keramiker. När det gällde ställningen som specialelev på Chalmers eller som målande konstnär märkte Ulla ingenting av mäns ringaktning, men värre var det på Slöjdföreningen. Både lärare och pojkelever väntade sig där att flickorna skulle syssla med textil och mönsterritning. Att stå vid en cavalett och modellera ansågs inte vara något för flickor och läraren i skulptur sade till de fem flickor som deltog i hans lektioner att de gärna fick stå där, men att han inte tänkte undervisa dem.

I början av 1950-talet drev Ulla en keramisk verkstad i Enköping och där började den politiska karriären. En dag år 1953 hade två kvinnor ringt på Ullas dörr och sagt: ”Vi vet att du röstar på Högern, men vi tycker att du borde vara med i det politiska arbetet. Vi går och talar med Högerns ordförande”. De som ringt på var de enda två kvinnorna i Enköpings fullmäktige vid denna tid – den ena socialdemokrat och den andra folkpartist. Resultatet blev att Ulla kom in i det politiska livet, men det hör till saken att hon då redan sedan två år var ordförande i Enköpingskretsen av Fredrika-Bremer-Förbundet där även socialdemokraten och folkpartisten var med. Man kan här se vikten av nätverk.

Ulla flyttade till Djursholm 1964 där hon på 1970-talet blev enda anställda på Moderata Samlingspartiets i Djursholm/Danderyd kansli, vilken tjänst hon hade i över tio år. Genom detta föreningskansli gick alla politiska

frågor. Hennes arbetsinsats där vägde tungt och förutom arbetet på kansliet och i fullmäktige var hon även vice ordförande i kommunstyrelsen. Inför varje sammanträde samlade Ulla fullmäktiges kvinnliga ledamöter för en genomgång och diskussion av kontroversiella ärenden. Ibland bestämdes även vem som skulle gå upp i talarstolen och yttra sig i plenum. Tack vare Ulla fick Danderyds kommun 1978 både en jämställdhetskommitté för de anställda och en jämställdhetsdelegation som skulle arbeta utåt i samhället. Den senare var sammansatt av politiker och Ulla satt som ordförande i båda. Arbetet var mycket inriktat på ungdomar och Ulla var under många år ute på skolorna och talade jämställdhet. I båda instanserna skulle även efter Ullas tid alltid någon ledamot i kommunstyrelsen sitta som ordförande, så Ullas arbete hade medfört att jämställdheten nått en hög politisk nivå. Hon behöll de nätverk som skapats under Britta Åhlbergs tid även efter Kvinnoförbundets upplösning. Kvinnorna i Danderyd fortsatte sina träffar inom ramen för vad som nu kallades en kvinnokommitté och Ulla höll ständigt ögonen öppna för att hitta samhällsintresserade kvinnor som skulle kunna komma med i det politiska arbetet.[28]

NOTER

1. Danderyds kommunarkiv. *Protokoll* vid allmänt sammanträde med Djursholms villastad. Bilagt brev ”Till Djursholms villastads Municipalstämma” 10/5 1900.
2. Palme, Henrik. Djursholms villastads tillkomst och första utvecklingsskeden. *Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid*. 1925.
3. Danderyds kommunarkiv. Djursholms *stämmoprotokoll* 28/12 1911.
4. *Djursholms adress- och kommunalkalender* 1910.
5. *Ström-Billing, Inger*. Ett eget rum, Stockholms monografi nr 161. 2002.
6. *Djursholms tidning* 16/3 1928.
7. *Djursholms tidning* 1899, 1908, 1914, 1915, 1925 och 1926.
8. *Djursholms adress- och kommunalkalender* 1910. Uppgifter om Samskolans personal. Minnesskrift om Djursholms Samskola. *Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid.* 1982.
9. *Djursholms adress- och kommunalkalender* 1910.
10. *Djursholms adress- och kommunalkalender* 1910. Agnes Eberstein, Djursholms kvinnliga Kommunalförening. *Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid*. 1963.
11. Danderyds kommunarkiv. Djursholms stadsfullmäktiges *protokoll* 29/12 1922 § 5.
12. *Tidningen Norrort* 19/6 1959. Emma Heilborn, Fosterländska kvinnors förbund. *Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid.* 1963. Intervju den 20 oktober 2008 med Maya Falck, barnbarn till Anna Norbeck.
13. *Djursholms tidning* 17/12 1920.

14. *Djursholms tidning* 14/3 1919.
15. Uppgifter om Samskolans personal. Minnesskrift om Djursholms Samskola. *Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid.* 1982.
16. Danderyds kommunarkiv. Kommunalfullmäktiges *protokoll* 17/6 1912 § 10.
17. *Djursholms tidning* 7/7 1922, 1/7 och 8/7 1932. *Djursholms tidning-Roslagsposten* 5/7 1957.
18. *Djursholms tidning* 17/12 1920.
19. Danderyds kommunarkiv. Djursholms stadsfullmäktiges *protokoll* 7/12 1925. Bilaga B per 14/12 1925.
20. *Djursholms tidning* 24/11 1922.
21. Danderyds kommunarkiv. Djursholms stadsfullmäktiges *protokoll* med bihang 1955. Förteckning över stadsfullmäktige, valda för tiden 1955–1958.
22. Danderyds kommunarkiv. Djursholms stadsfullmäktige, *protokoll* 30/1 1967.
23. Danderyds kommunarkiv. *Uppropslista* vid kommunfullmäktiges sammanträde den 2/2 1976.
24. *Tidningen Norrort* 12/8 1966.
25. Intervju med Britta Åhlberg 24/10 2008.
26. Föredrag av Gertrud Åström inför Danderyds jämställdhetsdelegation våren 1996. *Stockholms läns landsting websida.* Jämställda kulturbidrag. *Nyberg, Camilla*. Kultur o fritid – för vem. 1998
27. Intervju med Thesy Burenstam-Linder 28/8 2008.
28. *Ulla Voss-Schrader*, biografi, stencil 1992.

Till partistyrelsen

Hildur Lien i Örebro, Axelia Kallin i Södertälje och Saga Bergsten i Arvidsjaur är, alla tre, exempel på osedvanligt karismatiska kvinnor. De hade ett politiskt intresse utöver det vanliga för kommunpolitiker, de kunde hålla politiska tal, som trollband en publik och, i synnerhet de två första, hade ett stort nätverk av kvinnor som förde fram dem i provvalen. De gjorde stora insatser i sina kommuner – tidvis även i landsting, men till riksdagen kom de aldrig.

Men de uppmärksammades av partiet och invaldes i partistyrelsen. Där kunde de vara med om att utforma partiets politik och delta i att föra ut den till medlemmar i föreningar runt hela landet. Även om de inte var riksdagsledamöter, var de med bland partiets särskilda talare och var som sådana mycket anlitade – mer än vad man kände till på hemorten. Även om nomineringarna kunde utgöra besvikelser, i synnerhet om provvalen hade givit dem goda möjligheter, var medlemskap i partistyrelsen ett synliggörande av deras förmåga – om än utan ersättning för allt arbete.

Hildur Lien
Hon kunde gå långt – men inte längst

GUNNELA BJÖRK

Under mellankrigstiden utspelade sig en rad konflikter i Borgerliga Valförbundet i Örebro som på flera sätt belyser kvinnliga politikers paradoxala situation. Trots att män och kvinnor sedan 1921 hade formellt sett samma politiska rättigheter, var, som vi snart ska se, kvinnors politiska möjligheter i realiteten starkt beskurna. Eller, om vi väljer att se det ur en annan synvinkel: trots den patriarkala ordning som rådde i politiken fanns det efter 1921 möjligheter för kvinnor att gå långt – men inte att gå längst.[1]

Örebro

Örebro hade under 1900-talets första hälft ett väl utvecklat näringsliv, dominerat av skoindustrin. Därtill var Örebro residensstad, militärstad och centrum för handel, administration och utbildning. Även om frisinnet var starkt i staden, var Högern ett större parti än Folkpartiet ända fram till början av 1940-talet. De bägge partierna hade majoritet i stadsfullmäktige fram till kommunalvalet 1934 då socialdemokraterna tog över makten och behöll den till en bit in på 1970-talet.

Kvinnorna utgjorde en ansenlig del av arbetskraften, inte minst inom skoindustrin. Som i andra större svenska städer fanns det ett livaktigt nätverk av kvinnoföreningar, formaliserat i Örebro Kvinnoföreningars Samarbetskommitté, som omfattade de politiska partiernas kvinnoorganisationer, Vita Bandet, KFUK, Fredrika-Bremer-Förbundet, Husmodersföreningen, Yrkeskvinnors Klubb och många fler.

Vid valet till stadsfullmäktige år 1910, då kvinnor för första gången var valbara till kommunala församlingar, tog en frisinnad kvinna från Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt i Örebro, plats i fullmäktige. Från Högerns sida hade intresset för kvinnliga kandidater varit minimalt, men på uppmaning av rösträttsföreningen placerade till slut den ena högerfören-

ingen, Örebro reformvänliga valförening, ett par kvinnor långt ner på listan, utan reella möjligheter till inval.[2]

Trots ointresset för kvinnliga kandidater kom lärarinnan och skolledaren Amalia Lundgren in i fullmäktige år 1916, som ersättare. Hon var engagerad både i den kvinnliga rösträttsföreningen och i Vita Bandet, en kvinnlig nykterhetsorganisation med religiösa förtecken. Någon hade skrivit hennes namn på en valsedel och när en ledamot för den högergruppering som då hette ”Reformvänliga nykterhetsvänner och fastighetsägare” avgick fanns inget annat namn i reserv. Men hennes politiska karriär blev inte längre än de månader som återstod till nästa val.[3]

Högern i Örebro

De splittrade högerkrafterna i Örebro bildade inför valet 1919 en ny medlemsorganisation, Borgerliga Valförbundet (BVF), som på kort tid fick 292 manliga och 183 kvinnliga medlemmar. Därutöver fanns omkring 130 medlemmar i det från partiet fristående Örebro Moderata Kvinnoförbund.[4] Mönstret var tydligt: ogifta kvinnor gick in i BVF medan gifta anslöt sig till kvinnoföreningen. Medlemsmässigt hade alltså högerkvinnorna en stark ställning.[5]

Motståndet mot allmän rösträtt i allmänhet och kvinnlig rösträtt i synnerhet hade varit och var alltjämt starkt hos delar av högergrupperingarna i riksdagen.[6] Mot denna bakgrund fanns det en befogad oro i Borgerliga Valmansförbundet för hur 1919 års kommunalval, det första med allmän och lika rösträtt, skulle utfalla. När BVF konstituerade sig beslutades att sex av 20 platser i styrelsen skulle vara vikta för kvinnor. Den i jämförelse med övriga partier generösa kvoteringen kan verka förvånade, men var inget specifikt för Örebroföreningen. Riksorganisationens, Allmänna Valmansförbundet, stadgar stipulerade att en tredjedel av ledamöterna i centrala och lokala styrelser borde vikas för kvinnor.[7]

BVF beslutade därtill att reservera en andra och en tredje plats för kvinnliga kandidater på valsedlarna till stadsfullmäktige. Detta uppfattades dock av vissa grupper inom partiet som en ren provokation och genom en spränglista och många strykningar kom bara ett av de högt placerade kvinnonamnen, Elin Sondén (1879-1957), in i fullmäktige.[8] Hon var föreståndarinna för Risbergska skolan, under den här tiden en flickskola med många politiskt och filantropiskt engagerade lärarinnor. Elin Sondén lämnade både stadsfullmäktige och Örebro efter ett par år. Hennes efterträdare, doktorin-

nan (som hon titulerades) Regina Hagstrand (1880-1964) stannade längre på sin post, från 1922 till 1930. Hon satt i styrelsen för både Högerpartiet i Örebro och i Högerkvinnorna, där hon under ett par år var ordförande.

Detta var bara några av de kvinnor som avlöste varandra som representanter för Högerpartiet i Örebro stadsfullmäktige under 1920- och 1930-talen.[9] Flera av dem var gifta med män vars yrkeskarriärer krävde att familjen flyttade efter några år. Kanske var det därför som Högerns ledamöter, både män och kvinnor, i genomsnitt satt färre år på sina politiska uppdrag än övriga partiföreträdare.

År 1919 blev det alltså strid om nomineringarna till fullmäktige. Detta var den första, men långt ifrån sista gången som det blev motsättningar gällande kvinnonamnens placering när ordningen på valsedlarna skulle fastställas. Under 1930- och 1940-talen utspelade sig en rad konflikter som hade två förutsättningar: en stark kvinnoorganisation och Hildur Lien.

Hildur Lien

Hildur Lien var född i Falun år 1896, tog studenten i Uppsala och utbildade sig därefter till folkskollärarinna. Efter några års yrkesarbete i Stora Tuna gifte hon sig och flyttade till Västerås. År 1928 kom hon med familjen till Örebro och blev snart indragen i stadens högerkretsar.[10] Från 1932 och fram till sin pensionering 1962 arbetade hon, vid sidan av sina med tiden många och tunga politiska uppdrag, som lärare vid Örebro stads folkskolor.[11]

År 1932 syns Hildur Liens namn för första gången i kvinnoföreningens protokoll då hon anmäler sig till en tvåveckorskurs på Högerns Kvinnliga Medborgarskola.[12] Samma år blev hon suppleant i styrelsen för Örebro Moderata Kvinnoförbund, MKF, och två år senare valdes hon till föreningens ordförande.[13]

Hildur Lien 1946.

Under Hildur Liens ledning politiserades och vitaliserades verksamheten i MKF. Det märktes på medlemsantalet som mer än fördubblades mellan åren 1934 och 1937; från 245 till 565 medlemmar. Därmed var kvinnoföreningen ungefär lika stor som BVF, som redovisade 561 medlemmar varav 110 kvinnor.[14] Det formellt självständiga Sveriges Moderata Kvinnoförbund hade 1937 gått upp i Allmänna Valmansförbundet, och en sådan organisa-

torisk sammanslagning skedde också i Örebro.[15] Det innebar att kvinnorna faktiskt var i majoritet i Högerpartiet i Örebro – vilket, som vi snart ska se, ledde till en rad konflikter i samband med nomineringar till olika val. Högerkvinnorna nöjde sig inte längre bara med närvaro i politiken – de krävde också inflytande.

Hildur Lien fick snabbt stort förtroende både bland män och bland kvinnor i partiet, liksom i ungdomsförbundet. Uppenbarligen ägde hon en anmärkningsvärd retorisk talang och en stark känsla för tidens stora högerfrågor: nationen, friheten, försvaret och kommunistfaran. Under hennes ledning tog MKF också upp en rad kvinnopolitiska frågor som *Högerns kvinnor och det politiska arbetet*, *De borgerliga kvinnorna och konsumentkooperationen*, *Kvinnan och det politiska livet*.[16] En kurs i föreningsteknik fortsatte med diskussionsaftnar om kollektivhus, kvinnliga präster, moderskapspenning och mödrahjälp.[17]

Allt hade kanske varit gott och väl om inte Hildur Lien utmanat makten genom att få så ohemult många röster i provvalen.

Riksdagsvalet 1936

År 1936 lät sig Hildur Lien klädsamt motvilligt nomineras till riksdagslistan; kunde hon göra nytta på någon lista *skulle hon böja sig, men skulle tycka det vore fruktansvärt om hon skulle bli vald*.[18] Men andra uttalade sin glädje över hennes kandidatur, också många män: *Ty hon kunde hålla politiska föredrag och det voro väljarna icke bortskämda med*.[19]

När nomineringarna var avklarade var det som alltid inom Högern i Örebro vid den här tiden dags för provval. BVF, MKF och ungdomsorganisationen röstade var och en för sig. När resultaten sammanställdes visade det sig att Hildur Lien fått nästan lika många röster som den ledande högermannen, riksdagsledamoten och chefredaktören för Örebro Dagblad, Ragnar Ekman.[20] På styrelsemötet utbröt en häftig diskussion om huruvida Hildur Lien därmed borde placeras först på någon av länets riksdagslistor eller inte. Ett förslag från en man om en särskild kvinnolista med Hildurs namn överst tillbakavisades bestämt av de kvinnliga styrelseledamöterna. Även flera män tog till orda. En förklarade *att det icke var så att fru Lien representerade speciella kvinnointressen. Hon var en kraft för alla.* En annan uppgav att han *hellre röstade på fru Lien än på mången manlig kandidat*.[21]

Det slutade med att Hildur Lien placerades högst på en lista och som

andra namn på en andra riksdagslista. Kvinnoföreningen stödde hennes kandidatur på alla upptänkliga sätt. Ett cirkulär trycktes upp i 4 500 ex och skickades ut till länets moderata kvinnoföreningar, man annonserade i tidningarna och deltog aktivt på partiets valmöten.[22] Högern gjorde emellertid ett medelmåttigt val nationellt även om partiet ökade sina röstsiffror i Örebro och någon riksdagsplats för Hildur Lien blev det inte.[23]

”Om hon en dag av väljarna koras så skulle hon bli en uti riksdagen dugande dam”, löd en av textraderna till denna karikatyr av Hildur Lien. Ur *Vem är vem i Örebro. 41 gubbar med rim*, 1937. (Ursprungligen publicerad i *Örebro Dagblad*.)

Stadsfullmäktigevalet 1938

Högerkvinnorna hade fortsatt vind i seglen och bevakade i fortsättningen noga sina intressen vid nyval till stadens nämnder och styrelser.[24] När det år 1938 var dags för val till stadsfullmäktige, gjorde MKF en skriftlig framställan till BVF om att tre kvinnliga kandidater den här gången borde placeras på valbar plats.[25] Så skedde också och därmed bröts för första gången det i Örebro gängse mönstret att samtliga partier placerade endast två kvinnor på valbar plats på sina listor: oftast en representant för hemarbetande kvinnor och en för yrkesarbetande. Högern backade dock i valet, varför det även fortsättningsvis bara blev två kvinnliga fullmäktigeledamöter.

Även i detta val orsakade Hildur Liens starka ställning konflikter inom BVF och än en gång var det BVFs ordförande Ragnar Ekman som gick i spetsen för motståndet mot Hildur Lien. Den här gången krävde Ekman ett principuttalande från styrelsens arbetsutskott mot att äkta makar kandiderade till samma kommunala församling. Hildur Liens make satt nämligen redan i stadsfullmäktige och själv slog hon genast till reträtt: *Skulle ett sådant villkor uppställas komme hon emellertid att frånträda sin kandidatur, då hon givetvis icke ville gå i vägen för sin man, som ju för övrigt fortfarande fått så god anslutning bland väljarne*.[26] Flera män talade mot ordförandes förslag och diskussionen slutade med ett rejält misstroendevotum mot honom: varken arbetsutskottet eller styrelsen stödde hans förslag.[27]

Landstingsvalet 1938

Nästa konflikt gällde listorna till landstingsvalet samma år. I provvalet fick Hildur Lien betydligt fler röster än Högerns sittande landstingsledamot Adolf Lindgren. Hildur Lien fick också fler röster än en manlig lektor som var den tilltänkte efterträdaren till Lindgren.[28] Adolf Lindgren var 74 år och sjuklig, sedan länge riksdagsman för Högern och därtill en av stadens rikaste och mäktigaste män.[29] Det var samme Adolf Lindgren som år 1919 hade fått stå tillbaka för ett kvinnligt namn, vilket lett till spränglistor och strykningar. Den gången gick han segrande ur striden. Kanske var det för att undvika en liknande situation som MKFs styrelse nu krävde att två officiella listor skulle fastställas varav en skulle ha Hildur Lien på första plats. Flera kvinnor talade för förslaget vid ett extra sammanträde och så gjorde också flera män. Efter votering segrade förslaget om två listor.[30] Valet blev en framgång för kvinnorna då Hildur Lien kom in i landstinget, men för Högern blev det ett dåligt val. I Örebro Dagblad lät chefredaktören Ekman utan vidare kommentarer publicera en insändare som skyllde det dåliga valresultatet på *olycklig och oklok kvinnopolitik* och samma dag lämnade Ekman samtliga uppdrag i partiet.[31]

Riksdagsvalet 1940

De könskonflikter som uppstått under 1930-talet som en följd av Hildur Liens starka ställning i partiet fortsatte också under 1940-talet. Hildur Lien var ordförande i kvinnoföreningen, som nu bytt namn till Högerns Kvinnoförening (HKF), en av Örebros största politiska kvinnoorganisationer. Hon var andra vice ordförande i Högerföreningen. Hon var sedan ett par år invald i kvinnoförbundets centralstyrelse och därtill alltså ledamot av både Örebro läns landsting och Örebro stadsfullmäktige. Som ordförande för Örebro Husmodersförening och Sällskapet Småbarnens Vänner var hon väl förankrad i kvinnorörelsen.[32]

Vid nomineringarna till riksdagsvalet 1940 kom Hildur Lien på andra plats i provvalet, strax efter det ledande manliga namnet.[33] Vid detta möte fördes det fram åsikter om att det bland nomineringarna saknades namn från näringslivet. I de diskussioner som följde nämndes nya (manliga) namn. När en högerkvinna hävdade att fru Liens namn borde sättas först på en riksdagslista, replikerade en högerman *att på det viset skulle vi förstöra*

det här valet liksom 1938. Då skulle många högermän föredraga att stanna hemma. Anság en lista där fru Lien stod före Welander omöjlig.[34] Så småningom hamnade Hildur Liens namn på andra plats på två av länets fem riksdagslistor. Någon riksdagsplats blev det emellertid inte den här gången heller.

Landstingsvalet 1942

I provvalet till landstingslistan år 1942 kom Hildur Lien först, långt före övriga kandidater. Rösterna i provvalet redovisades som vanligt i detalj och nu hade både män, kvinnor och ungdomar placerat Hildur Lien på första plats. Hon satt ju därtill redan i landstinget. Ändå blev det diskussion i styrelsens arbetsutskott när förslaget till landstingslista skulle upprättas. Några av de ledande högermännen ville på inga villkor ha en kvinna överst på listan; *Vi föreningsfolk kunna finna oss tillrätta med en lista med ett kvinnonamn först, men icke så de par tusen utom föreningarne, som också böra rösta. Och dessa vilja av gammal vana ha en man först.*[35]

Istället ville de sätta en herr Berglund först, trots att det påpekades att han bara hade fått hälften så många röster i provvalet och varken hade varit aktiv i någon valrörelse eller deltagit i föreningsarbetet. Hildur Lien begärde ordet för att meddela att hon var beredd att böja sig – sak måste gå före person. Något som hon upprepade senare i debatten: *Det är som sagt saken som ska före personen. De sansade damerna rösta gärna på män.*[36] Om ironin (min tolkning) gick fram går dock inte att utläsa av protokollen.

Mötet slutade med att Berglund uppfördes på första och Hildur Lien på andra plats på landstingslistan. Styrelsen godkände AUs förslag. Men vid nomineringsmötet ett par veckor senare fick styrelsen hård kritik av medlemmar i Högerns Kvinnoförening som, efter en längre diskussion, lyckades driva igenom en särskild lista med fru Liens namn främst.[37]

Valresultatet kan dock sägas ha givit motståndarna till Hildur Lien rätt; listan med det manliga namnet överst fick flest röster i valet. och Hildur Lien fick lämna sin plats i landstinget.[38]

I nästa landstingsval fyra år senare beslöts utan vidare diskussion om två listor, det ena med ett manligt namn och Hildur Lien på andra plats och den andra listan med Hildur Lien överst. Även denna gång samlade hennes lista färre röster, varför hon inte kom in i landstinget.[39] År 1950 avböjde Hildur Lien att kandidera.[40]

Uppdrag på alla nivåer

Under hela 1940-talet hade Högern i Örebro, såväl som i riket, gått kraftgång, men på 1950-talet vände vinden och blåste partiets väg. I Högerns Kvinnoförening, fortfarande under Hildur Liens ordförandeskap, ökade medlemsantalet igen. Noterbart är att under mandatperioden 1951-1954 hade partiet endast fem ledamöter i fullmäktige, och av dessa var två kvinnor. Fyrtio procents kvinnorepresentation! Ett faktum som dock framför allt berodde på den sk anciennitetsprincipen. Principen om att den som en gång fått en plats satt kvar gjorde det å ena sidan svårare för kvinnor att komma in i fullmäktige, nämnder och styrelser, men å andra sidan gällde det lika för kvinnor som för män.[41]

Konflikterna till trots hade Hildur Lien undan för undan konsoliderat sin ställning i Högerpartiet inte bara lokalt och regionalt utan också centralt. Redan 1938 hade hon tagit plats i Högerns Kvinnoförbunds centralstyrelse och 1942 valdes hon in i partistyrelsen.[42]

På det lokala planet fortsatte Hildur Lien att vara lika aktiv som förut och listan över hennes kommunala uppdrag blev allt längre. 1951 tog hon som första kvinna plats i presidiet i Örebro stadsfullmäktige.[43] Hon fortsatte att ha ett grundmurat förtroende i partiet, inte minst manifesterat i siffrorna vid de återkommande provvalen. Inför valet till stadsfullmäktige 1954 fick Hildur Lien 131 röster – den, vid denna tid, ”starke mannen” i partiet fick 93. På tredje plats kom ännu en kvinna med 92 röster.[44] I landstingsvalet samma år utökade högern sina landstingsmandat från ett till två och Hildur Lien kunde återta den plats hon förlorat mer än tio år tidigare.[45]

Under 1960-talet blev Hildur Lien sjuk och var periodvis frånvarande från sina många uppdrag. Hon avled den 15 september 1965, dagen innan hon skulle fylla 69 år.[46]

Långt fram – men inte främst

Forskningen har försökt förklara kvinnors och mäns olika positioner i politiken på många olika sätt. Den samhälleliga könsarbetsdelningen, manligt definierade kompetenskrav och kvinnors särskilda villkor som hustrur och mödrar är några vanliga förklaringar. Att det skulle bero på kvinnornas egna val är ytterligare en förklaring. Men den fråga som har ställts här är hur politikens villkor såg ut för en kvinna som höll även det manliga mål-

tet, det vill säga var (minst) ”lika bra som en karl” och som själv inget hellre ville än vara verksam i den politiska offentligheten. Svaret är att hon kunde gå långt men inte längst; det tillät varken de manliga partikamraterna eller väljarna.

Historien om Hildur Lien blottlägger många aspekter på det politiska medborgarskapets bekönade karaktär, men det finns åtminstone två sätt att tolka historien – som inte nödvändigtvis är motstridiga. Den ena tolkningen skulle då vara att genussystemets lagar är järnhårda.[47]Eftersom hierarkin eller ordningen mellan könen till varje pris måste bibehållas var utgången given. Genussystemets andra bärande princip, könens isärhållning, var paradoxalt nog både förutsättningen för Hildur Liens starka ställning och orsaken till att hon och kvinnoföreningen måste ge slaget förlorat.

Men min studie av konflikterna kring Hildur Lien möjliggör också en annan och mer positiv bild av det inträffade. Högerkvinnorna i Örebro byggde under 1930-talet upp en ställning som ett politiskt handlingskraftigt kollektiv, en stark maktbas för Hildur Lien och andra kvinnliga politiker. Detta tvingades partiorganisationen ta hänsyn till. Kvinnoföreningen lyckades utmana den manliga normen och den manliga hegemonin i partiföreningen. Hildur Lien var i högsta grad ”kvinnornas representant”. Hon drev kvinnokrav, starkt uppbackad av kvinnoföreningen och stadigt förankrad i kvinnorörelsen i Örebro. Motståndet mot Hildur Lien mobiliserade högerkvinnorna till kamp om den vid den här tiden djupt rotade princip som sade att en man kan representera både män och kvinnor, medan en kvinna aldrig kan representera män. Men Hildur Lien hade också många män bakom sig, som förbehållslöst erkände henne som sin representant – något helt nytt i politiken i Örebro.

NOTER

1. Den här uppsatsen är en omarbetad och utvidgad version av ett par avsnitt i min avhandling, Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900-1950 (Lund: Arkiv förlag, 1999).
2. FKPR: föreningsmöte 19/9 1910.
3. Stadsfullmäktige 13/9 1916; Örebro Dagblad 12/9 1916.
4. Örebro Moderata Kvinnoförbund (MKF) hade bildats 1916, och anslöt sig från start till Sveriges Moderata Kvinnoförbund. Se MKF: protokoll från föreningsmöte 3/4 1916. Det arkivmaterial som jag använt för uppsatsen finns bevarat i Folkrörelsernas arkiv/Arkivcentrum, Örebro län.

5. BVF: årsberättelse för 1919; MKF: årsmöte 14/3 1919.
6. Torbjörn Nilsson (2004), Mellan arv och utopi. Moderata vägval under hundra år, 1904–2004, Stockholm: Santérus förlag, s 145 ff.
7. Stina Nicklasson (1992), Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900–1936/37, Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, s 121 ff. Se även Kjell Östberg (1997), Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet, Eslöv: Symposion, s 42.
8. Nerikes Allehanda 28/3 1919. Elin Sondén lämnade Örebro efter något år och ersattes i stadsfullmäktige av fru Mariana Ekelund och senare av doktorinnan Regina Hagstrand.
9. Andra kvinnor som förutom de redan nämnda hörde till pionjärerna som fullmäktigeledamöter för BVF i Örebro under 1920- och 1930-talen var Mariana Ekelund (ledamot 1924–35), Frida Gellertz (1927–33), Hilda Falk (1931–34), Marta Grönvall (1937–38) och Lala Wistrand som kom in som ersättare 1934 och lämnade stadsfullmäktige 1946.
10. Örebro Dagblad 31/3 1951.
11. Nerikes Allehanda 16/9 1965.
12. MKF: föreningsmöte 23/2 1932. Om Högerns Kvinnliga Medborgarskola som började sin verksamhet år 1931 se Stina Nicklasson (1992) s 174.
13. MKF: styrelsemöte 14/2 1934.
14. BVF: verksamhetsberättelse för 1937; MKF: verksamhetsberättelse för 1937.
15. Örebrohögerns medlemsblad nr 1, februari 1937.
16. MKF: föreningsmöte 12/10 1933, 29/10 1934 och 22/5 1936.
17. MKF: styrelseberättelse för 1938.
18. BVF: styrelsemöte 16/4 1936.
19. Ibid.
20. BVF: au-möte 19/5 1936. Om högerns provval se Sven Ulric Palme (1969): ”Vid valurnorna och i riksdagen under 50 år”, i Rut Hamrin-Thorell m fl, red: Kvinnors röst och rätt, s 61.
21. BVF: styrelsemöte 12/6 1936.
22. MKF: styrelseberättelse för arbetsåret 1936-37.
23. BVF: styrelsemöte 27/10 1936; bilaga till au- protokoll 17/12 1936.
24. BVF: styrelsemöte 26/11 1936.
25. MKF: styrelsemöte 8/3 1938.
26. BVF: au-möte 10/5 1938.
27. BVF au-möte 10/5 1938, styrelsemöte 11/5 1938.
28. BVF: au-möte 10/5 1938.
29. Se Carl-Olof Bergström, red, (1988): Adolf Lindgren 25 maj 1865–6 december 1938. En minnesskrift.
30. BVF: extra föreningsmöte 20/5 1938.
31. Örebro Dagblad 20/9 1938; BVF: styrelseprotokoll, bilaga daterad 20/9 1938 och bilaga daterad 9/10 1938.
32. Uppgifterna hämtade från en intervju med Hildur Lien i Örebro Dagblad 31/3 1951.
33. Örebro Högerförening (HF): styrelsemöte 10/4 1940. År 1939 bytte Borgerliga valförbundet namn till Örebro Högerförening och året efter bytte alltså Örebro Moderata Kvinnoförening namn till Högerns Kvinnoförening i Örebro (HKF).
34. HF: allmänt möte 10/5 1940.
35. HF: au-möte 16/4 1942. Alla citat är hämtade ur mötesprotokollet.

36. ibid.
37. HF: offentligt nomineringsmöte 4/5 1942.
38. HF: årsmöte 23/2 1943, årsmöte 23/2 1944.
39. HF: styrelsemöte 8/10 1946 (bil till protokollet). Den manliga listan fick 2 564 och Hildur Liens lista 1 520 röster.
40. HF: au-möte 5/5 1950 samt verksamhetsberättelse för 1950.
41. Mer om detta i Björk (1999) s 267 f.
42. Uppgifterna är hämtade från Nerikes Allehanda 19/9 1965.
43. 1951–65 var Hildur Lien andra vice ordförande i stadsfullmäktige.
44. HF: au-möte 10/3 1954.
45. HF: årsberättelse för verksamhetsåret 1954.
46. Hennes dödsruna fanns publicerad i Nerikes Allehanda 16/9 1965.
47. Teorin om genussystemet presenterade Yvonne Hirdman ffg i ”Genussystemet”, i Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport, SOU 1990:44. s 78 f. Hon har sedan utvecklat sin teori i flera böcker, se t ex Hirdman (2001), Genus: om det stabilas föränderliga former, Malmö: Liber.

Axelia Kallin
Södertäljes ”grand lady”

GUNNEL LILJEGREN

Under min gymnasietid vid Högre Allmänna Läroverket i Södertälje hade jag lektor Hjalmar Kallin som lärare i franska. Han var en skicklig pedagog, som sådan kanske före eller vid sidan om sin tid – bland annat *sjöng* vi franska grammatiken på diverse kända operettmelodier och hade pausgymnastik för öppna fönster. Jag visste att hans hustru var politiker, vid den tiden en något ovanlig sysselsättning för en ung trebarnsmor. Långt senare lärde jag känna Axelia Kallin och förstod hur mycket hon betydde för sina föreningar, för Södertälje och för Högerpartiet.

Axelias barndom

Axelia föddes i Mo nära Örnsköldsvik år 1899. Fadern, Jonas Sellin, var snickare och målare och modern, Märta Westman, bonddotter. Båda föräldrarna kom från genompräktiga familjer, och tack vare ett enastående gott minne kunde Axelia också på sin ålders höst detaljerat berätta om mor- och farföräldrar och andra släktingar som många blev mycket gamla, och om sin lyckliga barndom på torpet Gålnäs, om Ångermanland, om sina ungdomsår i Amerika och om sitt liv och sin politiska verksamhet i Sverige. Axelias minnen från många olika miljöer och tider är kulturskatter som lyckligtvis finns bevarade på band.

År 1905 reste pappa Jonas Sellin tillsammans med sin syster och svåger till Canada för att söka lyckan ”over there”. Han slog sig ner i Fort Williams, Ontario, och avancerade snabbt till arbetsledare vid ett stort byggföretag. Samtidigt gjorde han en social insats genom att ta sig an ungdomar som kommit över på vinst och förlust och riskerade att råka illa ut, och han startade också en IOGT-förening. Efter några år återvände han till Sverige för att övertala sin hustru att följa med honom tillbaka. Men Märta var skräckslagen vid tanken på sjöresan och kände sig alltför djupt rotad hemma i

Ångermanland. Jonas återvände ensam. Så småningom repade Märta mod, och 1913 kom hon över med de två barnen, Torsten och Axelia, och familjen återförenades.

Som student i USA

Först bodde de i ett litet hus ”på prärien” i Fort Williams, men när Jonas anförtroddes ett stort arbete i Baltimore flyttade de till Philadelphia. Båda barnen var mycket studiebegåvade, och de acklimatiserade sig snabbt i det nya skolsystemet. Torsten studerade vid University of Pennsylvania – han tog sin Bachelor of Arts vid 19 års ålder – och Axelia gick i William Penn High School for Girls. Där väcktes hennes intresse för sociala frågor, och hon engagerade sig aktivt i Social Workers Club och i Gustavus Adolphus Church. Det är märkligt hur en svensk familj så snabbt kan smälta in i sin nya värld och fylla kvalificerade uppgifter var och en inom sitt gebit.

Under fyra år (1916–22) bodde familjen sedan i Minneapolis. Torsten fick en lärartjänst, och Axelia studerade vid University of Minnesota och tjänstgjorde också som svenskspråkig assistent åt sin professor. Hennes huvudämnen var sociologi och svenska – det senare kan knappast ha vållat henne svårigheter. Men hon hade en timmes resa till universitetet och ett stort ansvar hemma då modern var mycket klen. Efter moderns död hade Axelia hela huvudansvaret för familjens hushåll vid sidan av sina studier (medan brodern ägnade sig åt sin karriär – han kom att bli professor och världsberömd inom sitt område, kriminologin). Det låter fruktansvärt präktigt men hon hade också tid att roa sig. Som medlem och tidvis ordförande i en litterär förening satte hon upp teaterpjäser som studenterna spelade i de svenskbygder som Wilhelm Moberg gjort kända. I Cosmopolitan Club där hon var en aktiv medlem, presenterade hon svensk kultur och svenska traditioner, och dessutom hann hon med att förlova sig. Tala om simultankapacitet! Axelia längtade dock hemifrån – inte förvånande – och hon lyckades med viss förslagenhet att ”gifta bort” sin far, som hon tyckte behövde tas om hand. Själv slog hon snart upp sin förlovning och var redo för ett nytt liv.

År 1922 tog Axelia sin BA-examen och flyttade tillbaka till Philadelphia. Axelia anställdes som lärare i Camden, nära Philadelphia. Hon hade egentligen inriktat sig på att arbeta inom socialvården, men någon sådan tjänst fanns det inte. Eftersom det rådde lärarbrist måste Axelia undervisa också

i ämnen som hon inte hade i sin examen. ”Det gällde bara att ligga en lektion före eleverna”, berättade hon själv. Som god pianist engagerade hon sig också i barnens julspel och andra sociala och musikaliska evenemang och hade delvis betalat sin inackordering i universitetets studenthem med pianospel som underhållning.

Tillbaka i Sverige

Bland hennes nära vänner fanns flera svenskar, bland andra den blivande folkpartiledaren Bertil Olin och blivande medicinprofessorn Carl Näslund från Uppsala. Ju mer hon hörde talas om sin barndoms Sverige, desto mer längtade hon att återse det, och sommaren 1924 satte hon sin plan i verket. Efter överresan med Mauretania, tidens snabbaste fartyg, och efter besök i Paris och på världsutställningen i England, kom hon strax före midsommar till Stockholm.

Under den första tiden i Sverige fick hon det riktigt knapert. Det blev ingenting av med den tjänst i Uppsala som Carl Näslund ställt i utsikt, och hon fick skaffa sig tillfälliga skriv- och översättningsarbeten genom att sätta upp lappar på anslagstavlor och med hjälp av vänners rekommendationer. Men livet hade också glädjeämnen: hon blev inbjuden till Nathan Söderbloms hem och fick tillfälle att höra hans predikan vid det stora ekumeniska mötet 1925 – en stor upplevelse. Och hon träffade sin blivande make, den unge docenten i romanska språk, Hjalmar Kallin, när han som underhållare spelade piano (han också!) vid engelska klubben. Tillsammans gjorde de kanotutflykter i Stockholms skärgård, och de bestämde läget och satte ut några pinnar för det sommarhus de drömde om på Enskäret. Snabba beslut, kan tyckas, men kloka, som det senare visade sig.

Kort gästspel i Minneapolis

Romansen tog inte slut men fick göra ett uppehåll – Axelia hade redan accepterat erbjudande om en lärartjänst i Minneapolis för läsåret 1925–26, och Hjalmar skulle tillträda en lektorstjänst vid Högre Allmänna Läroverkat i Södertälje. Under sitt sista år i Amerika undervisade Axelia i svenska vid South Highschool of Minneapolis. Som förr satte hon upp teaterpjäser som gavs runt om i svenskbygderna, och hon var med om att inrätta ett

svenskinstitut, som invigdes av det svenska kronprinsparet Gustaf Adolf och Louise. Det var ett mycket intensivt år – det skulle dröja trettio år innan hon kom tillbaka till sitt andra fosterland.

I Sverige för gott

Så snart sig göra lät, på sommaren 1926, återvände Axelia till Sverige för att gifta sig med Hjalmar. Alla i Hjalmars familj var inte entusiastiska för ”amerikanskan” men kapitulerade sedan de lärt känna henne. Efter vigsel i den idylliska Tveta kyrka flyttade Axelia och Hjalmar in på Mälargatan 10 över gården, ett vackert, centralt beläget hyreshus. Fem år senare köpte de ett, i båda betydelserna, eget hus, Sofiehill, i vad som då var utkanten av Södertälje, då faktiskt rena bondlandet. Där bodde de livet ut. Hjalmar gick bort 1981 och Axelia levde till 1997, aktiv in i det sista. I en fototävling i Länstidningen så sent som 1989 vann Axelia första pris med en bild av Sofiehill, tagen 1931. Det är ett intressant foto med tanke på den burgna villabebyggelse, Hagaberg, som numera omger det originella huset.

Familj och politik

Tillbaka till 20-talet. Familjen fick tre barn åren 1928–35 och man skulle tro att Axelia hade fullt upp med dem och ett stort hus med trädgård en bit från staden. Familjen hade dessutom ytterligare en pojke om hand under hans föräldrars utlandsstationering. Axelia var lycklig i sitt äktenskap, hon var en kärleksfull mor och duktig husmor. Såsom det brukades hos tidens medelklassfamiljer hade man hembiträde. Hos Kallins var det praktikanter, som ju skulle handledas och undervisas, och sådana uppgifter tog Axelia på stort allvar – hon hade knappast några svårigheter att få tiden att gå.

Hur kom hon då att hamna i politiken och i föreningslivet – och med sådan intensitet redan från början? Hon kanske ändå saknade det livliga och omväxlande livet i Amerika som hon bytt mot ankdammen Södertälje.

Axelia röstade som sin man på Högern, men hon ville sätta sig ordentligt in i politiken för att kunna rösta självständigt. En aktiv högerkvinna, Agnes Wennberg, som Axelia hade lärt känna i husmodersföreningen, ordnade så att Axelia fick gå en kurs om två veckor i Högerns Kvinnliga Medborgarskola. Hon fick 50 kr i bidrag, reste hem till familjen varannan kväll och bodde

annars hos goda vänner i Stockholm. Föreläsningarna var fantastiskt bra, berättade Axelia, och hon förde noggranna anteckningar. Hon var yngst i kursen, hade två barn hemma, väntade ett tredje och mådde rätt illa, men skam den som ger sig. Den sista föreläsningen hölls av Jarl Hjalmarsson, som då var sekreterare hos Allmänna Valmansförbundets ordförande, Arvid Lindman. Han benade upp de olika partiernas program på ett skickligt sätt, och Axelia kände sig säker på sin sak. Nu skulle hon vara med!

Det dröjde inte länge förrän Axelia gav sig i kast med de sociala och politiska uppgifter som hon sedan fullföljde genom flera decennier: Hon representerade södertäljehögern vid länsförbundsrådets årsstämma varje år från 1929 och fyrtio år framåt, hon bildade Rädda Barnens lokalavdelning i Södertälje och satt ordförande i Rädda Barnens riksstämma 25 år i följd. Under 40- och 50-talen blev hon inbjuden att hålla föredrag i politiska föreningar och frivilligorganisationer runt om i hela landet. I valet mellan engagemang i socialt arbete inom frivilligorganisationerna och en politisk insats inom Högerpartiet tog Axelia båda alternativen – lika helhjärtat, trots den arbetsbörda det medförde. Hon gick alltid till verket med stor arbetsglädje.

Kvinnoklubben och Länskvinnorådet

Agnes Wennberg och Axelia bildade Moderata Kvinnoklubben (den hette så på den tiden) år 1932, och Axelia var också med om att tillsammans med partivänner i Södertälje bilda Sveriges första Ungsvenska Förening. (Det dåvarande Nationella Ungdomsförbundet hade tagit intryck av de nationalsocialistiska idéerna, och Högern ville inte behålla det som sin ungdomsorganisation utan hade bildat en ny, Ungsvenskarna.)

Den nya kvinnoklubben och den nya ungdomsorganisationen i Södertälje var båda mycket aktiva, de hade gemensamma studiecirklar i politiska och sociala ämnen – särskilt studerade man den nya sociallagstiftningen som just då var aktuell – och Axelia var i sitt esse. Under alla år fortsatte hon att främja utbildning i politiska värv och skickade unga kvinnor på nyttiga och nöjsamma kurser. Högerpartiet hade bildat en stiftelse och köpt in Gimo Herrgård i Uppland för att kunna erbjuda sina förtroendemän utbildning i vacker miljö, och Axelia verkade i styrelsen för Gimo Medborgarskola mellan 1936 och 1962. Hon var också med om att bilda Studieförbundet Medborgarskolan år 1945.

År 1934 efterträdde Axelia Agnes Wennberg som ordförande för Hö-

gerns Länskvinnoråd i Stockholms län och uppehöll posten i 30 år jämsides med ordförandeskapet i Kvinnoklubben i Södertälje. Hennes insatser i Länskvinnorådet och i Kvinnoklubben bidrog till att flytta fram kvinnornas positioner – det behövdes verkligen. Hon var coach och mentor (fastän de orden inte brukades då) för dem, oss, som var unga och nya i politiken, hon ordnade utbildningar, konferenser och seminarier, ofta inom ramen för Högerns Kvinnliga Medborgarskola, hon stödde och uppmuntrade. Gamla medarbetare kan vittna om Axelias arbetskapacitet; beslut och handling var ett hos henne. Det smärtade henne att hon aldrig kom att utnyttja sin lärarerfarenhet, men hennes arbetsdagar var sannerligen väl fyllda ändå.

Axelia Kallin.

När det rustades till fest i partiföreningen var det kvinnorna som – helt enligt tidens sed – fick stå för arrangemangen, och det förekom stiliga årsmötesmiddagar i Stadshotellets festvåning. ”Till vardags” hade dock Kvinnoklubbens verksamhet en medveten social profil, helt enligt ordförandens intentioner. En kritisk kommentar av en ”doktorinna” är värd att minnas: ”Högerföreningen är sig inte lik längre – hit kommer vem som helst!” Detta var på 50-talet.

Partistyrelsen

Axelia blev tidigt välkänd också i partiets riksorganisation. Våren 1938 bevistade hon Högerns Riksstämma i Jönköping. Hon valdes då in i partistyrelsen som suppleant för Kvinnoförbundets ordförande, Ebon Andersson, blev sedermera ordinarie och kom att tillhöra styrelsen ända till 1962, under Bagges, Domös, Hjalmarssons och Heckschers respektive partiledarskap och åtnjöt stort förtroende hos dem alla. Hon var Jarl Hjalmarsons suppleant på dåtidens spaltade riksdagslistor men kom själv aldrig in i riksdagen. Det var nog en källa till besvikelse för henne och hennes vänner och medhjälpare, men hon klagade aldrig. Mer karriärsugna unga män, ofta upp-

backade av näringslivet, passerade henne, utan att, som Axelia, styra in på ideella och sociala stickspår till systugor, kriskommissioner och sjukhus- och fattigvårdsstyrelser.

Stadsfullmäktig

I partiföreningen i Södertälje rådde mansdominans, likaså i stadsfullmäktige som inte hade en enda kvinna 1938. Nu nominerades Axelia inom partiföreningen, så också hennes make, lektorn. Han meddelade dock att han inte önskade komma i fråga. Axelia tillät sig istället föreslå lektor Gerda Rydell. En av herrarna blev mycket uppbragt: ”Vi har ju en kvinna, ska vi verkligen ha en till. Nej, nu får det vara nog – jag är bestämt emot detta.” Men då var det musen som röt! Axelia blev för en gångs skull riktigt ilsk och frågade om lektorer i kjol inte var lika mycket värda som lektorer i byxor. Detta hennes första feministiska utbrott hade avsedd effekt. Gerda Rydell, som också kom att bli en känd södertäljeprofil, följde Axelia till fullmäktige, som samtidigt begåvades med ytterligare två kvinnor, socialdemokrater.

Delaware-jubiléet

Samtidigt som Axelia sålunda inledde sin kommunalpolitiska karriär blev hon engagerad i ett mycket speciellt kulturpolitiskt evenemang, Delaware-jubiléet. Det svensk-amerikanska museet i Philadelphia, som bildats 1926 och där såväl Axelias bror som svägerska satt i styrelsen, var centrum för jubiléet, och Delaware-kommittéer bildades på båda sidor Atlanten. Axelia blev sekreterare i den svenska kommittén, som leddes av den kända arkeologen Hanna Rydh och omfattade flera av tidens kvinnliga kulturpersonligheter. Hanna Rydh kom att bli riksdagsledamot för folkpartiet och ordförande i Fredrika-Bremer-Förbundet och Ingrid Wickman, en annan av eldsjälarna, var redan då chef för Hemslöjdsförbundet – båda goda vänner till Axelia. Ett inslag i Delaware-jubiléet var insamling av gåvor från Sveriges hembygdsföreningar, ett annat inredningen av ett Fredrika Bremer-rum i museet, och kommitténs arbete fick stor publicitet. Som en följd av detta blev Axelia inbjuden till olika kvinno- och hembygdsföreningar att hålla föredrag om svenskbygderna i Amerika.

Hjälpprojekt

Södertälje stadsfullmäktige behövde kvinnor av Axelias sort med ett brinnande intresse att hjälpa utsatta människor – i Södertälje fanns det verkligt fattiga människor och barn som led nöd. Som fullmäktigeledamot hade Axelia fått en plattform från vilken hon kunde styra och ställa inom ”sina” intresseområden. Hon hade redan suttit några år i fattigvårdsstyrelsen och med liv och lust gått in för sina politiska och övriga uppdrag, i Barnavårdsnämnden, i den s.k. systugekommittén och i Rädda Barnen. Hon tog personligt ansvar för olika sorters hjälpprojekt och tillbringade långa arbetsdagar i Rädda Barnens lokaler i Gamla brandstationen. Vintrarna var kalla, och sparkstötting var Axelias fortskaffningsmedel till alla olika möten. I stadsfullmäktige fick hon ett forum där hon motionsvägen kunde driva sin sak, och med underskrift av alla fyra kvinnorna i fullmäktige skaffade hon systugan ändamålsenliga lokaler, där det stickades, syddes, syddes om, insamlades och sorterades, till finlandsfrivilliga under kriget och till behövande hemmavid – det var före familjebidragens tid.

Kvinnosamarbete

Stugan på Enskäret hade blivit byggd, och för Axelia var skärgårdssomrarna med familjen livsviktiga. Även om stugan med tiden blev mindre primitiv fick hon som husmor inte ligga på latsidan. Men skärgårdslivet var avkopplande, och frisk och utvilad kom hon på hösten tillbaka till sina uppgifter och tog itu med nya.

Hon tog initiativ till kvinnosamarbete över organisationsgränserna, och tillsammans med Lottakåren, Röda Korset m.fl. hyrde hon Folkets Hus för gemensamma föredragskvällar, t.ex. en med Kerstin Hesselgren som talade om vit slavhandel. Föreningarna delade på alla kostnader och fick stor uppmärksamhet för detta evenemang och flera andra gemensamma projekt. Bland annat ordnades en kyrkokonsert med Birgit Nilsson, som sjöng utan arvode men fick 3:80 i reseersättning, två månader före sin egentliga debut.

Under flera år hade kvinnor samverkat i Systugan, och så småningom bildades Kvinnornas Samarbetskommitté, där Axelia var ordförande i många år. Kommittén samarbetade bl.a. med Kvinnliga Bilkåren och ordnade skjuts för gamla och sjuka – det var före färdtjänstens och väntjänsten tid.

Som socialpolitiker i kommunen

Södertälje fullmäktige har varit socialdemokratiskt dominerat sedan 1919, men meningsmotsättningarna mellan ett borgerligt och ett socialistiskt block var inte påtagliga under Axelias tidiga fullmäktigetid. Hon kunde med framgång driva sina frågor, skola och socialvård, med hjälp av likasinnade från olika partier. Fullmäktigeprotokoll från 40- och 50-talen redovisar förvisso olika meningar som föranledde omröstningar, de gällde ofta frågor om tillstånd till utskänkning, kringföring eller avhämtning av pilsnerdricka och liknande, men mot slutet av 50-talet hettade det till om markinköp och budget- och kommunalskattefrågor. Högeralternativen blev tydligare men socialdemokraterna rådde, och 1955 t.ex. hamnade skattebeslutet på 8:40 per skattekrona i stället för 8:10 som oppositionen föreslagit. Axelia var i dessa frågor alltid lojal med sitt parti, och kunde å andra sidan påräkna uppbackning i ”sina” frågor.

Axelia var alltså ingen konfrontationspolitiker, men det hon verkligen kände för drev hon mycket bestämt. En aktion i fullmäktige kunde ge pensionärer bättre bostäder – med sopnedkast! – eller ålderdomshemmet en anspråkslös början till arbetsterapi. Som ledamot i Södertäljehem hade hon ännu en plattform för sina sociala reformer. Alla ordförande i nämnder och stiftelser var män och vana att bestämma. Ändå tycks de ha respekterat Axelias krav och synpunkter. Hon var uppskattad av både partivänner och meningsmotståndare. Den socialdemokratiske politikern Lennart Andersson, som senare blev riksdagsman och Södertäljefullmäktiges ordförande i decennier, har berättat att Axelia personligen hälsade honom välkommen, när han som ung tog plats i församlingen, kanske inte så vanligt över parti- och generationsgränserna.

– och i landstinget

Under 50-talet var det fortfarande ont om kvinnor som ställde sig till förfogande för val till styrelser och nämnder, och det gällde att ta vara på duktigt folk. Axelia drog helt frivilligt ett stort lass, synbarligen avspänd och glad, och som de flesta andra kvinnor på den tiden inom traditionellt kvinnliga områden. Hon valdes in i landstinget 1958 och blev bland annat styrelseledamot i Klingsta Vårdyrkesskola och i direktionen för Södertälje Lasarett.

Andra – inte helt kvinnliga – områden där hennes erfarenhet och klok-

Gösta Bohman utdelar Gösta Bohmanmedaljen till Axelia Kallin den 14 mars 1986 under muntra former.

skap togs till vara var juryn för tryckfrihetsmål vid Stockholms Rådhusrätt, och hon var också nämndeman vid Södertälje Tingsrätt till dess hon föll för 70-årsstrecket. Det var Axelias sista politiska uppdrag.

Axelia som pensionär

På de flesta håll tillämpades 70-årsgränsen för politiska uppdrag, och 1966 kandiderade inte Axelia längre till fullmäktige. Med dagens mått skulle Axelia ännu haft mycket att tillföra kommunalpolitiken, också officiellt. I den informella politiska sektorn spelade hon fortfarande en roll. Hennes stora intresse var fortfarande kvinnoföreningen, men hon kunde inte hindra att den lades ner 1984, ett tidens tecken.

Axelia fick så småningom en grav synnedsättning och hon blev till sist nästan blind. Trots detta klarade hon av att med hemtjänstens hjälp bo kvar i sitt hus. Hon levde nästan trettio år som pensionär, en privilegierad pensionär med hus och trädgård, barn och barnbarn att glädja sig åt. Och hon orkade intressera sig för alla de föreningar och projekt som hon initierat och medverkat i, och för alla de människor som var hennes vänner och skyddslingar. Hon ställde upp med råd och synpunkter och bidrog verksamt till att moderatkvinnorna i Södertälje fanns med i alla politiska sammanhang. Vi uppvaktade henne med blommor och tal vid högtidsdagarna, sist på 95-årsdagen. Hon var moderatföreningens grand old lady.

Södertäljeföreningen firade sitt 75-årsjubileum mycket högtidligt den 14 mars 1986 med Gösta Bohman som talare. Då tilldelades Axelia Gösta Bohman-medaljen av honom själv. Hon hade tidigare erhållit Vasa-orden och många andra utmärkelser, men i sitt välformulerade tacktal försäkrade hon att Gösta Bohman-medaljen var den förnämsta och den hon värderade allra mest.

KÄLLOR

Södertälje Kommun:
Fullmäktigeprotokoll
Folkrörelsearkivet
Södertälje Högerförenings (resp. Moderatförenings) handlingar
Utskrifter av band intalade av Axelia Kallin
Intervjuer med Axelia Kallins son, Sten Kallin, och med flera tidigare kommunalpolitiker i Södertälje
samt
Författarens egna minnen av Axelia Kallin

Saga Bergsten i Arvidsjaur
”När Saga talade lyssnade man.”

ANNIKA WESTER

Saga Bergsten var ett begrepp hos moderaterna, inte bara i Norrbotten. Trots att hon lämnade kommunalpolitiken redan 1970 lever minnet av henne hos alla som lärde känna henne eller enbart upplevt henne som offentlig person. Tyvärr träffade jag henne aldrig.

Den kommunala ”fr. Bergsten”

I början av 1940-talet började Saga Bergsten ägna sig åt kommunalpolitik och satt i olika nämnder, men utåt syntes hon mest som ledamot i fullmäktige. Hon var även med i kommunalnämnden, numera kommunstyrelsen. Kunnig och påläst i all lagstiftning kunde hon till och med rätta ordval så att det blev korrekt i byggnadsnämndens förslag. Sådana påpekanden kunde inte avslås, men när Högern, alltså Saga Bergsten, motionerade om att ledamöterna måtte få inte bara handlingar utan även protokoll från kommunalnämnden i god tid, blev motionen avslagen. I ett tillägg i samma paragraf beordrades dock kommunkontoret att genomföra förslaget! Så var det politiska klimatet i helröda kommuner. Bra förslag borde ju genomföras, men de fick inte komma från fel person.

Ett beprövat sätt att dämpa de alltför talföra och stridbara är att välja in dem i presidiet. Som vice ordförande förväntas man begära ordet endast i undantagsfall. Men trots att hon tidigt valts till vice ordförande, lyckades man inte tysta ”fr Bergsten”, som hon kallas i alla protokoll.

Hennes talekonst beskrivs av arvidsjaurskännaren Lennart Öhman. Hur i sak vasst innehållet än var, förmedlade hon en känsla av att det inte var ett angrepp utan sagt av ”omtanke för allas bästa. Av sina politiska motståndare var hon respekterad. Hon lade huvudet på sned i slutet av sitt anförande, smålog och visade fram sina varma ögon.” Ingen kunde känna sig träffad.

Några årligen återkommande strider gällde bidragen till ABF. Budget-

Saga Bergsten.

beredningens förslag skall bifallas, menade Saga Bergsten. Fullmäktige ökade alltid på bidraget. Gissningsvis för att garanterat få med den debatten i lokaltidningarna. I Piteåtidningen(s) hurrade man förstås men givetvis inte i Norra Västerbotten (oberoende liberal).

Ibland blev det små segrar. När det gällde hjälp till orterna runt omkring Arvidsjaur, var det förmodligen hennes goda lokalkännedom som gjorde att hon stred för dem. Som skolkökslärarinna, sedermera kallad hemkunskapslärare, flyttade hon runt mellan byarna med spisar och kastruller för att koncentrationsläsa i fortsättningsskolan några månader i taget.

Sin självupplevda kunskap om hela kommunen drog hon nytta av i de ständigt återkommande ärendena om utskänkningstillstånd. Hon kände väl till de olika matställena och deras ägare. Voteringslistorna verkar först obegripliga, för ”fr. Bergsten” röstade på tvärs, mot och med, över alla partigränser. En sann kommunalpolitiker som röstar efter åsikt!

Ett självklart överklagande vann hon, när fullmäktige beslutat ge ett bidrag till Svenska Skogsarbetarförbundet. Det beslutet undanröjde länsstyrelsen. Sådana försöksballonger dök upp ibland i dessa inlandskommuner och då gällde det för oppositionen att se upp i tid.

Fri företagsamhet hade Saga Bergsten med sig som ledstjärna från hemmet. Det var nog en av anledningarna till att hon stred så hårt för att Arvidsjaur visserligen skulle ha ett hotell, men det skulle inte ägas och drivas av kommunen. Den stora striden pågick i flera år och de två kombattanterna kommunalrådet Sten Laestadius och Saga Bergsten gick som en följetong i lokalpressen.

Det kommunägda Hotell Laponia var konkursmässigt i slutet av 1950-talet och en majoritet ville inte ösa in mer skattepengar. Saga Bergstens linje var klar redan innan hotellet byggdes. Hotelldrift är ingen kommunal angelägenhet. Den vältaliga och karismatiska Saga tog upp striden med det likaledes vältaliga kommunalrådet Sten Laestadius, för vilken hotellet var en hjärtefråga. När konkursen var ett faktum, bjöds hotellet ut på exekutiv auktion. Då köpte Sten Laestadius in fastigheten privat, skapade en kom-

munal stiftelse och sålde hotellet vidare till den. Förfaringssättet överklagades av bland andra Saga Bergsten. Det blev fler överklaganden ända upp i regeringsrätten, som hade en från länsstyrelsen och Kommunförbundet avvikande mening.

I ett protokoll står det ”De personer som verkställde inropet av hotellfastigheten gjorde sig medvetet skyldiga till en olaglig handling, likaså länsstyrelsen”. Här har Saga Bergsten citerats ordagrant på begäran av Sten Laestadius.

Sedan hon slagits färdigt på alla punkter, valdes hon in i styrelsen för hotellet. De styrande visste var kompetensen fanns. Rent privat var de sams. Hennes omdöme om Laestadius var: ”Sten var en skitstövel, men en jäkla duktig skitstövel.”[1]

Den partipolitiska Saga Bergsten

Under 20 år fram till 1964 var Saga Bergsten ordförande i det av henne bildade Högerns Kvinnoförbund i Arvidsjaur. Hon valdes varje år om som ordförande ”med acklamation”.

Dessa kvinnors protokollsbok är ett mönster av tydlighet och saklighet. Och de ägnade sig inte bara åt partibestyr. De ville till exempel införa en särskild bio för barn i egen regi. De skaffade rikstalare och riksdagskvinnor till Arvidsjaur. De kvinnor, som var med på den tiden och ännu är verksamma, utgör än i dag sakkunskap i hur man skriver, bedriver valrörelser, utskick och formalia runt ett val.

År 1962 valdes Saga Bergsten till ordförande i Länskvinnoförbundet och hon var tidvis också vice ordförande i Länsförbundet. Därtill var hon med i partistyrelsen i flera år. Som rikstalare var hon anlitad av partiet och det betydde nattåg till Stockholm på fredagskvällen. Enligt ögonvittnen svepte hon in i lång minkpäls, höga klackar och röda naglar, men det hon sade var fakta och sakargument grundade på kunnighet. ”När Saga talade, lyssnade man.”

Till och med på hemmaplan klarade hon av att vara profet. När ”Glommerskungen” och andra herrar hade bestämt sig i en fråga, åkte Saga dit och lyckades omvända dem. Hennes ideologi var klar och stark och tog inte hänsyn till lokala intressen. Hon var förmodligen mer känd i partiet än man visste om hemma i Arvidsjaur.

Det naturliga, anser kanske vi bedömare efteråt, hade varit att hon ställt

upp som riksdagskandidat och enligt Länskvinnoförbundets tidigare ordförande Kerstin A. Sundqvist, var dåvarande riksdagsmannen Per Petersson i Gäddvik, ordförande i Försvarsutskottet, rädd för den starka personligheten och talaren Saga med den stora utstrålningen. Varför hon valde att stanna upp i sin karriär vet vi inte, men det kan ha varit personliga hänsyn. Å andra sidan var hon ”100 år före sin tid”. Hon tog för sig, var lika ”manligt” stark som sina opponenter, hennes självförtroende sviktade aldrig. Därtill var hon evigt positiv till allt. Alla omdömen om henne framhåller att hon var redig, kunnig, påläst, generös, stridbar. Kommunalt drog hon röster från andra partier.

Den privata Saga Bergsten

Hennes föräldrar, modern lärarinna och fadern posttjänsteman, var entreprenörer. De bodde i Hällnäs men köpte ett hus i Umeå, där de hyrde ut rum. Där fanns hennes mormor, som Saga bodde hos, när hon gick i skola. Skolkökslärarinna utbildade hon sig till i Östergötland. Hon kom till Arvidsjaur som vikarierande skolkökslärarinna och stannade i det yrket i 44 år. Det är nog ändå hennes största bedrift. Det är ett slitsamt yrke med inte alltid tacksamma elever. Hon drog alltså i början runt med sitt ambulerande skolkök till olika byar. Sin fysiska spänst i hög ålder förklarade hon sig ha ärvt efter sin lettiska farmor, men hennes även fysiskt slitsamma yrke bidrog förmodligen också till en god grundkondition. Under en period måste hon morgon och kväll ta sig en mil per spark till och från skolan. I en skola var läraren en renlärig kommunist. Han sade, ”när vi får makten, skjuter vi sådana som dig”, varefter Saga rappt genmälde ”det är bara så att vi släpper aldrig fram er”.

Tillsammans med sin syster Ester köpte hon tidigt ett hotell med restaurang i Sorsele och på helgerna for hon dit och hjälpte till. Där grundlades förmodligen hennes ekonomiska resurser, som hon såg till att förmera med kloka aktieköp och gissningsvis sparsamt leverne till vardags men parat med stor generositet.

Så länge systrarna hade hotellet, bjöd Saga alla sina lärarkollegor på middag avslutningsdagen varje termin och hyrde buss åt dem. Men även sina elever bjöd hon in privat till det hus, före detta Barnhemmet, som hon delade med en ung lärarfamilj Wedin, vilken blev en ersättning för den familj hon aldrig fick.

Saga Bergsten avtackas då hon avgår från Arvidsjaurs kommunfullmäktige..

En före detta elev berättade för mig, om hur fint det var med antika möbler, kristallkronor, silver och äkta mattor. Men en matta var trasig, den hade en stor rispa. Just den mattan, berättade Saga stolt, hade hängt som dörr till ett beduintält. Under loven reste hon långt och mycket med sin syster och efter pensionen bodde de vintertid i Spanien.

När hon stod inför sin pension 1970, var skolklasserna inte så fogliga längre. Ovanpå skolköket fanns gymnastiksalen. Den lokalt legendariske gymnastikläraren Matz Edin gav henne en visselpipa för att överrösta eleverna. Sista året i tjänst sade hon :"Jag har väl fått den här bråkiga klassen, för att få njuta desto mer av min pension". Hon försökte alltid se livet från den ljusa sidan.

Efter spanienåren tillbringade hon och systern sina liv i en privat lägenhet med en hemtjänst, som förmodligen till stor del bestod av hennes tidigare elever. Hon blev omtyckt av dem alla, hon var förnöjsam och tacksam. Med tilltagande synbesvär var det en glädje för henne att få lyssna till tal-

böcker. När hon fyllde 95 år, bjöd hon ut hela sin hemtjänstpersonal på en fin lunch. Då var hon själv sjuklig, men makarna Wedin var värdar för den uppskattade födelsedagsfesten. Hon avled 2007, just innan hon skulle ha fyllt 102 år. Eva Wedin tror att hon hade bestämt sig för att överleva hundraårsdagen. Hur hennes begravning skulle utformas, hade hon själv bestämt i detalj före sin död, vilka som måste bjudas och hela menyn. Hummer, helst skogsfågel, glass, genomgående champagne och kaffe med avec. Till kommunen testamenterade hon 100 000 till prydnad av sessionssalen eller utsmyckning i en park. Hösten 2008 finns tankar på att skapa en ”Sagapark.” Ingenting skulle ha kunnat glädja henne mer.

I boken ”Moderata pionjärer” finns en presentation av mig, Annika Wester. I min inledning skriver jag:” Märta Boman får sin historia, men vem skriver Saga Bergstens?” Nu sitter jag med svaret.

NOTER

1. Saga Bergstens omdöme enligt Eva Widen

KÄLLOR:

Arvidsjaurs kommuns arkiv, med vänliga och hjälpsamma tjänstemän.
Kommunfullmäktiges protokoll med handlingar
Intervjuer
Lizzy Ohlsson
Lennart Öhman
Mats Edin
Eva Wedin

Stort tack till Arvidsjaurs egen verksamma ”Fru Moderat” Lizzy Olsson som skaffat mig kontakter. Tack till Lennart Öhman för värdefulla påpekanden. Matz Edin har också berättat och framför allt låtit mig få kontakt med den person som stod Saga närmast, Eva Wedin. Det mesta av de personliga berättelserna och citaten kommer från henne. Denna sannsaga om Saga hade varit torftig utan hennes välvilja att dela med sig av sina minnen.

Fru Ordförande!

Vi har valt att presentera några kvinnliga ordförande på olika platser och olika nivåer i kommuner och städer. Mary Reuterswärd i Arboga landskommun var Sveriges första kvinnliga fullmäktigeordförande, Inger Ström-Billing, fullmäktigeordförande i Danderyd och Margareta Schwartz, första kvinnliga moderata borgarråd i Stockholm samt stadsfullmäktiges ordförande. Under senare årtionden har många moderata kvinnor haft ett stort ansvar i kommunerna som kommunstyrelseordförande och dessa får representeras av Ingegerd Ekberg i Tranås. Kommunerna må vara olika och uppgifterna växlande, men gemensamt är ett stort ansvar som de har fyllt med kunskap och erfarenhet från skilda områden, ständigt nyfikna och uppfinningsrika. Dessutom har de fullgjort sina uppgifter med stor glädje!

Mary Reuterswärd – ”Västmanlands Fröja”

ANN-CATHRINE HAGLUND

I Reuterswärdska släktboken står inte mycket om Anna Mary Louise Reuterswärd, denna kraftfulla och företagsamma märkeskvinna. Från 1938 till 1948 var hon som första kvinna i Sverige ordförande i kommunalfullmäktige. Verksam i Arboga landskommun utförde hon ett betydelsefullt arbete inom socknens kommunala och kyrkliga liv. Om detta finns inget i släktboken![1]

Däremot står en hel del om maken Gösta, disponentassistent och sedan biträdande disponent på Ferna Bruks AB, vd vid Porla Brunn AB, disponent vid Jäders Bruk, slottsfogde vid Drottningholm och Tullgarn, hovjägmästare och förvaltare vid Rosersbergs slottsegendom, kommendör av Vasaorden.

Om Mary står att hon var dotter till kabinettskammarherre J.A. Nordenfalk och gifte sig 1915 med Gösta Reuterswärd. De fick fyra döttrar, Viveka, Hedvig, Anna och Caroline, varav Anna dog vid sex års ålder 1925 och Viveka vid 20 års ålder 1936. 1948 utsågs hon av Kungl. Maj:t till ledamot av Statens läroboksnämnd och 1952 till ordförande i styrelsen för Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus.

Att Mary blev Sveriges första kvinnliga kommunalfullmäktigeordförande 1938 väckte dock på den tiden uppmärksamhet. Husmodersförbundet hyllade Mary tillsammans med fyra andra kvinnor: Nanna Svartz, professor i medicin och överläkare vid Serafimerlasarettet, Beth Hennings vårt första kvinnliga undervisningsråd, Hanna Rydh Munck av Rosenschöld, som representant för de kvinnliga ordförande och ledamöter Kungl. Maj:t utsett i mödrahjälpsnämnderna samt Hulda Flood, den första kvinnan i Radiotjänsts styrelse.[2]

Svensk Damtidning, IDUN och Vecko Journalen hade alla tre långa artiklar med många bilder om ”Fru Fullmäktigeordförande”, ”Herrgårdsfru och kommunalordförande!”, ”Fru Ordförande”.[3]

Hon hade inte väntat sig denna uppmärksamhet. IDUN skrev att ingen kan vara mera fjärran från manhaftighet än fru Mary Reuterswärd och att

Mary Reuterswärd 1945.

hon skrattade hjärtligt åt det rabalder som uppstått kring hennes val till ordförande.

> ”Varken jag eller någon av fullmäktige i övrigt förstod att det var något märkvärdigt som skedde, säger hon. Det skulle väljas ny ordförande och nämndemannen var på förslag. Men samtidigt var han på förslag till ordförande i barnavårdsnämnden och mer än en sådan post ville han inte åta sig. Att inte min man blev föreslagen i mitt ställe beror bara på att han inte anser sig att ha tid med mer än högst få offentliga uppdrag. Skriv föralldel inte att han undanbett sig för att han är trött, vilket påståtts någonstans! Som jag suttit i två år som kommunalfullmäktig var jag väl insatt i det arbetet och herrarna i stämman måtte väl ha ansett att jag dög, eftersom de valde mig så enhälligt. Jag tror inte att de ett ögonblick tänkte på att de gjorde mig till landets första kvinnliga kommunalordförande, ifall det nu är så att det inte hänt förr. Här i socknen är det gudskelov så långt framskridet att ingen fäster avseende vid vad man är av för kön bara man har något vettigt att säga. Titelfrågan kommer inte heller att vålla någon olägenhet för vem som

än för klubban så får han – eller hon – inte heta annat än 'ordföranden'. I den här landsändan brukas det inte så mycket krusiduller.

Att jag åtog mig ett så pass tidskrävande uppdrag beror på att jag inte längre har några barn hemma annat än på ferierna. Så länge det finns barn i ett hem håller jag på att mor ska vara hemma och räkna det som en lycka om hon kan få vara det. Ja, så är jag naturligtvis kommunalpolitiskt intresserad. Och önskedrömmar har man ju alltid, om man också inte får uppleva att de realiseras. Men min allra varmaste önskan hoppas jag få se uppfylld rätt snart. Det är distriktssjukvårdens ordnande. En socken som har en distriktssköterska, så ypperligt som dessa utbildas nuförtiden, är lycklig, det är så mycket som genom hennes taktfulla förmedling kan läggs till rätta, så många misshälligheter som kan förebyggas och effektiv hjälp som kan nå sådana som annars ingen hjälp får, därför att de inte gör sig påminta. Jag har alltid varit särskilt intresserad av sjukvård, i min ungdom gick jag igenom en liten kurs och som gift har jag haft rika tillfällen att praktisera. Vid Färna bruk, där min man hade sin verksamhet innan vi flyttade hit, föll det sig en gång så att jag måste, så gott jag kunde, vikariera för distriktssköterskan ett halvår och det var en av de roligaste uppgifter jag haft.”

Enligt Svensk Damtidning sa hon:

”Här i socknen gör vi ingen skillnad mellan män och kvinnor i det kommunala arbetet. Jag tror inte det var någon som reflekterade över om det var en man eller kvinna, som valdes till ordförande. Här är människorna framsynta på ett särdeles sympatiskt sätt. Kvinnor har sedan gammalt suttit med i nämnderna. Jag har t.ex. en kvinnlig kamrat med i fullmäktige, en intelligent och präktig jordbrukskvinna, och kvinnor är med i fattigvård och barnavård. Själv har jag tillhört fullmäktige i fyra år och är ledamot av fattigvårdsstyrelsen och två kyrkoråd.”

Hon sa vidare:

”Jag tror dock det vore olyckligt, om kvinnorna skulle sätta ifråga att prompt komma fram i det kommunala och politiska livet, bara därför att de äro kvinnor … kvinnorna böra liksom männen komma i åtan-

ke, endast i den mån de visat sig vara lämpliga för uppdragen ifråga. Inte ska man boxa sig fram, bara därför att man är fruntimmer.

Kan jag nu göra något för socknen, är jag nöjd. Någon måste ju göra det. Jag är mest road av de praktiska uppgifterna. I fullmäktige har vi inte heller mycket papper att syssla med. Av de tjugo ledamöterna äro hälften s.k. borgerliga och hälften socialdemokrater och mera radikala. Vi komma bra överens.

Socknen har något över 1.000 invånare, och de flesta kvinnorna har jag gjort bekantskap med genom vår kyrkliga syförening. Denna arbetar närmast för att samla pengar till ett församlingshem. Vi har fått ihop nära 19.000 kronor, och det dröjer kanske inte länge förrän vi bygga, var det nu blir, måhända i Arboga stad och gemensamt med denna, ty socknen omsluter staden så gott som helt och hållet."

För Vecko-Journalen beskrev hon aktuella kommunala bekymmer:

"På sätt och vis är Arboga socken lyckligt lottad, ty den äger exempelvis 100 tunnland skog, tillräckligt för att förse skolor och andra kommunala inrättningar med gratis bränsle. Vi ha heller inga arbetslösa – det låter väl som en utopi. Vårt största bekymmer för ögonblicket är att Arboga stad vill inkorporera oss helt eller delvis. Saken föreligger i Kammarkollegium och skall lösas troligen år 1939. Som bevis för de egendomliga förhållandena kan nämnas att landsförsamlingens kyrka ligger mitt i stan och ena sidan av en gata kan tillhöra stan, medan den andra är landssocknens intresseobjekt.

Hur vi har det politiskt – ja, det är verkligen ett egendomligt förhållande, men vi representera knappast några skarpt avgränsade partier. Jag och de tio liktänkande jag har med mig representera väl någon sorts blandning av borgerliga, liberala och bondeförbundare, medan de övriga anses mer radikala. Men som sagt om verkliga partier kan man knappast tala – det är välfärdspolitiken som får sitta i högsätet och så vill jag helst se på problemen."

Också Marys make uttalade sig i Vecko-Journalen om sin hustrus nya värdighet. Han menade att kvinnor var såväl berättigade som skyldiga att ta del i det politiska livet. Varför skulle då Mary undandra sig det förtroendeuppdrag hon fått, i synnerhet som hon sedan ett par år var en intresserad ledamot av kommunalfullmäktige, fattigvårdsstyrelsen och två kyrkoråd.

Det fanns nämligen också ett s.k. pastoratsråd, som omfattade både Arboga landsförsamling, stad och Säterbo landsförsamling.

Barndomsår och uppväxt

Mary föddes 1894 på Norsborg, nära Stockholm, därefter bodde familjen dels på Älvestorp i Bergslagen, dels i Stockholm. När Mary var 13 år flyttade man till Färna i Västmanland, men eftersom barnen gick i skola i Stockholm hade man en våning där. Mary tyckte dock mycket om livet på Färna och ville, enligt döttrarna Hedvig och Caroline, helst vara där. Mary var en stor djurvän och hade olika sorters djur, bl. a. kalkoner, höns och påfåglar. Eftersom det var mycket älgrikt på Färna hände det ofta att älgkalvar stöttes ut. Och Mary tämjde dem. Det finns många familjefotografier på detta, albumen visar djur omkring Mary under hela livet. En papegoja syns ofta. Hon red mycket och hon red bra.

Född Nordenfalk som den äldsta av sju syskon tillhörde Mary en högreståndsfamilj och växte upp i en högborgerlig miljö. Hon var tidigt socialt engagerad och fostrades av sin far till engagemang för människor som inte var lika lyckligt lottade. Under uppväxten på Färna bruk hade fadern ålagt henne att sörja för att ingen av bruksborna led nöd eller kämpade med sjukdom och ensamhet utan tillsyn. Den barska distriktssköterskan lärde upp henne. Under första världskriget gick hon en krigssjuksköterskekurs och kunde vikariera som sjuksköterska. Hon var också medlem av fattigvårdsstyrelsen där, tills hon 1930 flyttade till Jäders bruk med sin make.

Mary var aktiv och uppskattad i Färna. Senare utsågs Mary till hedersordförande i den förening som utflyttade Färnabor bildat.

Jäders bruk

Sitt samhällsengagemang gav Mary i högsta grad uttryck för sedan familjen flyttat till Jäders bruk. Hon var präglad av faderns engagemang men säkerligen också av de tragedier som drabbat henne i och med de två barnens bortgång. Anna dog efter tre dagars sjukdom i barnförlamning. Viveka dog 20 år gammal men hade tidigare fått en hjärnskada i en ridolycka. Men Mary ägnade sig också åt att omskapa bostadshuset på Jäder, som enligt döttrarna tidigare varit en trist byggnad. Bl.a. tillkom en imponerande vinterträdgård.

Mary Reuterswärd vid vävstolen. Observera papegojan!

.

Stora middagar och andra festligheter förekom på Jäder och makarna Reuterswärd deltog i ett rikt sällskapsliv. Dock var Mary, enligt sina döttrar, aldrig riktigt förtjust i det småprat som förekom vid sådana tillställningar. Hon värdesatte mer viktiga samtal och diskussioner.

Makarna Reuterswärds hem torde ha varit mycket gästfritt. I många notiser i Arboga tidning nämndes att möten och sammanträden ägt rum på Jädersbruk. Ett flertal lottating hölls där med Mary som gästfri värdinna. Vid De Gamlas Dag i landsförsamlingen i juni 1938 hämtades de gamla i bilar och kördes till Jädersbruk där de bjöds på ett trevligt program. Kyrkliga syföreningen ordnade med festligheterna och paret Reuterswärd ställde sitt hem till förfogande.

Väveriföretag och föreningsliv

På 1930-talet minskade arbetstillfällena i synnerhet på landsbygden. Nya stora ungdomsgrupper nådde vuxen ålder och konkurrensen om arbete var

stor. Då blev Mary Reuterswärd entreprenör och startade en ”industri” med vävning av de s.k. Jädersmattorna, som såldes till Svenskt Tenn, den stora inredningsfirman i Stockholm. Enligt uppgift var Estrid Ericson, grundaren av Svenskt Tenn AB, mycket förtjust i dessa mattor.[4]

Mary hade själv ”designat” mattorna. Hon samlade in pappersbruksfilt. Det var billigt och hon köpte järnvägslaster. Pappersbruksfilten fördes ner i bykhuset för att tvättas. Hon färgade den själv och sedan fick den torka ”i det oändliga”, säger dottern Caroline. Hon rev filten till remsor. De fyra meter breda vävstolarna satte hon upp med hjälp av maken. Tre personer satt sida vid sida och vävde. Döttrarna var också tvungna att hjälpa till och dottern Hedvig berättar hur ”dammigt och fasansfullt” det hela var.

Hela familjen var alltså engagerad i denna verksamhet som torde ha präglat hela hemmet i syfte att ge flickor arbete. Mary själv gick upp vid 3–4-tiden på mornarna för att allt skulle vara klart klockan 7 när flickorna kom till arbetet. Väveriet blev mycket framgångsrikt. Flickor, som annars skulle ha varit arbetslösa, fick arbete och mattorna såldes.

Så småningom förändrades tillverkningen vid pappersbruken och det blev ingen mer filt. Då hade en konfektionsfabrik startats i Arboga och alla flickorna fick arbete där. Marys industri hade tjänat sitt syfte!

Mary Reuterswärd engagerade sig starkt i ortens föreningsliv. Hon hade deltagit i bildandet av Köping-Arboga Landstorms kvinnoförening 1928 och var med i ledningen till 1938. Hon var ordförande i Hembygdsföreningen Arboga Minne och i Moderata Kvinnoföreningen i Arboga, suppleant i Arboga Moderata Valmansförening, styrelseledamot i Arbogaortens Bildningsförbund, engagerad i lottarörelsen såsom kårchef i Arbogaortens Lottaförbund och v ordf i Västmanlands Lottaförbund. Hon var medlem i församlingens kyrkoråd och pastoratskyrkorådet.

Kyrkliga syföreningen

Arboga landsförsamlings syförening från början av 1900-talet hade en stor betydelse för det kyrkliga livet samt för hela Arboga socken. Föreningens ändamål var i första hand att insamla medel för att uppföra ett församlingshem. Föreningen samlade också in pengar för att kunna skänka föremål till landskyrkan, S:t Nicolai kyrka.

1938 blev Mary Reuterswärd ordförande och centralgestalt. Genom syföreningen lärde hon känna de flesta kvinnorna i socknen. 1940 uppdrogs åt

Mary Reuterswärd och Tekla Nilsson att förhandla om inköp av en fastighet nära kyrkan och 1941 kunde församlingshemmet Nicolaigården invigas. I ett tal framhöll Mary att syföreningen nu nått det mål för vilket den arbetat. Dock gällde det nu att säkra hemmets ekonomi. Åtskilligt arbete väntade framöver, anförde hon.

Utgifterna för Nikolaigårdens skapande belöpte sig på 40.000 kronor. Skulden var betald efter tio år![5]

Att kyrkliga syföreningens arbete var viktigt för såväl kyrkan som socknen framgår av ett fullmäktigeprotokoll där man kan läsa att kyrkliga syföreningen i ett brev – undertecknat av ordförande Mary Reuterswärd – erbjudit socknens fullmäktige och kyrkostämma att förlägga samtliga sammanträden i syföreningens fastighet. Hon tillade: ”Då syföreningens ekonomi ej tillåter, att gratis upplåta bostaden, är en mindre hyra och helst ved, fritt framkörd, önskvärd. Då det skulle vara en stor glädje för syföreningen, om den på detta sätt skulle kunna hjälpa socknen till bättre lokaler, hoppas jag, att saken blir välvilligt upptagen till prövning och lösning.” Fullmäktige – med ordförande Mary Reuterswärd - mottog erbjudandet med tacksamhet och beslöt att leverera 30 kbm blandved per år fritt framkörd till fastigheten.[6]

Vid ett annat sammanträde riktade kyrkliga syföreningen genom sin ordförande vördsamt ”en förfrågan huruvida fullmäktige skulle för socknens räkning vilja inköpa 50 st s.k. stapelstolar att disponeras och användas i Nikolaigården. Priset är 750 kr. Om saken beviljas är syföreningen tacksam att, om ekonomin tillåter det, framdeles få köpa dem tillbaka.”[7]

Kommunalnämnden föreslog bifall och dess ordförande Gunnar Nyberg skrev: ”Kommunalnämnden har vid överläggning härom räknat med, att om kommunen skulle nödgas hyra eget kommunalrum i staden eller dess närhet och skaffa nödiga inventarier till detta, kostnaden näppeligen kunde begränsas till ovan nämnda belopp. – Frånsett denna eventualitet borde dock hågkomsten av otrevnaden i den av socknen förut använda lokalen jämförd med den värdighet, gedigenhet och hemtrevnad, som härefter i Nikolaigården möter fullmäktige, nämnder och styrelser vid deras olikartade men dock gemensamma arbete för Arboga sockens bästa vara väl värd detta offer.” Fullmäktige biföll.

Syföreningen återkom genom sin handlingskraftiga ordförande med anhållan om befrielse från kommunalskatt. ”Med det arbete föreningen lägger ner, för att kunna upplåta Nicolaigården för allmänna ändamål, blir det en extra börda, att även kunna komma ut med skatterna.” Kommunalfullmäktige biföll![8]

I kommunalfullmäktige

Mary Reuterswärd kom in i kommunalfullmäktige 1934. I december 1937 valdes hon genom sluten omröstning till ordförande med tio röster. Fem röster tillföll Karl Haglund och en sedel var blank. Till vice ordförande valdes kantor Gunnar Nyberg, Hamre, som också var kommunalnämndens ordförande från 1926 tills Arboga socken upphörde 1952.

Arboga Tidning uppmärksammade valet av Sveriges första kvinnliga kommunalfullmäktigeordförande och bevakade Marys första sammanträde:

> ”Fru Reuterswärd, som visade sig vara som klippt och skuren för befattningen i fråga, inledde sammanträdet med att tacka för det förtroende som kommit henne till del….. och hoppades att det hela skulle gå i samförståndets tecken.”[9]

Mary Reuterswärd omvaldes och satt kvar som ordförande ända tills hon begärde entledigande från 1 september 1948. Förutom Mary Reuterswärd fanns i kommunalfullmäktige under dessa år en eller två kvinnor till. Mary efterträddes av smeden och socialdemokraten G. Albin Sander.

Dottern Caroline, som undrade vad mamma höll på med när hon var hemifrån, gömde sig en gång bakom pianot i sammanträdesrummet och såg en helt ny mamma med klubba i hand. ”Gubbarna stod upp för mamma”, säger Caroline.

Under de nära 11 år hon var ordförande präglades arbetet av sedvanliga ärenden om ekonomi, budget och valärenden. Polisdistriktsindelningen behandlades liksom den långdragna frågan om inkorporering av landsförsamlingen i Arboga stad. 31 januari 1937 hade staden 4.928 invånare, landsförsamlingen 1.268. Staden var för – socknen var enhälligt emot.

Vid Arboga fanns två socknar, Arboga och Säterbo socknar. 1 januari 1947 införlivades nära hälften av Säterbo med Arboga socken, som fanns kvar till 1 januari 1952 då den kom att ingå i Medåkers nybildade storkommun.

Stora och viktiga frågor var upprustningen och elektrifieringen av ålderdomshem och skolor, frågor som drevs av Gösta Reuterswärd, ordförande i Arboga sockens folkskolestyrelse. I protokollen finns beslut om anslag till prenumerationer av tidningar, pensionsärenden, anslag till att bereda mindre bemedlade husmödrar vila och rekreation. Depressionen märks.

Mary Reuterswärds sociala engagemang framgår i protokollen – hon

Från ett sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige 1946 i Nicolaigården.

hade ofta undertecknat såväl anhållan som beslut i fullmäktige! Redan vid sitt första sammanträde som ordförande kunde Mary Reuterswärd meddela att distriktssköterska för Arboga, Medåkers och Säterbo socknar tillsatts.[10] Som sockenombud för distriktssköterskan anhöll Mary i november 1938 om 150 kr till distriktssköterskans skjutsar till mindre bemedlade. Förslaget bifölls.[11] Enligt Arboga tidning påpekade Mary Reuterswärd i sammanhanget att kyrkliga syföreningen redan utanordnat 50 kronor till ändamålet!

Vid genomläsning av Arboga Tidning under dessa år kan man konstatera att vävning var mycket populärt i Arboga med omnejd vilket tillsammans med ”industrin” med Jädersmattorna avsatte spår i kommunalfullmäktige. Mary anhöll 1 november 1937 hos fullmäktige om bidrag om 50 kr till hjälp att betala kostnader i vävkursen såsom hyra för lokal, ved och städning. ”Ett antal sockenbor äro elever” skrev hon och undertecknade ”Kommitterad för vävkursen Mary Reuterswärd”.[12]

Mary Reuterswärd hade många kommunala uppdrag vid sidan om ordförandeskapet i kommunalfullmäktige; ledamot i kommunalnämnd, fattigvårdsstyrelse, sockenombud för distriktssköterskan, ledamot i inkvarteringsnämnd, familjebidragsnämnd, förvaltningsnämnd i Arboga

hemvärnsområde nr två, förbundsdirektion för social hemhjälpsverksamhet, byggnadsnämnd, civilförsvarsnämnd, valberedningsnämnd.

Uppdragen omfattade både reguljära kommunala verksamheter och extraordinära uppgifter i krigstidens lokala försvarsorganisation. Som ledamot i Beredskapskommittén uppmanade Mary i Arboga tidning i april 1940 alla kvinnor att känna sitt medborgaransvar och låta inregistrera sig för beredskapsarbete i händelse av krig. Krigshandlingarna hade kommit hotfullt nära Sverige i samband med det tyska angreppet på Norge.

I topp på riksdagslista!

Respekten för Mary Reuterswärds insatser torde ha varit stor i Västmanlands Högerförbund.[13] I flera omgångar satt hon i styrelsen för länsförbundet och i många år i styrelsen för Västra valkretsen. Hon toppade en av landstingslistorna i åtminstone två val.

I riksdagsvalet 1940 stod Mary högt upp på alla fyra listorna. Inga andra kvinnor fanns upptagna på listorna. I riksdagsvalet 1944 stod Marys namn högt upp på fem listor och på den sjätte stod hon som nummer ett! På denna lista stod Ruth Hylander, Simtuna, som nummer två och Vera Hamrin, Kungsör, som nummer fyra. I övrigt var det enbart herrar som stod på listorna. Listan fick 911 röster av totalt 8.035.[14]

Från Jädersbruk till Stockholm

Från Jäders bruk flyttade Mary och Gösta Reuterswärd till Drottningholm där Gösta blev slottsfogde. Efter flytten till Drottningholm blev Mary Reuterswärd ledamot av Statens läroboksnämnd, som under åren 1948–1974 var en egen myndighet. Hon blev ordförande i styrelsen för Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus i Stockholm samt ordförande i Lovö Rödakorskrets. Enligt dottern Hedvig fick de lyckliga år tills Gösta dog 1963 under en kunglig älgjakt.

När maken avlidit flyttade Mary till en villa i Bromma där hon under tio år hyrde ut rum till diplomater. Hon bodde där tills hon dog 1975.

”Västmanlands Fröja”

Vid samtalen med Marys döttrar Hedvig Hedborg och Caroline Hesselgren framträder en varm och engagerad kvinna, ”en underbar mamma”, en kvinna som brydde sig om både djur och människor och inte minst människor som hade det svårt. Människor kom till henne och sökte hjälp. ”Hon var bra på att medla”, säger båda döttrarna.

Hon hade ett starkt socialt engagemang sedan barndomen och ett stort intresse för sjukvård. Med handlingskraft, effektivitet och energi engagerade hon sig i en mängd olika uppdrag varav rollen som ordförande i fullmäktige och i kyrkliga syföreningen var mest framträdande. Hennes mångsidighet och omtänksamhet ledde till engagemang i en rad olika sammanhang. Vid startandet av ”industrin” med Jädersmattorna visade hon ett entreprenörskap av föredömligt slag.

Det är inte underligt att ”gubbarna stod upp för mamma” och att landshövding Conrad Janson, när han avtackade Mary vid en middag på Västerås slott, kallade henne för ”Västmanlands Fröja”. En färgstark centralgestalt lämnade Arboga!

NOTER:

1. Johansson, Ulla: Ätten Reuterswärd. Historien. Arvet. Myten. 1999.
2. Husmodersförbundets medlemsblad nr 1, 1938.
3. Svensk Damtidning nr 21, 1938. Idun nr 2, 1938. Vecko Journalen nr 2, 1938.
4. Uppgift från fil lic Kristina Wängberg, som forskar och skriver om Svenskt Tenn AB.
5. Hansson, Ernst: Arboga sockens historia, 1953.
6. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige 9 nov 1940.
7. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige juni 1940.
8. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige februari 1942.
9. Arboga Tidning 28 mars 1938.
10. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige 26 mars 1938.
11. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige 2 nov 1938.
12. Protokoll fört vid sammanträde med Arboga sockens kommunalfullmäktige 3 nov 1937.
13. Västmanlands Högerförbund hette Västmanlands Borgerliga Förbund fram till 1939.
14. Moderata Samlingspartiet i Västmanlands arkiv. Västmanlands arkiv, Västerås.

KÄLLOR

Otryckta

Arboga kommunarkiv

Arboga sockens kommunalfullmäktige, protokoll 1938–1948.

Västmanlands arkiv, Västerås

Moderata Samlingspartiet i Västmanlands arkiv; mötesprotokoll och årsberättelser.

Intervjuer

Samtal med Mary Reuterswärds döttrar Hedvig Hedborg och Caroline Hesselgren hösten 2008.

Tryckta källor

Tidningar

Arboga Tidning 1938–1948.

IDUN 1938, nr 2.

Husmodersförbundets Medlemsblad 1938:1

Svensk Damtidning 1938, nr 21.

Vecko-Journalen 1938, nr 2.

Bearbetningar

Hansson Ernst: Arboga sockens historia. 1953.

Johansson, Ulla: Ätten Reuterswärd. Historien. Arvet. Myten. 1999.

Ingegerd Ekberg i Tranås
Heltidspolitiker med full almanacka

MAGGY LARSSON

Ingegerd Ekberg föddes år 1930 i Jönköping, där fadern var företagare liksom släkten i övrigt. Hennes morfar var den första som reparerade bilar i Jönköping och hade ett maskinbolag i början av 1900-talet.

Som barn var Ingegerd med i scouterna, där hon tidigt fostrades till ledarskap. Hon säger sig än i dag känna glädjen i att bli patrulledare och få vara den ledande. Hennes patrull kämpade genom eld och vatten för alla märken. Hon saknade syskon. Modern broderade mycket, vilket gjorde att Ingegerd blev intresserad av textil slöjd. Som 11-åring började hon på en knyppelkurs, där deltagarnas ålder var från 11 till 75 år. Men idrott var också ett stort intresse och hon spelade handboll både i realskolan och i seminariet.

Ingegerd Ekberg som lärare.

Vid 21 års ålder var hon färdig folkskollärarinna efter att vid 17 års ålder ha varit en av de yngsta som kom in på seminariet, på den tiden genom tentamen. Jönköpings folkskoleseminarium blev för övrigt början till högskolan i Jönköping. Det kändes lite speciellt för Ingegerd att vara med när Per Unckel invigde högskolan långt senare.

1953 gifte sig Ingegerd med Karl-Erik Ekberg, som var lantmästare. De flyttade till Förråds säteri i dåvarande Åkerbo kommun utanför Linköping, där de blev kvar i tio år. Förutom att sköta hushållet på en stor gård, arbetade Ingegerd som lärare i Törnevalla skola och i Linköping.

Ingegerg med maken Karl-Erik i hemmet i Tranås.

På den tiden hade man auskultanter från folkskoleseminariet i Linköping och de var nästan lika gamla som hon själv, 24–25 år. Här började också Ingegerds politiska engagemang. Ingegerd och Karl-Erik var med i studiecirklar av olika slag i Ungsvenskarna, dvs Högerpartiets ungdomsförbund, i Norsholm-Åkerbo kommuner, vilket deras bekanta på granngårdarna också var. Ingegerd och Karl-Erik förekom båda på listor till de kommunala valen, men 1964 flyttade de till Resta gård i Tranås kommun som egna företagare med eget lantbruk. Gården hade de i 18 år och under 15 år var hon lärare på mellan- och högstadiet.

Kommunstyrelsen sammanträder.

Heltidspolitiker i Tranås

Ingegerds liv blev alltmer präglat av politiska aktiviteter och hon var under 15 år politiker på heltid. Moderaterna i Tranås hade en diskussionsklubb, där Ingegerd och Karl-Erik deltog. De första uppdragen var en plats i stipendienämnden och en suppleantplats i kommunstyrelsens gatudelegation. Hösten 1976 avgick den ordinarie moderate ledamoten i delegationen, varvid Ingegerd blev ordinarie och ordförande. Hon var då banbrytande i landet som kvinna på en ordförandepost i en teknisk nämnd. Anledningen till att hon åtog sig uppdraget var Britt Mogårds uppmaning till kvinnorna vid Moderata Kvinnoförbundets stämma i Helsingborg: ”Vad ni gör så tacka ja till det som dyker upp”. Vid en fest på hemmaplan, dansade hon med en ledande moderat i Tranås. Han konverserade och reflekterade över vem som skulle bli ordförande i gatudelegationen. Då svarade Ingegerd frankt: ”Den platsen tar jag”. De tvärstannade mitt i dansen, men resultatet blev att Ingegerd blev gatudelegationens ordförande.

Efter nästa val utsågs hon till en plats i kommunstyrelsens arbetsutskott. ”Tre år där var värdefulla år,” säger Ingegerd. ”Jag lärde mig hur ett ärende växer fram och hur kommunen var organiserad. Samtidigt var jag fort-

löpande med i partiets utbildningar. Jag minns Göran Åstrand från den första kommunalpolitiska konferensen i Linköping, där samlades ett 60-tal personer, vilket då ansågs mycket. Han poängterade vikten av att vara kunnig i kommunallag och sammanträdesteknik och hans lärobok i ämnet studerades flitigt.

Valet 1979 blev en framgång för moderaterna och det ”spillde över” på en liten kommun som Tranås. Det resulterade i att Ingegerd blev kommunstyrelsens ordförande i januari 1980, vilket hon förblev för resten av sitt arbetsliv fram till 1994.

Tranås kommun ligger i nordöstra delen av Jönköpings län, i den natursköna Sommenbygden. Det är en ung kommun, fick stadsrättigheter 1919, och har vid början av 2000-talet knappt 18 000 innevånare, varav de flesta, ca 14 000 bor i centrum. Sommen, Gripenberg, Linderås och Adelöv är samhällen i den omgivande väl utvecklade landsbygden. I flera årtionden var Tranås Sveriges ledande pälscentrum med många körsnärer och pälsfirmor. Den tiden är förbi, men fortfarande finns några körsnärer kvar. Med undantag av fyra år på 90-talet har Tranås varit borgerligt styrt sedan 1950-talet. Moderaterna har 1980–2008 innehaft KS-ordförandeposten med undantag för åren 1995–1998.

Ingegerd berättar att som kvinna var man tvungen att redan från början markera sin ställning och en sådan sak som att sätta sig vid rätt bord på kafferasten kunde vara viktig.

Tidigt talade hon på chefsträffar om skillnaden mellan professionell kompetens och politisk kompetens. Cheferna hade den professionella kompetensen och hade uppdrag att lägga fram förslag inför politikerna. Politikerna skulle sedan välja det de ansåg vara det rätta. Som politiker måste man kunna sitt partiprogram, ge riktlinjer och ramar, ha kontakt med väljarna och vara medveten om vilka man företräder. Framför allt måste man kunna samarbeta. Allianstanken fanns hos Ingegerd, när hon började med en partigrupp M, C och Fp som skulle diskutera sig samman inför beslutsfattandet. Så småningom kom också Kd med och det blev en fyrpartigrupp, som ännu håller samman och styr i Tranås.

Ingegerd framhåller att det är viktigt att ha struktur och rytm i sitt arbete. Hennes måndagar såg alltid ut så här: förmiddagen kommunstyrelsens arbetsutskott, därefter presskonferens där två till tre tidningar och ibland lokalradion infann sig. Eftermiddagen företagsbesök och kvällen var vikt för de aktiva moderaterna, allt efter ett i förväg utformat schema. Torsdag, fredag var de dagar som länets kommuner höll öppna för gemensamma

träffar på länsplanet. Lördagen var ofta vikt för partipolitiskt arbete i föreningar eller på länsnivå.

När Ingegerd och jag talas vid märks det hela tiden tydligt både hur hon vill lära och förmedla kunskap. Den pedagogiska sidan har alltid funnits med hos Ingegerd i alla hennes engagemang.

Moderata Kvinnoförbundet – utveckling i stället för nedläggning

1977 valdes Ingegerd till ordförande i Länskvinnoförbundet. Hon axlade den manteln i ett otacksamt skede. Det hävdades alltmer att kvinnoföreningarna var förlegade. Hon insåg emellertid att mycket fanns kvar att göra och i stället för att vara med om att avveckla föreningar satte hon igång ett arbete med att öka ut antalet föreningar. Målsättningen var att alla kvinnor i länet skulle tillhöra en kvinnoförening. Antalet föreningar ökade från tre till åtta och de kommuner som inte bildade föreningar hade aktiva kommittéer. Själv arbetade jag som organisationssekreterare i Länsförbundet, där en av mina uppgifter var att vara sekreterare i Länskvinnoförbundet. Arbetet tillsammans med Ingegerd och de övriga kvinnorna var oerhört roligt och stimulerande. Även här gjorde sig Ingegerds pedagogiska förmåga gällande och kursverksamheten för kvinnor i länet var mycket omfattande med många skickliga talare. Ja, tidvis var det väntelista till kurser och andra aktiviteter, där antalet deltagare måste begränsas. De skulle innehålla både nytta och nöje och årsstämmorna i Hooks herrgård drog fullt hus. Årsstämman var uppdelad i en seriös del med mycket uppskattade stämmotalare och en kanske mindre seriös men underhållande och rolig del, där styrelsen och andra agerade mannekänger med kläder och hattar från firmor i länet, i samband med att man drack te eller kaffe på engelskt vis. Förutom årsstämma hölls också höstmöte, ofta i samband med studiebesök av något slag. En viktig del i kvinnornas politiska arbete var studiecirklar kring de rapporter som Kvinnoförbundet på riksplanet skickade ut inför riksstämmorna.

Länskvinnorna var under den här tiden mycket aktiva i valrörelserna. Minibusskampanjer pågick under flera dagar med besök i alla länsdelarna. Där ingick torgmöten, flygbladsutdelning, företagsbesök och samtal. Övernattning och mathållning var ibland ganska okonventionella. Boendet kunde vara tält och maten ordnades genom grönsaksinköp på torgen och fiske i någon damm med ädelfisk. Gott och roligt! Alla blev delaktiga. 1988 var

Ingegerd Ekberg som mötesordförande vid Moderata Kvinnoförbundets stämma år 1990 i Göteborg. Närmast henne t.v. Anne Lund, numera Sandberg, och t.h. Ingrid Erneman och Margareta Gard.

Kvinnor Kan-mässan förlagd till Jönköping. De moderata länskvinnorna hade då en egen monter och fick mycket publicitet, bland annat för att Carl Bildt besökte montern.

1981 valdes Ingegerd in i Moderata Kvinnoförbundets förbundsstyrelse som andre vice ordförande och efterträdde sedan Birgitta Rydle som förste vice ordförande i kvinnoförbundet. Kvinnoförbundets presidium hade säte och stämma i Moderaternas partistyrelse. Ingegerd ingick också i partiets kommunalpolitiska samrådsgrupp.

Nätverk och föreningar

När vi sitter och samtalar funderar Ingegerd lite och säger sedan: Vi kvinnor måste också kunna ta uppdrag utanför partiet. Det är viktigt att ha andra intressen och finnas med bland människor ute i samhället. Man kan

bli instängd i tankarna om man inte ser att det finns något annat än det egna partiet.

Hon fortsätter:

> ”Egentligen startade mina vidare engagemang i början av 80-talet då landshövding Gösta Gunnarsson ville ha till stånd en utveckling av landsbygden i Jönköpings län.
>
> Arbetsgruppen ALA (arbetsgruppen för lantbruk och samhälle) fick i uppdrag att utforma ett utbildningsprogram. I den gruppen satt ledande lärare från lantbruksuniversitetet. Till kursen som startade i länet inbjöds kommunalrådet och en tjänsteman från varje kommun. Jag och planarkitekten i Tranås var med i utbildningen, som pågick i två år. Därefter var det meningen att vi skulle sätta igång ute i kommunerna med grupper kring oss. I Tranås inbjöd vi ordförandena i de olika LRF-föreningarna i kommunen, bankdirektören för Föreningssparbanken, delar av kommunstyrelsen och några tjänstemän från arbetsförmedlingen. Sedan inbjöd man till ett stormöte, där man bad människor från landsbygden att komma med idéer till nya verksamheter. På utsatt tid hade ingen kommit och vi trodde att vi skulle bli ensamma på mötet, men när ytterligare en kvart passerat, var lokalen fylld med människor, som hade en mängd idéer och som gjorde att det startades ett flertal företag som ännu efter 20 år finns kvar. Vi öppnade dörrarna till något nytt, men idéerna och finansieringen var de enskilda företagens ansvar.”

1984 var 180 kvinnor arbetslösa i Tranås på grund av att flera TK- och pälsindustrier lagts ned. På den tiden var kommunstyrelsen arbetslöshetsnämnd och vid ett sammanträde föreslog Ingegerd att det skulle sättas ut en annons med innehållet: ”*Kvinnor som är intresserade av andra kvinnors verksamhet – kom till stadshustrappan. Kommunen bjuder på resa till Kvinnor Kan-mässan.*” Då var det den första Kvinnor Kan-mässan i Göteborg. Det stod 45 kvinnor på stadshustrappan när det var dags att åka. Alla var entusiastiska och på hemvägen frågade Ingegerd: ”Vad är det som de kan och inte ni kan? Ska vi träffas igen? Kom till stadshuset den 4 juni. De kom och hade med sig idéer för olika projekt. En del hade sytt i 14 dagar och redan i december samma år anordnades en egen mässa i Tranås stadshus, under namnet ”Emma-mässan”. 1985 blev detta ett projekt som fick projektmedel med heltidsanställd projektledare. Det hela var tvärpolitiskt. Så småningom

bildades Emma-föreningen, som ännu arbetar för Tranås kvinnor under mottot: Gemenskap kvinnor emellan.

Ingegerds intresse för hantverk var väckt och när hon 1993 tillfrågades om val till en suppleantplats i styrelsen för Hemslöjdsförbundet i länet svarade hon ja, i tron att det inte kunde vara så betungande. Döm om hennes förvåning, när hon dagen efter fick ett samtal från den tidigare ordföranden, Sirkka Sjögren, med beskedet: ”Grattis Ingegerd, du blev ordförande!” Ordförande i Jönköpings läns Hemslöjdsförbund var Ingegerd under 10 år. När det arbetet var avslutat, valdes hon till ordförande i Föreningen Svenska Spetsar, ett inte alldeles lätt uppdrag, då ekonomin inte var den bästa. Ingegerd avslutade uppdraget i mars 2007 och tilldelades då såväl Svensk Hemslöjds Riksförbunds förtjänstmedalj i silver som SHR:s förtjänsttecken i guld av föreningen Svenska Spetsar.

Full almanacka.

Båda uppdragen hade varit mycket krävande och vid fyllda 77 år tycker Ingegerd att hon har rätt att ha en tom almanacka. Men hon vill poängtera hur viktigt det är att M-kvinnor tar på sig uppdrag inom andra organisationer än den egna. Där skapas många kontakter. Hon funderar vidare och säger sedan: ”Man måste förstås ha uppbackning hemifrån”.

Från scoutledare till lärare, kommunalråd och ordförandeskap inom flera områden och organisationer. Ja, hela hennes liv har inneburit olika former av ledarskap och – slutar hon: ”Dessvärre har jag tyckt om det!”

Till sist några personliga reflexioner. Under hela Ingegerds aktiva period i Länskvinnoförbundet var jag organisationssekreterare i Moderata Samlingspartiet i Jönköpings län. Det var mycket lärorika år. Ingegerd har en fantastisk förmåga att ”lyfta” människor i sin omgivning, inte minst kvinnorna. Det bedrevs under hennes ledning en mycket omfattande utbildningsverksamhet för kvinnor och hon fick de mest blyga och försynta kvinnor att blomma upp och ta på sig svåra uppdrag. Ingegerd utstrålade en mildhet, men de som försökte sabotera kvinnoverksamheten kunde erfara att hon också hade hårda nypor.

Jag har sällan mött någon med så mångsidiga kunskaper och så stort intresse för människor. Men humor och enkelhet finns där också. Jag glömmer aldrig när vi reste tält under en valrörelse eller gjorde ett snabbt stopp för klädbyte på en kyrkbacke när vi for i hög hastighet på småvägar från Adelövs marknad till deltagande i en begravning många mil därifrån.

Vi är många kvinnor i Jönköpings län, som är tacksamma för att Ingegerd fått oss att inse vad ”kvinnokraft” kan åstadkomma.

KÄLLOR

Intervjuer med Ingegerd Ekberg hösten 2008

Inger Ström-Billing
Europé, forskare och kommunpolitiker

ANN-MARIE PETERSSON

I framtidsplanerna för den unga Inger Ström fanns knappast alternativen universitetslärare eller kommunalpolitiker. Vägen till yrke och kommunalpolitiker i Djursholm-Danderyd var ganska lång. Hon berättar om sin uppväxt vid vårt samtal i hennes hem i Djursholm.

Inger föddes 1936 i Eskilstuna, där fadern arbetade som ingenjör. Skolgången påbörjades i Hultsfred i Småland för att sedan fortsätta i Ludvika, dit familjen flyttade då fadern anställdes på ASEA.

Efter andra världskriget fylldes orderböckerna i de svenska industrierna. Återuppbyggnadsbehovet var enormt i hela Europa. Även där förödelsen inte var lika stor som i Tyskland, hade satsningar på civil infrastruktur fått stå tillbaka för krigsindustrins krav och behövde förnyas. I Sverige var industrin i stort sedd oskadd efter kriget. Elnät och transformatorstationer behövde förnyas i hela Europa, och sådant tillverkades i Ludvika.

1947, när faderns yrke innebar väldigt mycket resande, placerades Inger i en boardingschool i England. Hon lärde sig förstås engelska flytande, något som kom att bli en god grund för hennes kommande arbete med europafrågor.

Snart var det dags för mer stadigvarande utlandsplaceringar; ett år i Tyskland, senare i Spanien och en kortare tid i Frankrike. Ytterligare tre språk blev vardagsspråk för Inger. Utlandsvistelserna varvades med återkomst till Ludvika, där hon njöt av natur och fritidsliv och blev en duktig skidåkare. Familjen flyttade åter till Eskilstuna, när fadern blev egen företagare och drev verkstadsindustrin EMTI-verken, ett fabrikskomplex mitt i staden vid Södra Station. Modern blev en av näringslivets oavlönade hemarbetare som stod för markservice och representation. Åren i Ludvika hade till följd att Inger vann skolans skidtävlingar och märkte att den fysiska grundkonditionen var god. En väninna fick med henne till Unga Örnar i Eskilstuna. Inger gillade inte Unga Örnars politik, men väninnan är fortfarande en av Ingers goda vänner.

Inger blev student på handelsgymnasiet i Eskilstuna, sökte sig till Märthaskolan och Tillskärarakademien och fick en gedigen textil utbildning. Hon fick anställning på ett grekiskt företag, som arbetade med pälsverk – och lärde sig grekiska på köpet. Företaget hade sin verksamhet i Frihamnen i Stockholm och frågor om utvecklingen av Stockholms hamn kom att bli av stor betydelse för Ingers kommande forskning.

22 år gammal gifte hon sig och var en tid hemarbetande med två barn. Hon läste in gymnasiekurser på kvällsgymnasium för att komplettera sin studentexamen och få behörighet till universitetsstudier. På Stockholms universitet läste hon sedan svenska, engelska och historia.

Hon fortsatte utöva idrotter. Hon spelade tennis på allvar först i Stockholm och vann under tre år titeln som klubbmästare i SALK (Stockholms Allmänna Lawntennisklubb). Dessutom ägnade hon sig åt ridning och segling. Inte utan stolthet berättar hon om hur hon var skipper på seglingen Gotland runt och att hon fortfarande vid över 70 års ålder har sin segelbåt, numera för kortare turer på sommaren. Intresse och kunskap för seglingen har överförts till barn och barnbarn, som varit aktiva som sjöscouter i Danderyd, numera som ledare.

Historikern

På Historiska institutionen vid Stockholms universitet började hon sin akademiska karriär först som amanuens, sedan som assistent och slutligen som universitetslektor och studierektor. Hon kom att ägna 24 år åt historieämnet som forskare och pedagog.

Samhällsintresserad hade hon alltid varit. Man blir inte historiker om man inte är samhällsintresserad, menar hon. Under det långa socialdemokratiska maktinnehavet hade historia som undervisningsämne fått stå tillbaka för samhällskunskapen, men Inger var mer intresserad av de långa perspektiven och av hur samhället växt fram till vad det har blivit. Tidigare än de flesta såg hon de gemensamma europeiska perspektiven. Historia kan inte studeras som en isolerad nationell företeelse. Sveriges historia är en del av Europas historia och först när man har den bakgrunden ser man vad som är nationellt i utvecklingen, såväl det gemensamma som det unika.

Samhället kan inte heller förklaras enbart från ett politiskt perspektiv. Utvecklingen kan bara förstås om man ser på insatserna såväl från det allmänna som det privata. Den aspekten har genomsyrat hennes forskning, an-

tingen det gällt studier över Stockholms hamn, ungkarlshotell eller boende för äldre kvinnor. De privata initiativen har ofta varit början och först så småningom har det offentliga trätt in i verksamheterna. Att studera interaktionen mellan det privata och det offentliga har varit en central fråga i Ingers forskning.

Inger Ström-Billing.

Kommunalpolitikern

Det var Ulla Voss-Schrader, energisk förkämpe för jämställdhet, som värvade Inger Ström-Billing till det första kommunala uppdraget i Danderyd. Det gällde en plats i styrelsen för kommunens allmännyttiga bostadsbolag. Hon visste att Inger var insatt i frågor om fastighetsskötsel och Inger tackade ja till uppdraget. Hon var sedan med och sålde ut det allmännyttiga bolaget i Danderyd, men var angelägen om att kommunen skaffade kontrakt på många hyreslägenheter för sociala ändamål. Många tror nog att Danderyd mest består av villabebyggelse, men i själva verket består mer än hälften av bostadsbeståndet av lägenheter i flerbostadshus.

Inger hade just doktorerat, så det första forskningsarbetet var avklarat, och hon tyckte att hon hade fått gott om tid. Under kommande år fick politiken ta alltmer tid och det blev ledamotskap i kommunfullmäktige, i kommunstyrelse och ordförandeskap i den moderata partiföreningen i Djursholm/Danderyd. Under nio år var hon ordförande i gatunämnden, som under de åren omorganiserades till en teknisk nämnd.

Omorganisationen innebar att nämnden blev en beställar/kontrollorganisation med huvudsaklig inriktning på att ingå avtal med utförare och att kontrollera att beställningarna utförts. Allt blev billigare, åtminstone på kort sikt och sådana förändringar av kommunal verksamhet diskuterades mycket i partiet. Det var lätt att se de ekonomiska vinsterna, men det var svårare att formulera och följa upp kvalitetsmål. Gatu- och parkarbetarna

anställdes av den förste entreprenören, men så småningom försvann de och med dem en stor kunskap. Många av arbetarna hade värnat om sina speciella områden, där några t.ex. tagit som sin uppgift att se till att det var snyggt på torgen, en annan hade tagit undergångar och vissa parker under sina vingar och framför allt kände de till var ledningar fanns under jorden – även sådana detaljer som inte syntes på ritningarna. Ofta fanns inte heller ritningar kvar från grundläggaråren omkring sekelskiftet, då man lagt ner avloppsrör av urborrade trädstammar t.ex. Att mista alla de egna gatu- och parkarbetarna var inte enbart lyckat, menar Inger, när hon ser det i ett längre perspektiv.

Den moderata fullmäktigegruppen hade egen majoritet 1981, och bestod då av 9 kvinnor och 15 män. Under de kommande åren fortsatte Inger Ulla Voss-Schraders arbete i jämställdhetsdelegationen och jämställdhetskommittén och tillsammans med Täby kunde man med kommunala medel inrätta en gemensam kvinnojour, möjligen beroende på att fullmäktige då till hälften bestod av kvinnor.

När Inger Ström-Billing valdes till ordförande i kommunfullmäktige 1998 kan man säga att cirkeln var sluten. Vid 1900-talets början hade kvinnor inte kunnat väljas in i fullmäktige på grund av sitt kön, men vid seklets slut valdes hon som den första kvinnan till ordförandeposten i kommunfullmäktige i Danderyd. Hon var fullmäktigeordförande i åtta år och trivdes mycket bra. Av representationsuppdrag talar hon gärna om välkomnandet av nya svenskar den 6 juni varje år med middag för samtliga och utdelning av kommunens kulturstipendium.

Inger Ström-Billing efterträddes som kommunfullmäktigeordförande i Danderyd av advokat Lennart Waldenström. Han uttalar sig med stor respekt för Inger som ordförande: ”Hon var en erfaren ledare av kommunala sammanträden, duktig och lyhörd. Även om vi andra ibland tyckte att diskussionerna blev väl långa, hade hon en förmåga att visa intresse för alla inlägg. Hon accepterades i alla läger.”

Djursholms Forntid och Framtid.

Liksom de tidigare fullmäktigeordförandena har också Inger fått överta ordförandeskapet i Samfundet Djursholms Forntid och Framtid. Hon visar med stolthet föreningens bokutgivning, många av dem om framstående kulturpersonligheter från Djursholm.

Presidiet i Danderyds kommunfullmäktige i plenisalen på Djursholms slott år 2002. Längst till vänster stadsdirektör Åke Karén, fullmäktiges ordförande Inger Ström-Billing (M) bärande ”borgmästarkedjan” , 2:e vice ordförande Anita Enflo (C) och 1:e vice ordförande Lars-Gunnar Wallin (Fp)

När hon själv satt ordförande i fullmäktigesalen på Djursholm slott, fanns ett stort kvinnoporträtt i blickfånget. Med sin naturliga nyfikenhet tog hon reda på allt som gick att veta om denna dam från 1600-talet och det blev grundliga forskningar, som resulterat i en bok om Ebba Grip på Djursholms slott, en av rikets mest betydelsefulla kvinnor. I likhet med många andra kvinnor levde Ebba Grip långt efter makens död och skötte de stora egendomarna. Hon var en hushållarinna, hon höll ordning på alla räkenskaper, höll sig underrättad om tillståndet på egendomarna, som var spridda över en stor del av riket och tog själv alla beslut som måste fattas. Boken, *Ebba Grip, slottsfru i Danderyd* utkommer under år 2009 som nr 33 i skriftserien från Samfundet Djursholms Forntid och Framtid.

När slottet visas, har man brukat berätta om männen, men i själva verket styrde och ställde makan både under mannens bortovaro i krig och som änka under betydligt längre tid än vad maken gjort. Ebba Grips man Svante Banér var borta i fält under många år under det tidiga 1600-talets krig och residerade som ståthållare i Riga. Han dog 1628, 44 år gammal, medan Ebba Grip levde ytterligare 38 år och uppnådde 83 års ålder. Boken om Ebba Grip sätter fokus på en av de många betydande kvinnor som har glömts bort i historien, men som nu kommer att få sin rättmätiga plats tack var att hon från sitt porträtt tittade på en fullmäktigeordförande med blick för gångna tiders kvinnor.

Europeiska kvinnounionen/EFU

Under 30 år har Inger Ström-Billing verkat i Europeiska kvinnounionen, länge på framskjutna poster. EFU fungerar som ett nätverk mellan konservativa kvinnor i Europa med syfte att främja samarbete och erfarenhetsutbyte mellan kvinnor av samma politiska uppfattning från Europas olika länder. Avsikten har varit att prioritera kvinnofrågor. Ett antal kommissioner inrättades för att behandla olika ämnesområden såsom de sociala, ekonomiska, juridiska kommissionerna samt en utbildnings- och kulturkommission. Kommissionernas arbete skulle redovisas till EFU:s generalförsamling som hölls vartannat år. Sverige inträdde i EFU 1960 och 1979 blev den moderata riksdagsledamoten Ingrid Diesen internationell ordförande i EFU. Ett officiellt samarbete har senare etablerats mellan EFU och de kvinnliga delegaterna i EPP, European Peoples Party, där bl.a. de moderata och kristdemokratiska partierna i Europeiska Unionen ingår.

Inger intresserades för arbete i EFU av landstingsledamoten Eivor Källgren från Lidingö, som hon träffade i Kvinnliga Medborgarskolan. Snart kom Inger att ingå i styrelsen för den svenska sektionen av EFU och utsågs till ledamot av den internationella kommissionen för kultur, utbildning och vetenskap, där hon 1998 blev vice ordförande. Där behandlades bl.a. frågor om kvinnor och yrkesarbete, yrkesförbud och kvinnor i högskolan.

För Inger var det naturligt att fördjupa sig i de europeiska frågorna. De europiska länderna behövde knytas samman. Inte minst viktigt kom det att bli för de nya stater som upptogs i EU. Kvinnor i olika europeiska länder behövde lära av varandra och förstå de inbördes olikheterna. Ingers mångsidiga språkkunskaper har givetvis varit en tillgång i europasamarbetet.

Inger betonar hur viktigt det är att knyta ett nätverk av personliga kontakter och har på senare år varit aktiv framför allt i Europe Alive. Det är en organisation inom EFU med syfte att intresserade deltagare på ett enkelt och billigt sätt skall kunna besöka Europas olika länder. Ett land utses varje år av EFU till besöksland. Inger har varit ansvarig svensk representant och arrangerat besök i Sverige. Principen är att en tredjedel av tiden ägnas landets politik, en tredjedel kultur och en tredjedel till besök i familjer, ”hemma hos”.

Efter yrkeslivet

Som pensionär har Inger Ström-Billing numera tid för familj, operabesök och läsecirkel med gamla vänner och ny poesi bland annat. Idrottsintresset från ungdomen odlar hon genom att segla och spela golf. Resor är viktiga; kunskaper om andra länder kan främja fred och knyta vänskapsband. Samhällsintresset finns där i rikt mått och numera är hon ordförande för Danderyds Moderata Seniorer.

Hon blev forskare för att hon var nyfiken på varför samhället utvecklats till vad vi nu har, och hon har sett att det saknas viktiga perspektiv i historieskrivningen. Det finns mycket kvar att göra för den som likt Inger har blick för mångfalden och en inneboende nyfikenhet.

KÄLLOR

Otryckta källor:
Intervju med Inger Ström-Billing våren 2009. Minnesanteckningar hos A-M Petersson
Samtal med Lennart Waldenström, Danderyd

Tryckta källor:
Inger Ström-Billing, – *Stockholms hamn 1909-1939. Näringsliv och politik i samverkan,* Stockholm 1984
– *Ungkarlshotell. Föreningen Söderhem, enskild filantropi och allmän socialvård 1900–1986,* Stockholm 1991
– *Ett eget rum, Sällskapet De Gamlas Vänner 1895–1995* Stockholm 2002.
– *Ingrid Diesen/Europeiska Kvinnounionen*, artikel i *Moderata Pionjärer,* Stockholm 2004
– *Ebba Grip – slottsfru i Danderyd,* Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms Forntid och Framtid nr 33, Danderyd 2009.

Från Högdalen till Stadshuset
Samtal med Margareta Schwartz

NEDTECKNAT AV LILLEMOR LINDBERG

Margareta Nilsson växte upp i Falkenberg, där hon engagerade sig i Högerns ungdomsförbund, Ungsvenskarna. Hon utbildade sig till barnsköterska på KFUK i Stockholm, där hon sedan arbetade på daghem till 1951. Hon var på 1950-talet en hemarbetande ung mamma i den då nybyggda stadsdelen Högdalen.

Några årtionden senare återfinns Margareta Schwartz i Stockholms stadsfullmäktige. 1982 blev hon Stockholmsmoderaternas första kvinnliga borgarråd, med ansvar för skolfrågorna m.m. och 1991 valdes hon till ordförande i fullmäktige i Stockholm med allt vad det förde med sig av representation i Sveriges huvudstad.

Nog vore det intressant att få veta mera om hennes väg till den politiska positionen. Vi låter Margareta Schwartz själv berätta i ett samtal:

Min politiska bana började 1954, när jag som nyinflyttad ung mamma promenerade omkring i byggbråten ute i Högdalen, Jag upptäckte en lapp, som satt på en stolpe. Där stod att läsa: ”Om Du är intresserad av att bilda en Högerkvinnoförening i området, så träffas vi”… och så en adress i Stureby.

Jag knallade dit och tänkte att detta kanske var något för mig som en gång varit engagerad i Ungsvenskarna. Där var Ethel Florén Winther och några andra kvinnor som bodde i området. Vi beslöt att bilda en kvinnoförening. Nästan alla kom med i styrelsen. Jag var en av dem och nu startade ett idogt föreningsarbete som för min del pågick i nära 30 år ute i Högdalen, men också inne i stan. Ganska snart blev jag ordförande i kvinnoföreningen, en förening som jobbade på som bara sjutton.

I Högdalen–Bandhagen fanns vid den tiden massor av unga familjer men barnomsorgen var dåligt utbyggd. Kommunikationerna var urusla. Hela området var en stor byggarbetsplats. Att åka in till stan med ungar och allt var inte att tänka på.

I vår nybildade kvinnoförening ville vi ha flera medlemmar. Hur skulle vi

få kontakt med alla unga familjer i området? Då startade vi kvinnoföreningens barnpassning. En eftermiddag i veckan kunde mammorna lämna in sina barn och fara till stan i lugn och ro, medan vi passade deras barn. Vi bjöd på saft och hembakade bullar, vi läste sagor och lekte med barnen. Det blev mycket populärt och gav oss en hel del nya medlemmar i föreningen.

Vi ägnade oss åt utåtriktad verksamhet. Det var mannekänguppvisningar och luciatåg för fulla hus. Vi hade vävning och batikkurser. Av de förfärdigade alstren ordnade vi basarer och fick därigenom pengar för att driva vår verksamhet.

Margareta Schwartz, kommunalfullmäktiges ordförande, framför Stockholms Stadshus.

Långa politiska anföranden blev det inte så mycket av, skall jag väl i ärlighetens namn säga. Det kom så småningom. Men kända blev vi och medlemmarna ökade i antal. Att det gick betydligt lättare att samla folk då berodde naturligtvis på att det inte var så vanligt med TV. Det var sändningar endast på onsdagar och då fick man ju låta bli att ha möten. Vi var alla nybyggare och hade ett stort behov av att träffa människor utanför hemmets dörr. I området fanns det dåligt med lokaler för mötesverksamhet. Vi fick hjälp av stockholmsmoderaterna med att hyra en källarlokal, men snart måste vi finansiera hyran själva. Vi hyrde då ut lokalen möblerad på sommaren – med möbler som vi lite var bidrog med. Det gick bra några år, men så blev vi anmälda till hyresnämnden. Stig Rindborg, förbundets advokat, hjälpte oss ur knipan och vi fann för gott att avveckla hyresverksamheten. Nu hade det också blivit bättre tillgång på lokaler i området, som vi kunde hyra för våra möten.

Det blev också en partiförening i stadsdelen, där jag var ordförande under sex år. Utan att skryta kan jag väl säga att det blev en livaktig förening med många intressanta aktiviteter.

Ordförande i MKF

Nästa ordförandepost blev för Moderata Kvinnoförbundet i Stockholms stad under åren 1977–81. Då hade jag varit med i styrelsen under några år. Jag blev också styrelseledamot i MKF på riksnivå.

Åren som ordförande för MKF i Stockholm blev mycket roliga. Det var då vi verkligen jobbade för att få in fler kvinnor i politiken. För att det skulle vara möjligt måste vi satsa på att utbilda kvinnor. Det var ganska illa ställt med kvinnorepresentationen på 1950–60-talen. Vi startade kurser i talandets konst och i föreningsteknik. Vi satsade på att bygga upp kvinnors självförtroende. Kvinnor fick också flera ledande poster. Det arbete som vi genomförde då i Kvinnoförbundet i Stockholm och i MKF på riksnivå skördar vi frukterna av idag.

En av få kvinnor i KF

Jag kom in i kommunfullmäktige 1973. Det tog alltså nära 20 år från det jag började arbeta för partiet tills jag blev kommunfullmäktigeledamot. Och det var nervöst. Bara att komma in i den magnifika fullmäktigesalen och se den lilla ynkliga talarstolen, som man definitivt inte kunde gömma sig i. Hur skulle man någonsin våga gå upp i den?

Men jag lärde mig och det blev ju ganska många vändor upp i den under årens lopp. Min första motion handlade om invandrare, en motion som jag så småningom fick gå upp och försvara i talarstolen. Den respekt som jag som ny KF-ledamot kände inför uppdraget finns inte idag – kanske på både gott och ont.

Moderaternas första kvinnliga borgarråd

1982 tillfrågades jag om jag ville bli skolborgarråd. Vilken utmaning! Skulle jag våga? Visserligen hade jag lång erfarenhet av skolstyrelsearbetet. Jag hade suttit i skolstyrelsen i nästan 20 år, började som suppleant, blev sedan ledamot och moderat gruppledare. Men borgarråd, klarar jag det? Klart du kan, sa en av mina vänner i kommunfullmäktige. Om en man fått frågan, vad tror du att han skulle ha svarat? Min familj sa: Klart du klarar det. Med stor bävan sa jag ja.

Förutom skolan skulle jag också ha hand om Invandrarnämnden, Arkivnämnden, Kommittén för stockholmsforskning och prins Eugens Waldemarsudde.

Det var första gången moderaterna valt en kvinna som borgarråd och det var första gången som (M) tog hand om skolfrågorna i Stockholm. Det var också över huvud taget första gången skolstyrelsen haft en kvinna som ordförande – pionjär alltså.

Jag skulle nu välja medarbetare, borgarrådssekreterare, biträdande borgarrådssekreterare och handläggare. Det blev kvinnor. Vi blev den verkliga ”tjejroteln”, vilket väckte en viss uppmärksamhet både i Stadshuset och i pressen. Det var första gången något sådant inträffat. Socialdemokraterna var avundsjuka. Det var inte vilka kvinnor som helst. Den ena blev informationschef på Globen och senare chef för arbetsförmedlingen i Ludvika och Smedjebacken. Den andra – Beatrice Ask – efterträdde mig som borgarråd och blev statsråd först med ansvar för skolfrågorna i hela landet, senare justitieminister.

Striden om Adolf Fredrik

Det var tuffa år. Kampen för att behålla Adolf Fredriks Musikskola i innerstaden pågick för fullt. Kampen handlade om skolans läge – i förorten Västertorp eller upprustning av skolbyggnaden i centrum av Stockholm, dit det var lätt att komma också för alla elever från kranskommunerna. Det var demonstrationer, tidningsartiklar, som skulle bemötas, och föräldramöten. Musikmänniskor från hela Sverige deltog i debatten.

Det socialdemokratiska finansborgarrådet John-Olle Persson gjorde utfall mot mig, men för mig var det lite enklare än för hr Persson. Jag befann mig ju på ”folkets sida” så att säga. Men jag hade inte majoritet i skolstyrelsen. Vi hade samlingsstyre i Stockholm på den tiden och det var socialistisk majoritet i fullmäktige.

Nu gällde det att se till att inte beslutet blev ödesdigert för Adolf Fredriks Musikgymnasium. Någon påstod att Olof Palme skulle ha skrivit på en protestlista mot utflyttningen av skolan. Då fick en av mina medarbetare gå igenom alla listorna för att se om detta var sant. Hon hittade namnteckningen och det blev en bra nyhet för pressen. Nu blev påtryckningarna så starka att hr Persson fann för gott att backa – men inte helt. Kampen fortsatte – och till sist gick vi segrande ur striden.

Svåra skolfrågor

Det fanns många andra stora problem inom skolans område. Skolorna förföll och det saknades pengar för upprustning. Jag förde en ständig kamp med finansborgarrådet om att få pengar till skolan. Jag hade också kravet på mig att minska skolorganisationen. Elevantalet minskade och skolor måste läggas ner. För varje skola som föreslogs läggas ned fanns en opinion som ville bevara just den skolan. Men beslut måste fattas och här sattes mina partivänners lojalitet på prov.

Jag har haft tillfälle att konstatera att lojaliteten inte alltid är så stor. Detta skapar givetvis problem. Den lojalitet som man själv har ställt upp på för att t.ex. få ekonomin att gå ihop, känns inte särskilt meningsfull när en del partivänner hugger en i ryggen. Det är ganska tufft att bli utsatt i kylan. Men pengar till upprustning fick jag till slut. Äntligen förstod man att detta var en stor politisk fråga.

Något som var särskilt roligt var att besöka skolorna. Det var nyttigt för mig och oerhört uppskattat. Mina företrädare på området hade inte varit så flitiga med detta. Sex år som skolborgarråd blev det.

Ordförande i Stockholms kommunfullmäktige

Jag valdes till förste vice ordförande i kommunfullmäktige 1988. Det var en bra träning för vad som komma skulle. 1991 blev jag vald till KF-ordförande – det finaste uppdrag som man någonsin kan få i Stockholms stad. Det var med en viss bävan jag intog platsen i ordförandestolen 1991. Men det var också med glädje och stolthet. Glädje över den värme som strömmade emot mig från alla partier – lyckönskningar inte minst från mina politiska motståndare. Det kändes fint. Stoltheten, tänk att jag som varit så ängslig för alla utmaningar har nått ända hit. Jag fattar det inte än idag.

Vid den tiden fanns det nio partier i KF och 101 ledamöter. Det var många och långa sammanträden. Ledamöterna pratade och pratade i det oändliga. Det fanns ingen voteringsanläggning. Upprop skedde manuellt. Om någon frivilligt avstod från talartid blev han eller hon framkallad och fick en kola.

En vänsterpartist blev så konfunderad när han såg en kvinna som ordförande att han plötsligt inte visste hur han skulle titulera mig. Det blev ”kamrat ordförande”.

Förutom att leda sammanträden hade jag också hand om all stadens representation. Och det är en hel del. Stora mottagningar i Blå Hallen, Gyllene Salen och Prinsens Galleri – ibland i närvaro av kungaparet och presidenter från olika länder. Ambassadörer från främmande länder avlägger visit. Staden får också besök av borgmästare från andra huvudstäder. Då gäller det att göra intressanta och trevliga program. Jag fick göra motsvarande besök i deras städer och då var jag ”drottning”.

När det är statsbesök i Stockholm äts det lunch i Gyllene Salen. Ibland kommer kungen och drottningen med sina gäster sjövägen med Wasaslupen. Då blir det stor uppställning med röda mattan utrullad. Det är festligt värre. Visst är det många trevligheter förknippade med att vara stadens främste företrädare. Det är mycket jobb och stort ansvar för att allt ska fungera, men jag hade god hjälp av duktiga medarbetare.

Lördagar mellan klockan 14 och 16 kunde det vara upp till 24 par att viga. Rummet är vackert och jag hade en vacker blå vigselkappa med fina sigill. Det är en ganska kort ceremoni. Vid ett tillfälle var det en äldre man som var vittne och han tyckte väl att det var i kortaste laget, så han sa när vigseln var över: ”Det var i alla fall en söt präst”.

Tre moderata kvinnliga ordförande

Jag var moderaternas första kvinnliga borgarråd, men också moderaternas första kvinnliga KF-ordförande i Stockholm. Det känns fint att ha varit pionjär. Och nog var det väl fantastiskt att de tre största politiska församlingarna i landet leddes av tre M-kvinnor – riksdagen av Ingegerd Troedsson, Stockholms läns landsting av Peggy Lagerström och Stockholms kommunfullmäktige av Margareta Schwartz.

Skönhetsrådet

Även på den posten var jag den första kvinnan. Skönhetsrådet, som egentligen heter Rådet till skydd för Stockholms skönhet, är ett rådgivande remissorgan för stadsbyggnadsfrågor. Det består bl.a. av representanter för de kungliga akademierna. Att få avsluta min politiska verksamhet för staden med åtta år av intressanta diskussioner för ett bättre och vackrare Stockholm har varit oerhört stimulerande.

Så avslutas vårt samtal. Margareta Schwartz har ett rörligt intellekt, ett smittande hjärtligt skratt och är en mycket parant uppenbarelse. Hon hittar lätt orden för vad hon vill säga och det märks att hon har lätt att få kontakt med alla slags människor. Visst har hon haft en arbetsam tid och uppgifter med mycket ansvar, men det är ingen tvekan om att hon har fyllt sin uppgift med den äran. De som har följt henne under årens lopp kan intyga att hon dessutom har gjort det med stor glädje.

Från kommun till riksdag

Den första moderata kvinnan, som rekryterades till riksdagen på grund av sina insatser i kommunen, var Bertha Wellin. Hur framstående hon än var som sjuksköterska, organisatör, sjuksköterskeförbundets initiativtagare och ordförande, skulle hon sannolikt inte ha kommit i fråga, om hon inte visat prov på sin politiska kompetens i Stockholms fullmäktigeförsamling.

Vi presenterar här två kvinnor med bakgrund i kommunalpolitiskt arbete, som föregick deras inval till riksdagen. Värmlands län hade inte haft någon kvinnlig riksdagsledamot före 1958, men till det extra val, som hölls detta år, nominerades Birgitta Sjöqvist, efter initiativ av kvinnorna i länet. Hon hade grundlig kommunalpolitisk erfarenhet framför allt av skolfrågor, senare var hon också landstingspolitiker. Hon kom in i hetluften som inhoppare i skolberedningen och fann sig föranlåten att lämna riksdagen efter knappt två år vid nästa val. Eva Karlsson, framstående pedagog från Hälsingborg, gav sig in i kommunalpolitiken när hon blev förbigången vid utnämningen av skolledare i Hälsingborg. Hon skaffade sig en gedigen kommunalpolitisk kompetens innan hon valdes in i riksdagen. Också hon ägnade sig framför allt åt skolfrågor. Som lärare och utbildningspolitiker står de båda som representanter för många andra kvinnliga moderata riksdagsledamöter.

Birgitta Sjöqvist i Sunne – ett liv präglat av bildning och kultur

CATARINA SEGERSTEN LARSSON

Högerpartiet, som partiet hette fram till 1969, och därefter Moderata Samlingspartiet har haft många och framträdande kvinnor som fört partiet och dess idéer framåt. Flera av dem kommer från Värmland och detta avsnitt kan också ses som en fortsättning och ett arv efter Märta Brydolf, Karin Grundel och alla de andra kvinnorna som envetet arbetade för kvinnors möjligheter i det värmländska samhället.

För mig är det extra roligt att skriva om Birgitta Sjöqvist, då jag fick överta hennes mandat i Värmlands läns landsting, då hon slutade som landstingspolitiker i samband med valet 1982. Det politiska livet är inte alltid en dans på rosor, som alla är väl medvetna om, inte minst kvinnor. Birgitta Sjöqvist har upplevt både framgångar och motgångar, men har hela tiden oförbrutet arbetat vidare i partiets, kulturens och utbildningens tecken.

Birgitta Sjöqvists hela vuxna liv är präglat av bildning, såväl för egen del som för andras, som lärare och skolpolitiker, men också bildning och kultur i fråga om en ständig utveckling av personligheten, byggd på nyfikenhet och vetgirighet. Vid 75 års ålder påbörjade hon ett nytt projekt, att lära sig ryska!

När man ska beskriva ett så långt liv, så fullt av engagemang för utbildning och kultur är det omöjligt att täcka in alla aspekter och uppdrag. Jag har därför valt att göra några nedslag i ett rikt och engagerat liv i händelser som påverkat Birgitta själv och det politiska skeendet.

Birgitta föddes i Säter i Dalarna år 1916 i en politiskt medveten medelklassfamilj med en engagerad far, till yrket redaktör och med kommunala förtroendeuppdrag, och en engagerad mor, dock utan uppdrag. Det fanns många meningar runt matbordet, men utan att det övergick i politiska stridigheter. Grundinställningen var att man skulle respektera olika åsikter. Hon blev student 1939, då det ännu var ganska få flickor som tog studentexamen. När Birgitta som utbildad sekreterare anställdes vid stadskontoret i Säter och

där fick starta från grunden i det som vi kallar byråkratiskt arbete, var det inte tal om att agera politiskt utan att vara neutral, något som underlättades av atmosfären i hemmet.

Till Sunne kom Birgitta 1947 som lärare vid samrealskolan, där hon kom att vara anställd fram till 1952. Hon hade då studerat vid Uppsala universitet till filosofie magister med engelska, tyska och franska som huvudämnen. Då tog man direkt de tjänster som erbjöds, oavsett var, som hon själv uttryckte det. I Sunne träffade Birgitta Tore Sjöqvist som var tandläkare och de gifte sig 1948. Han drev egen praktik fram till 1990 i ”Villa Helios”, en vacker sekelskiftesvilla i centrala Sunne. Villan blev efter det att Tore slutat sin praktik, i många år ett tandläkarmuseum under kulturstiftelsen Sundsbergs gård.

Partiuppdrag och kommunala uppdrag i Sunne.

Tore Sjöqvist kom in i kommunfullmäktige året efter giftermålet och den politiska resan startade för båda. Nästan direkt som Birgitta flyttat till Sunne fick hon en inbjudan från Högerns lokala kvinnoförening. Hon blev medlem och det första politiska uppdraget för Birgitta blev att väljas till Kvinnoföreningens sekreterare, ett uppdrag där Birgitta fick användning för sin sekreterarerfarenhet och med det tydliga arvet av fadern: ordning och reda! Hon blev snart medlem i Länskvinnorådet och var dess sekreterare 1956–65, varefter hon blev ordförande i Högerns Länskvinnoförbund 1965–71.

Från början var det Tore som var mest engagerad. Han reste till många årsmöten tillsammans med Värmlandshögerns ombudsman Henry Granqvist. Men snart vaknade Birgittas intresse och hon insåg behovet av utbildning. Grundutbildning blev det i form av kurs på Högerns Medborgarskola på Gimo 1954. Året efter fortsatte hon med en kurs för blivande reseombud för högerkvinnorna och därmed blev hela Värmland hennes arbetsområde. Det var ett uppdrag, där den relativt blyga Birgitta måste tala och agera offentligt och hon byggde på med talarutbildning 1957. Med allt detta som grund gav sig Birgitta med friskt mod in i den viktiga tjänstepensionsdebatten inför folkomröstningen om införande av ATP 1957, ett verkligt elddop men också avgörande för den politiska karriären.

Efter andra världskriget hade Högerpartiet en mycket tung period med politiska bakslag. Men det fanns framgångar: ”Den verkliga ljusningen på den mörka himlen dessa tunga år efter andra världskriget stod de värm-

Kurs på Gimo 1954. Birgitta Sjöqvist på trappan, nr två från vänster.

ländska kvinnorna för. Det var kraftiga ökningar av antal medlemmar och föreningar. I mitten av 1940-talet fanns det tio föreningar med 739 medlemmar. 1948 hade antalet föreningar nästan fördubblats till 18 med 1025 medlemmar. Den högsta noteringen kom 1959 med 22 klubbar och 2280 medlemmar", skriver man i Värmlandsmoderaternas jubileumsskrift 1999.

Kvinnoföreningen i Sunne hade mycket livlig verksamhet. Ännu var det inte självklart att kvinnor och män hade samma möjligheter att få politiska uppdrag. Birgitta berättar om att en stor del av Kvinnoföreningens verksamhet i Sunne som på andra håll handlade om att driva specifika kvinnofrågor och inte minst, erbjuda olika typer av utbildning. I detta arbete hade Birgitta en nyckelroll, en roll som hon fortsatt med hela livet.

Hon blev engagerad i Medborgarskolan, där hon blev ordförande. Arbetet med Aktiva Seniorer under många år innebar en ständig fortbildning i studiecirklar, inte bara för moderata medlemmar, utan också för många allmänborgerliga cirkeldeltagare. Aktiva Seniorer innebar en bred kontaktyta även utanför Högern/Moderaterna.

Birgittas första kommunalpolitiska uppdrag i Sunne blev att vara ledamot i skolstyrelsen och barnavårdsnämnden .

Genom Kvinnoförbundet fick Birgitta kontakt med det internationella arbetet i partiet och blev då medlem i Europeiska Kvinnounionen, EFU. I det engagemanget kom hennes språkkunskaper väl till pass. Hon deltog i flera möten utomlands under ett tiotal år. Vid en generalförsamling var en av huvudfrågorna den kommunala förskolan, om kommunerna skulle ha skyldighet att erbjuda plats. Birgitta pläderade för att det skulle vara en skyldighet för kommunerna men en frivillighet för föräldrarna att anta erbjudandet eller ej och hon fick majoritet för sin linje.

Till riksdagen

Länskvinnorådet för högern i Värmland hade inför valet bestämt sig för att nu var det äntligen dags för en kvinna från Högerpartiet på den värmländska riksdagsbänken. Valet föll på Birgitta som accepterade nomineringen med både stolthet och ödmjukhet. Redan valet innan hade Birgitta stått på riksdagslistan, men inte på valbar plats. Valet blev en framgång och Birgitta valdes som första borgerliga kvinna från Värmland in i riksdagens andra kammare. Birgitta satt i riksdagen 1958–1960.

Sedan Gösta Bagge under sin tid som ecklesiastikminister hade insett behov av att utöka och reformera den obligatoriska skolan, hade Högern haft initiativet i skolfrågorna. Språkstudier i engelska infördes och skoltiden förlängdes. Gösta Bagges erfarenheter av ungdomsarbetslösheten på 1930-talet resulterade redan då i insikten att skolan måste ge en yrkesutbildning, när den inte kunde ges i näringslivet. Bagges stora skolutredning övergick efter socialdemokraternas valseger i 1946 års skolkommission med Tage Erlander som ordförande, resulterade i försöksverksamheter med enhetsskola och så småningom 1957 års skolberedning, som hade att ta ställning till den nioåriga skolans organisation..

Birgitta Sjöqvist fick, när hon kom till riksdagen Högerns plats i ”1957 års skolberedning” efter den högerman som hastigt avlidit. Då hade beredningen arbetat ett helt år. Birgitta Sjöqvist diskuterade de intrikata frågorna med partiföreträdare med särskilda kunskaper på området, bland annat Blenda Ljungberg. Uppfattningarna om ett sammanhållet eller differentierat högstadium var delade i partiet och Birgitta valde att försöka hitta en egen linje i arbetet. Som lärare använde hon sina egna erfarenheter i utred-

ningen och kom fram till en ståndpunkt med delvis sammanhållna klasser. Hon ville i beredningen försöka hitta en kompromiss, som skulle leda till det bästa möjliga i en svår situation. Beredningen skulle ha ett av sina sista möten i Visby och Birgitta åkte dit utan att ha fått några riktiga direktiv från partiet, trots att hon försökt få ett ställningstagande från partiledningen. Hon gick med på det framarbetade kompromissförslaget och fick dessutom igenom sitt tilläggsförslag om att glesbygden skulle få en linje med skoglig inriktning.

Media refererade resultatet av Visbykompromissen och läroverkslärare började protestera och ville att partiet skulle ändra sitt ställningstagande. Mitt i allt detta blev Birgitta Sjöqvist sjuk och måste för en tid lämna politiken. Hon ersattes temporärt av en partikollega, som sedan ändrade ställningstagandet på partiets direktiv. Partiets linje var nu att yrkesutbildning borde påbörjas det sjunde skolåret. När hon själv kom tillbaka måste hon meddela beredningen att partiet inte accepterade den kompromiss som hon själv tidigare gått med på. Det var mycket svårt för Birgitta och en tråkig avslutning på ett långt arbete. Det innebar ett slut på rikspolitiken för hennes del.

Åter till Sunne och till landstinget i Värmland

Åter i Värmland blev Birgitta Sjöqvist lärare vid det nystartade korrespondensgymnasiet i Sunne. Hon invaldes i den kommunala skolstyrelsen, där hon verkade i åtta år. Hon blev förtroendevald daghemsinspektris för daghem i privatbostäder. Nämndeman blev hon 1963. Efter önskemål från Nämndemannaförbundet att varje tingsområde skulle bilda en förening tog Birgitta initiativ till att bilda en nämndemannaförening alldeles innan hon slutade som nämndeman 1985.

År 1966 kom Birgitta in i landstinget, ett uppdrag som hon hade fram till 1982. Hon efterträdde maken Tore, som hade varit landstingsledamot 1955–1966. Uppdraget innebar ett nytt politiskt sakområde för henne. Som vanligt gick Birgitta mycket systematiskt tillväga för att sätta sig in i de komplexa och viktiga sjukvårdsfrågorna. På 1970-talet hade landstingen i Sverige en mycket stark tillväxt både i form av utbyggnad av hälso- och sjukvård och i form av nya uppgifter. Landstinget i Värmland var på inget sätt ett undantag, snarare tvärtom. En del av landstingets kommande ekonomiska problem grundlades under denna expansiva period. Socialdemokraternas

iver att politisera en stor del av samhället präglade 60- och 70-talen. Politiska ”affärer” i Värmland som fritidsanläggningen Branäs, Arbetarkvinnornas semesterhem, HSB-relationer är några exempel på socialdemokratisk politik från denna tid, som kom att påverka det politiska klimatet och landstingets ekonomi ända fram till 2000-talet.

Birgitta Sjöqvist blev gruppledare 1967 för de fem moderata ledamöterna. Det var ett tufft arbete med att bedriva oppositionspolitik mot den socialdemokratiska majoriteten och att hålla ihop en moderat grupp av mycket självständiga ledamöter.

Denna tid i opposition bäddade för en genomtänkt politik för framtiden. När de framfördes vann de moderata förslagen sällan vänstermajoritetens gehör. Birgitta ägnade stort intresse åt förebyggande vård, det nödvändiga i att samla alla goda krafter i samhället för att stödja individen i ett förebyggande arbete för att förhindra sjukdom.

En fråga som vållade problem i den moderata landstingsgruppen handlade om kulturen i Värmland. Staten förde en aktiv kulturpolitik, som innebar stöd för uppbyggnad av regionala institutioner. Frågan handlade om huruvida Värmland skulle ta del av de statliga bidragen. Diskussionens vågor gick höga om en musikteater i Värmland. Birgitta röstade efter sin egen övertygelse för en musikteater i Värmland, medan den moderata gruppens majoritet röstade emot. Som ledamot av Musikteaterns styrelse stred Birgitta för den konstnärliga friheten gentemot ordföranden som gärna själv ville styra Musikteaterns verksamhet. I dag är Värmlandsoperan, som musikteatern heter numera, en etablerad institution med lysande recensioner för sina föreställningar.

Att rösta enligt sin övertygelse kostade Birgitta en hel del internt i partiet. Landstinget skulle ju på den tiden inte ägna sig åt kultur överhuvudtaget, menade många moderater. Med ”de nya moderaterna” har kulturfrågor fått en annan position. Men Birgitta och Tore Sjöqvist visade också att kultur kunde befrämjas med personligt engagemang.

Kulturprojektet Sundsbergs gård

När Birgitta gifte sig med Tore, flyttade de till Sundsbergs gård, som Tores föräldrar köpt tillsammans med två andra par. Så småningom blev familjen Sjöqvist ensamma ägare till gården, som anses ha stått modell för Björne i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga. På 1970-talet bestämde sig makarna

Planering av valarbete med Länskvinnorna. Birgitta Sjöqvist i centrum..

för att dels sälja och dels donera mark och byggnader till Sunne kommun. En stiftelse bildades för att garantera att gården skulle vara tillgänglig för allmänheten i framtiden. Den kvarvarande öppna marken såldes till kommunen för att sedan föras vidare till de två stora hotellen Selma Lagerlöf och Spa hotell.

Birgittas stora projekt i detta sammanhang var att låta bygga en ny bostad i gammal stil bredvid det gamla boningshuset och att göra om den gamla bostaden till ett museum för att i detalj visa hur hemmet som är i två våningar, såg ut i gamla tider. Birgitta har under alla åren sedan stiftelsen bildades 1976 suttit i dess styrelse och tagit mycket aktiv del i att utveckla gården till ett kulturcentrum. Under årens lopp har ladugården omvandlats till utställningshall för konst och hantverk med tillhörande kafé. För de delar som ännu inte har gjorts om till allmänt ändamål, har Birgitta gott om utvecklingsidéer.

Birgitta skrev inför 2008 en historisk berättelse, ”Kvinnorna på Sundsberg”, som har uppförts av amatörer från Frykenteatern. Fortfarande tar hon emot grupper som hon guidar i museet, inte minst många barngrupper får genom dessa visningar inblick i hur det var förr. Projektet ”Sundsbergs

gård" är ett mycket konkret exempel på Birgittas vilja att arbeta för kulturens betydelse för människan.

Fortfarande vid 92 års ålder har Birgitta ett starkt engagemang för samhällsfrågorna och följer noga med i den moderata politiken i Värmland, i Sverige och inte minst i de europeiska frågorna. En moderat kvinna, som i högsta grad följer med i den aktuella debatten och som planerar för framtida kulturprojekt på Sundsbergs gård!

KÄLLOR:

Otryckta källor
Intervjuer med Birgitta Sjöqvist, Sunne, hösten 2008

Tryckta källor
Sveriges Riksdag, del IV Andra kammarens ledamöter, artikel Birgitta Sjöqvist
Moderaterna i Värmlands jubileumsskrift 1999

Bearbetningar
Framtidens Idéer 1990, Ann-Marie Petersson, artikel Gösta Bagges skolpolitik.

Eva Karlsson – en framsynt pionjär i Skåne

BRITT-MARIE BINGSTRÖM-FORSLUND

Mitt första minne av Eva Karlsson är från början av året 1962, då jag från riksdagsläktaren hörde henne, i en debatt om budgeten, banna Gunnar Sträng som en ”olydig elev”. Varken tonfallet eller pekfingret har naturligtvis kunnat repriseras i något protokoll. Enligt partisekreterare Gunnar Svärd (Svärd, 1964) lär Eva också varit den enda som läxat upp Tage Erlander som en ”dåligt uppfostrad skolpojke”. Mitt andra minne härrör sig också från början av 1962 när jag varit anställd på Högerpartiets riksdagskansli och Kvinnoförbund endast några veckor, då hon tog med mig till Högerns Kvinnliga Medborgarskola, för att jag skulle ”lära mig något”. Naturligtvis uttryckte hon sig inte riktigt så, men andemeningen gick inte att ta miste på. Det är med stor ödmjukhet och stor respekt jag försöker skriva en någorlunda rättvisande berättelse om denna mycket mångsidigt begåvade, framsynta och samhällsengagerade kvinna och hennes gärningar, där hon var en pionjär på flera områden.

Pedagogen Eva Karlsson

För att förstå inriktningen och engagemanget i hennes politiska gärning är det viktigt att först berätta något om hennes bakgrund och pedagogiska insatser.

Eva föddes 1897 i Torna-Hellestad nära Lund. Fadern var lärare och av honom ärvde hon inte bara yrket utan också samhällsintresset. Strax efter sin folkskollärarexamen i Skara 1919 fick hon tjänst i Hälsingborgs folkskolor. Hon fortsatte snart att vidareutveckla sitt redan välrenommerade kunnande genom att på 20-talet bl.a. studera det pedagogiska reformarbetet i Wien. Eva intresserade sig också för fysisk fostran och skolhygien genom att studera gymnastik i Tyskland och Schweiz. Hennes nya kunskaper i den moderna pedagogiken kom väl till pass när hon 1927, mot sin vilja, tvinga-

des ta hand om en 7: e klass, som på grund av olika omständigheter nästan helt saknade kunskaper för fortsatt skolgång. När läsåret var slut hade hon ”med gott resultat reparerat skadorna”[1] Drygt 80 år senare, anses en jämförbar ”bragd” värd en hel TV-serie.[2]

Eva insåg tidigt betydelsen av att ge eleverna en god samhälls- och yrkesorientering och arbetade bl.a. som lärare i fortsättningsskolan åren 1920–41. Hon medverkade också till fortbildningar av lärare i yrkesorientering samt var en energisk tillskyndare av det frivilliga nionde skolåret. Eva arbetade även som gymnastiklärare och siminstruktör. Dessutom lär hon ha varit en duktig och entusiastisk privatlärare i latin.[3]

Trots sin gedigna meritlista och såväl Skolöverstyrelsens som folkskoleinspektörens förord, förbigicks Eva vid utnämningen av en av de två överlärartjänsterna i Hälsingborg. Dessa gick i stället till två män, som båda var socialdemokrater. *Hälsingborgaren* kommenterade detta på följande sätt: ”Fröken Karlsson var visserligen meriterad, men hon var kvinna och representerade inte socialdemokraterna.”[4] Enligt Britta Jernberg, mångårig tjänsteman på Högerns partiorganisation och Kvinnoförbund samt god vän med Eva, var denna händelse den främsta anledningen till att Eva kandiderade till riksdagen 1952.

Ordförande i Högerns Kvinnoråd i Fyrstadskretsen 1947–1964

När man läser gamla protokoll från Högerns Kvinnoråd i Fyrstadskretsens sammanträden slås man både av hur mycket och ändå hur lite som hänt på 60 år vad beträffar kvinnors villkor. Många av frågorna känns fortfarande aktuella. Förr fick man dock kämpa på ett annat sätt för att få fram sina frågor. I dag finns ett nästan obegränsat antal kommunikationskanaler. Riksdagsdebatterna kan följas i TV-soffan. Föreningarna har hemsidor och bloggen har blivit ett stort forum för opinionsbildning och meningsutbyte. Nedan följer några exempel på frågor dåtidens kvinnor brottades med och hur man verkade i ett samhälle utan våra moderna kommunikationer.

Information från centralt håll fick man främst via besök av riksdagsledamöter eller Kvinnoförbundets resesekreterare som Stina Wallerius (Gunne) och Barbro Norén, vilka berättade om vad som hände på det politiska planet i Stockholm. För att bredda sina kunskaper ordnade man studiebesök på arbetsplatser med mycket kvinnlig arbetskraft såsom livsmedelsindustrier, konfektionsföretag och vårdinrättningar.

Eva Karlsson.

Ytterligare en bild av den tidens annorlunda förhållanden ger kallelsen till ett tvådagarsmöte på Frostavallens friluftscenter i mars 1947. Kostnaden för att delta uppgick till 7,50 kronor. Dessutom måste restaurangkuponger för bröd, smör och kött medtas. En av de medverkande var småbrukarhustrun från Norrbotten, riksdagsledamoten Märta Boman, som talade om ”Småbrukarhustruns svårskötta sysslor”. Många av de föreningsengagerade kvinnorna var fortfarande hemmafruar med hjälp i hemmet. Alltfler kvinnor började dock arbeta utanför hemmet. 1946 beslöt man därför att ha sammanträde varannan gång på en söndag och varannan på en vardag för att få med såväl hemarbetande som yrkeskvinnor.

Eva var hela tiden den drivande kraften och hennes intresse för att föra fram kvinnor och kvinnofrågor samt representera partiet på hemmaplan med större kunskaper och insikter genomsyrade verksamheten. 1947 blev hon vice ordförande och året därpå ordförande i Fyrstadskretsens Kvinnoråd samt ledamot i Centrala Kvinnorådet. Medlemsantalet i Fyrstadskretsens Kvinnoråd var imponerande stort och uppgick 1948 till 2200. Eva var en mycket god rekryterare och vann i januari 1952 andra pris i partiets medlemsvärvning. Vid månadsmötena förekom ofta föredrag, som Eva många gånger själv stod för. Exempel på ämnen var ”Samhället och medborgarfostran”, ”Skolmogen – icke skolmogen”, ”Individen och ansvaret”, ”Kvinnors bortovaro från tjänst – orsak och verkan”. Eva insåg tidigt vikten av att ha goda relationer med pressen och föreslog 1949 att man skulle utse ett pressombud i varje förening för att underlätta kontakten med pressen. Hon verkade också för samarbete mellan städer och kommuner för att sprida information, t.ex. om en högerkvinna väckt någon bra motion, som kunde vara av intresse för andra. Senare inrättades också en press- och propagandakommitté.

Ambitionerna räckte även till andra saker som skrivelse till 1946 års skolkommission om att kristendomsundervisning skulle förbli obligatoriskt i barn- och ungdomsskolor. Man uttalade sig för att kvinnor borde äga behörighet till kyrkliga tjänster. Vidare föreslog man bildande av länskommittéer för att ordna hemhjälp åt semestrande husmödrar. Eva framhöll

vikten av att läsa ledare och pressrevy i högerpressen och anordna politiska kvartar vid sammankomster. Föreningarna uppmanades att studera partiets skrifter och delta i olika studiecirklar, bl.a. i kommunalkunskap.

Man kan inte annat än beundra drivkraften att ständigt vilja lära sig mer om politik och kvinnors olika villkor i samhället. Samma ambitioner imponerade starkt på mig när jag i början på 60-talet höll kvinnokurser på Gimo. Det var inte bara de s.k. mjuka frågorna som engagerade, utan även försvar, rättsväsende etc., samtidigt som kursdeltagarna själva utgjorde en stor kunskapsbank med alla sina erfarenheter från verkligheten. I dag verkar det obegripligt att männen inte förstod vilka resurser, som fanns omkring dem.

Evas stora bildnings- och utbildningsintresse manifesterades också genom hennes vice ordförandeskap för Högerns Kvinnliga Medborgarskola 1958–64, liksom hennes engagemang i Fredrika-Bremer-Förbundet.

Ordförande i Högerns Kvinnoförening i Hälsingborg (1947–1964)

År 1921 bildades den ”Borgerliga Kvinnoföreningen” i Hälsingborg med Vera Dahlin som ordförande och Signe Wennberg i presidiet. Under Elsie Mannerheims ledning utvecklades föreningen till en av de största och mest slagkraftiga högerkvinnoföreningarna i landet. 1947 valdes Eva Karlsson till ordförande. I samband med 30-årsjubileet skrev *Hälsingborgaren* att föreningen varit ett ovärderligt stöd för Borgerliga Valmansförbundet, inte minst genom mobiliseringen av frivilliga krafter vid valen.[5] Fem år senare skrev samma tidning: ”Utmärkande för föreningen är dess aktivitet och mångsidighet. Kurser, cirklar och informationsaftnar avlöser varandra samtidigt som goodwill-propaganda och medlemsrekrytering pågår”.[6]

Valet av föreningsaktiviteter och ämnen ger en bild av 50-talets samhällsfrågor. I Europa hade Kol- och stålunionen bildats och 1957 antogs Romfördraget, varvid EEC bildades. 1959 bildades frihandelsområdet EFTA där Sverige blev medlem. Genom den geografiska närheten kändes nog dessa frågor mer påtagliga i sydsverige än för övriga delar av Sverige. Själv minns jag när Högerns Ungdomsförbund i Hälsingborg, vid valet 1960, stod vid färjorna till Danmark och delade ut dekaler för ratten eller vindrutan med texten ”Ja till Europa. Håll till höger!”. Sverige fick ju högertrafik först 1967. I det verksamhetsprogram som Kvinnoföreningen 1959 sände ut till sina

då 2 000 medlemmar var Carl Göran Regnell inbjuden att tala om ”Samarbetssträvanden i Europa”. Exempel på ett annat aktuellt ämne var ”Likalönsprincipen och sambeskattning”, med riksdagsman Astrid Kristensson som informatör. En annan då angelägen fråga man tog upp var ”Trädgårdsnäringens betydelse för folkhushållet”.[7]

Kommunpolitikern Eva Karlsson

Evas politiska intresse började enligt henne själv redan på 20-talet, beroende på samhällets starka samröre med skolan och den nära kontakten med barns och familjers sociala villkor. Hälsingborg var vid den här tiden en fattig industristad. På 30-talet blev hon politiskt aktiv. Eva följde därvid det mönster, som var oerhört vanligt för lärarinnor på den tiden. Nästan alla var föreningsaktiva och en mycket stor majoritet var politiskt engagerade med uppdrag i nämnder som folkskolestyrelser och barnavårdsnämnder. De flesta var liberala. Som konservativ avvek Eva i detta hänseende.

1943 invaldes Eva i folkskolestyrelsen, där hon bl.a. var vice ordförande fram till mitten av 50-talet. Hon satt 1942–64 i fattigvårdstyrelsen/socialnämnden, där hon även var vice ordförande. Åren 1942–1958 var Eva ledamot av Hälsingborgs stadsfullmäktige. Omsorgen om människor, skolfrågor och s.k. kvinnofrågor var hennes främsta intresseinriktning. Hennes första motion handlade om ändring av reglementet för yrkesskolorna så att yrkesskolestyrelsen skulle ha minst en kvinna. Fullmäktige biföll motionen och hemställde hos Överstyrelsen för yrkesutbildning om ändring. Året därpå föreslog hon bl.a. en utredning om inrättande av en kommunal tvättinrättning för att underlätta kvinnors arbete. Hon motionerade också om viss social hjälp, d.v.s. arbetshjälp för gamla och sjuka i hemmet – ett slags föregångare till dagens hemtjänst. Medellösa äldre fick på den tiden plats på hem, men ägde man några sparade kronor var man helt hänvisad till den egna bostaden. Eva ömmade också mycket för de gamlas isolering och tog bl.a. initiativ till den ”Lokala försäljningen för gamla”, som inbringade pengar till inköp av nytt material för de äldres sysselsättning. Vidare tog hon upp behovet av hemkonsulentverksamhet i städerna och ansåg att det var av stor betydelse att hemmen sköttes så ekonomiskt, rationellt och arbetsbesparande som möjligt. Till detta önskade hon en rådgivningsbyrå av social karaktär för dem som inte hade råd att gå på kurser, d.v.s. en föregångare till dagens kommunala konsumentrådgivare.

Fortfarande på 50-talet erhöll endast 30 % av eleverna i Hälsingborg skolmåltider. Eva föreslog därför en utbyggnad av skolmåltidsverksamheten, liksom att den skulle göras mer rationell och kostnadsbesparande. Hon bidrog också till inrättande av två hemvårdarinnetjänster i Hälsingborg samt anställande av en sjukgymnast.

När Eva yttrade sig i fullmäktige hade hon församlingens öra. Hon hade omdömet om sig att vara en självständig och orädd person, som visste vad hon ville.[8] Eftersom det satt så få kvinnor i de kommunala församlingarna försökte hon i många frågor få kvinnor att hålla ihop över partigränserna. Eva verkade energiskt för att få fram fler kvinnor i nämnderna, vilket ledde till att de ofta åtminstone fick en suppleantplats. När partiet senare fick fler mandat fanns det många erfarna kvinnor att välja mellan och på så sätt ökade kvinnorepresentationen med tiden kraftigt i nämnderna. Eva lämnade fullmäktige 1958 men satt kvar som vice ordförande i socialnämnden och i styrelsen för Socialbyrån till sin död 1964.

Riksdagsledamot på ”eget mandat”

1952 års andrakammarval blev en stor framgång för Högerpartiet. I fyrstadskretsen tog Högern det nytillkomna mandatet. Direktör Ragnar Lundberg från Malmö stod först på listan men avsade sig mandatet till Eva Karlssons förmån, eftersom det vanns med hjälp av de klara högersiffrorna från Hälsingborg. Partiet ökade där med 35 % sedan valet 1948 och Hälsingborg fick åter ett borgerligt mandat, där man kunde placera sin främsta kandidat Eva Karlsson. I rikspolitiken drog man snabbt nytta av Evas breda erfarenheter och stora kunskaper. Hon blev bland annat ledamot av kommittén för översyn av hälso- och sjukvården samt expert i ”1957 års skolberedning”. Självfallet upptog utbildningsfrågor det mesta av hennes intresse och under hennes drygt 10 år i riksdagen (1953–1964) väckte hon 99 motioner främst med anknytning till det obligatoriska skolväsendet. Hon låg också bakom ett 20-tal interpellationer i utbildningsfrågor.

Trots det stora engagemanget på det rikspolitiska planet släppte Eva aldrig ”det kommunala samband som kan betyda något för Riksdagen och som får uttryck i beredvilligheten att tjäna den egna kommunen. I så måtto hade hon en engelsk attityd till politiken att hon aldrig tyckte sig befordrad från skyldigheten att verka i de politiska grundorganisationerna”[9].

Flygkatastrofen i Ängelholm 20 november 1964

Eva Karlssons oerhört verksamma och pliktfyllda liv fick ett abrupt slut när hon på hemväg från riksdagsarbetet omkom i flygolyckan utanför Ängelholm. Hälsingborgshögern förlorade därigenom en av sina allra viktigaste och mest betydande krafter och Högerpartiet sin bästa skolpolitiker. Hennes civilkurage och stora sakkunskap hade behövts länge under de kommande årens skoldebatt liksom hennes engagemang för samhällets svagare grupper.

NOTER

1. Herrlin
2. ”Klass 9 A”, SVT, 2008 Herrlin
3. Herrlin
4. Hälsingborgaren 1950:3
5. Hälsingborgaren 1950:1
6. Hälsingborgaren 1956:4
7. Hälsingborgaren 1959:2
8. Högerpressens nyhetsbyrå 1952
9. Svärd 1964

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor
Landsarkivet i Lund, Arkivcentrum Syd
Protokoll från Högerns Kvinnoråd i Fyrstadskretsen

Tryckta källor
Stadsarkivet i Hälsingborg
Stadsfullmäktigeprotokoll 1944-1958

Riksdagsbiblioteket,
Riksdagens informationstjänst

Tidningar
Hälsingborgaren, organ för Borgerliga Valmansförbundet i Hälsingborg, 1950-64
Hälsingborgs Dagblad, 22 september 1952, 22 november 1964, 28 november 1964
Arbetet, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter, 22 november 1964
Högerpressens nyhetsbyrå, 22 oktober 1952
Nya Wermlandstidningen, 25 november 1964 artikel Svärd, Gunnar: *En gammal fröken,*

Intervjuer
Britta Jernberg, f.d. tjänsteman på Högerpartiet och Kvinnoförbundet, 2007–2008
Ella Tengbom-Velander, advokat och f.d. kommunalråd i Helsingborg , juni 2007
Lars Tylle Herrlin, f.d. skoldirektör i Helsingborg, september 2007

Litteratur
Gierow, Arvid, *Hälsingborgs barndomsskola genom tiderna. Till hundraårsminnet*. (Hälsingborg, 1938)
Fred, Stig, *Skola i Hälsingborg – en jubileumsskrift*, Redaktör Stig Fred (Styr., cop, 1988)

Foto, Eva Karlsson: *Hälsingborgaren*, 1952: 3 (Kungliga Biblioteket, avfotograferat av fotograf Esbjörn Eriksson)

Författarpresentationer

Inga Berggren, Trelleborg
Hushållslärare, Fil. kand. i pedagogik, psykologi och sociologi. Yrkeslärare vid f.d. Värnhemsskolan i Malmö 1968–1991. Kommunpolitiker i Trelleborg 1967–1991. Riksdagsledamot 1991–2002.

Britt-Marie Bingström-Forslund, Saltsjöbaden
Fil. mag. i statsvetenskapliga ämnen och ekonomisk historia 1961. Politisk sekreterare på riksdagskansliet och i Kvinnoförbundet 1962–1965. Gymnasieadjunkt i samhällskunskap, rättskunskap och europakunskap 1966–2002.

Gunnela Björk, Örebro
Docent i historia vid Örebro universitet, disputerade på en avhandling om kvinnor i politiken på lokal nivå: *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund: Arkiv 1999). Har sedan bl.a. skrivit om Olof Palme och medierna (Umeå: Borea 2006).

Eva Björne, Sundsvall
Fil. kand. Pol. mag. Lärare och skolledare inom grundskola, AMU och Högskola. Oppositionsråd i Sundsvall 1985–88, 1992–94. Riksdagsledamot 1988–91, 1994–98. Landstingsledamot 2002–06. Ansvarig för Moderata Seniorer i Västernorrland. Styrelseledamot i Medborgarskolan Region Mitt.

Anita Bråkenhielm, Köpingsvik
Med. lic., leg läkare, specialitet gynekologi och obstetrik. Ledamot Jönköpings läns landsting 1976–1982. Riksdagsledamot för Jönköpings län 1979–1988. Landshövding i Kristianstads län 1990–1996, i Kalmar län 1996–2002.

Elisabeth Eriksson, Umeå
Tjänsteman i Moderata Samlingspartiet under 25 år. Partiombudsman 1987–1993. Kommunala förtroendeuppdrag bl a som nämndeman i Umeå Tingsrätt 1983–2002, borgerlig vigselförrättare och ledamot i Umeå kulturnämnd.

Ann-Cathrine Haglund, Uppsala
Fil. mag., språklärare. Riksdagsledamot för Örebro län 1979–1993. Landshövding i Malmöhus län 1993–1996, i Uppsala län 1997–2002. Ordförande Moderata Kvinnoförbundet 1981–1990. Ordförande i Sällskapet för Moderata Kvinnors Historia. Honorärkonsul för Polen.

Gunnel Hansson, Karlstad
Företagsekonom, arbetat på bank och ekonomiavdelningar. Kommunrevisor i Karlstad i 10 år.
Kassör och sekreterare i MKF Värmland.

Christine Jönsson, Lund
Personaladministratör. Kommunalråd i majoritet och opposition i Lunds kommun 1992–2006. Kommunstyrelsens ordförande i Lunds kommun 1998–2002. Riksdagsledamot sedan 2006.

Catarina Segersten Larsson, Kil
Egen företagare. Landstingsråd i Värmlands läns landsting under många år. Ordförande i landstingsstyrelsen i Värmlands län under två perioder. Uppdrag i EU:s Regionkommitté, Bryssel. Tidigare ordförande för Moderatkvinnorna samt Moderaterna i Värmland. F.n. landstingsledamot och vice ordförande i Värmlandsoperan.

Maggy Larsson, Jönköping
Organisationssekreterare under 27 år vid Moderata Länsförbundet i Jönköpings län med ansvar för länsförbundets utbildning samt sekreterare och verkställande i Moderata Länskvinnoförbundet.

Gunnel Liljegren, Södertälje
Fil. mag. i språk, gymnasielärare 25 år. Fritidspolitiker med olika nämnduppdrag, ledamot av kommunfullmäktige (1966–94) och dess ordförande under en borgerligt styrd period. Riksdagsledamot 1978–88 med kultur och mänskliga rättigheter som huvudområden. På senare år ordförande- och styrelseuppdrag inom Moderata Seniorer, Sveriges Pensionärsförbund och olika kulturföreningar i Södertälje.

Lillemor Lindberg, Stockholm
Pol. mag. Svenska Handelskammaren i Paris 1955–1957. Förlags AB Svensk Tidskrift från 1964, i redaktionen 1970–95. Ordförande Moderata Kvinnliga Medborgarskolan 1995–2003. Europeiska Kvinnounionens svenska sektion 2006–2008. Moderata Kvinnoförbundet i Stockholm 1991–1997. Ledamot kommunfullmäktige i Stockholm 1985–2002.

Ulla Löfgren, Umeå
Byggnadsingenjör, verksam i byggbranschen 25 år. Fritidspolitiker 1982–1991. Kommunalråd 1991–1994. Riksdagsledamot 1994–1998 samt 2002–2008, däremellan politisk sekreterare i riksdagen.
Tidigare ledamot av Moderata Kvinnoförbundets styrelse, ordförande för Moderaterna i Västerbotten samt för Moderatkvinnorna i Västerbotten.

Birgitta Olivecrona, Västervik
Fil. lic. i kemi. European Patent Attorney.
Lärarhögskolan i Linköping.
F.d. Patentombud vid Albihns Stockholm.

Margareta Pedersen-Ekström, Gävle
Statstjänsteman och anställd på Länsstyrelsen Gävleborg 1976–2008. Politiskt verksam sedan 1976. Ordförande i Moderata Kvinnoföreningen och Länskvinnoförbundet under 1980–1990-talen. Nämndeman. Kommunfullmäktig i Gävle.

Ann-Marie Petersson, Uppsala
Fil dr i historia, disputerade på en avhandling om Nyköping under frihetstiden; Borgare och byråkrater i den lokala politiken, medverkat i ett antal publikationer, bl.a. Det börjar med skolan och Framtidens Idéer – om Gösta Bagges skolpolitik. Universitetslektor i historia vid Uppsala universitet (emer). Politiskt verksam i Uppsala kommun sedan 1974 bl.a. som kommunalråd.

Inger Ström-Billing, Danderyd
Fil dr i historia, disputerade på avhandlingen *Stockholms hamn 1909–1939; näringsliv och politik i samverkan*. Har bl.a. utgivit skrifterna *Ungkarlshotell – Föreningen Söderhem, enskild filantropi och allmän socialvård 1900–1986* samt *Ett eget rum Sällskapet De gamlas vänner 1895–1995*. Universitetslektor i historia vid Stockholms universitet (emer). Har varit politiskt verksam i Danderyds kommun bl.a. som kommunfullmäktiges ordförande.

Annika Wester, Säter
Fil. mag. i språk. Gymnasielärare i 36 år i Kiruna. Fritidspolitiker i 34 år varav 30 i fullmäktige, även ledamot av kommunstyrelsen och dess arbetsutskott. Landstingsledamot i 6 år. 1982–1991 ledamot av MKF:s styrelse.

Birgitta Wistrand, Uppsala
Fil. dr. i litteraturvetenskap. Forskare Centrum för Genusvetenskap, Uppsala universitet. Disputerade 2006 på en avhandling om Elin Wägner som rörelseintellektuell och internationalist. 1991–2002 riksdagsledamot. Dessförinnan VD Stiftelsen Positiva Sverige. Ordförande för andra gången i Fredrika-Bremer-Förbundet. Ordförande stiftelsen Apelrydsskolan. Har publicerat böcker och artiklar om ledarskap, jämställdhet och hälsa.

Solveig Zingmark, Gävle
Försäkringssekreterare, ämnessakkunnig för vårdersättning, Försäkringskassan i Gävle. Styrelseledamot i Moderata Samlingspartiet i Gävle 2004–2007. Förtroendevald i Gävle överförmyndarnämnd.

Personregister

Adlersparre Sophie 28, 92
Ahlgren Ernst, se Benedictsson Victoria
Almquist Sofi 127
Alving Barbro 125
Andersson Ebon 45, 103, 153
Andersson Johanna 108,
Andersson Karin 63, 66
Andersson Lennart 156
Andersson Nils 108
Annerby-Jansson Annika 94
Anrep-Nordin Elisabeth 17
Arnér Elin 66
Ask Beatrice 199
Assarsson Gerda 84–93
Assarsson Fritiof 85
Assarsson Nils Olsson 85, 90, 91

Bagge Gösta 49, 102, 153, 208
Banér Svante 193
Bellman Annie 17, 19, 20
Bellman Oscar 19
Benedictsson Victoria 81, 82
Berg Gunhild 66
Berggren Anne Mari 109
Bergsten Saga 24, 135, 159–164
Bergström Albert 11
Beskow Elsa 124
Beskow Natanael 124, 128
Bildt Carl 185
Bohman Gösta 48, 157, 158
Boman Märta 164, 215
Borelius Hilma 28, 38, 42
Borg Elsa 73
Borg F. 30
Boström Gustaf 30
Branting Hjalmar 13
Brilioth Brita 116
Broomé Emilia 26, 28, 29
Brunius Svea 56
Brydolf Erik 99, 100, 103, 104
Brydolf Märta 21, 99–104
Brydolf Nils 104
Bråkenhielm Anita 114
Bugge-Wicksell Anna 95, 96
Burenstam-Linder Thesy 129, 131
Byström Tekla 66

Carlberg Augusta, se Forssblad Augusta

Dahlgren Lotten 33
Dahlin Vera 216
Danielsson Anna 17, 18
Danielsson Georg 18
Dickson Beatrice 112
Diesen Ingrid 194
Domö Fritiof 153
Dyrssen Lizinka 27, 34, 36, 37

Eckermann Ebba von 27, 34–37, 39, 40, 44, 46, 48, 49, 86
Eckhoff Märtha 126–129
Edin Matz 163
Ekberg Ingegerd 24, 165, 180–188
Ekberg Karl-Erik 180, 181, 182
Ekman Ragnar 140, 141, 142
Eliot T.S. 113
Enflo Anita 193
Ericson Estrid 173
Eriksson Anders 98
Erlander Tage 208, 213
Erneman Ingrid 185

Falkenberg Elisabeth 46
Falkman Harald 125
Fisch Frida 128
Flodgren Boel 94
Flood Hulda 167
Florén-Winther Ethel 196
Fogelklou Emilia 125
Forssblad Augusta 99
Forssblad Jacob 99
Frank Kristina 57
Franzén Frans Mikael 62
Frostell Gunnel 94
Fröberg Eva 46, 49

Gard Margareta 185
Geijerstam Louise af 46
Gillberg Anna 66
Grafström Anders 62
Granqvist Henry 206
Grip Ebba 193
Grönfeldt Anna 62
Gröning Astrid 80–82
Gröning Gustaf 80
Gunnarsson Gösta 186
Gunne Stina, se Wallerius Stina
Gunnvald Bernhard 118, 120
Gustaf V 31
Gustaf Adolf, kronprins 151

Haglund Karl 175
Hagstrand Regina 139
Hamilton Hugo 39
Hamrin Vera 177
Heckscher Gunnar 153
Hedborg Hedvig 167, 171, 173, 178
Hedin Alma 55, 56
Hedin Sven 55
Hedvall Eivor 30
Heilborn Emma 124–126
Henjer Vasti 116
Hellichius Anna, se Persson Anna
Hellström Lilly 43, 55
Hellsvik Gun 94
Hennings Beth 167
Herslow Anna 57, 58
Herslow Carl 57
Hesselgren Caroline 167, 171, 175, 178
Hesselgren Kerstin 28, 113, 125, 155
Heurlin Sigrid 112
Hildebrand Hans 27
Hjalmarsson Jarl 102, 152, 153
Hjertberg Frida 17, 23, 56
Holm Sigrid 18
Holmberg Ann Margret 46
Holmberg Fanny 63–66
Holmgren Matilda 57
Hylander Ruth 177
Hörnell Anna 63–65

Jansson Conrad 178
Jernberg Britta 214
Joachimsson Anna, se Norbeck Anna
Johansson Birger 118, 119

Kallin Axelia 23, 135, 148–158
Kallin Hjalmar 150, 151
Karén Åke 193
Karlfeldt Erik Axel 128
Karlsson Anna 17, 19, 20
Karlsson Eva 24, 203, 213–219
Karlsson G. 19
Karlsson Svea 63, 64, 65
Key Ellen 29, 92
Key Emil, 92
Kindvall Edit 37, 40, 41, 82
Kleman Ellen 28
Kolmodin Lennart 100
Kristensson Astrid 217
Kronbäck Anna 90
Källgren Eivor 193

Laestadius Sten 160, 161
Lager Ester 126–128
Lagerberg Anna 46
Lagerkvist Per 113
Lagerlöf Selma 31, 210
Lagerström Peggy 201
Larsson Elfrida 17, 18, 22
Larsson Ernst 18
Lien Hildur 23, 135, 137–145
Lindén Hilma 66
Lindgren Adolf 142
Lindgren Ester 63–66
Lindman Arvid 12, 13, 14, 31, 38–45, 87, 102, 152
Lindström Olga 66

Lithander P.E. 32
Ljungberg Bernhard 62
Ljungberg Blenda 208
Ljungberg Helena 17, 20, 21, 62, 63
Ljungberg Maria 62
Lovisa, kronprinsessa 151
Lund Anne, se Sandberg Anne
Lundberg Ragnar 218
Lundgren Amalia 138
Lundgren Thyra 56
Lundmark-Löf Anna 63
Lundquist Anna 17, 19
Lundquist Helena 19
Lundquist Sven 19
Lövenborg Johan 18

Maartman Malin 128
Mannerheim Elsie 216
Mentzer Agnes von 73
Mill J.S. 36
Milow Cecilia 29, 46
Moberg Vilhelm 113, 149
Mogård Britt 109, 182
Montelius Agda 28, 33, 34
Munch-Petersen Jon Julius 22
Munch-Petersen Valfrid se Palmgren Valfrid
Murray Carl-Adolf 81
Månsson Gertrud 54
Möller Inez 97

Nelander Johan Peter 84, 91
Nelander Mina, se Smitt Mina
Nicklasson Stina 5, 10, 26, 27, 32, 33
Nielsén Anna 66
Nilsson Birgit 155
Nilsson Jeanna 100
Nilsson Margareta se Schwartz Margareta
Nilsson Pär 94
Nilsson Tekla 174
Norbeck Anna 126, 127
Norbeck Axel 126, 127
Nordenfalk J.A. 167
Norén Barbro 214
Nyberg Gunnar 174, 175
Nystrand Marie 57
Näslund Carl 150

Odenberg Christina 94
Ohlander Runa 111–122
Ohlander Suno 112
Olde Marie Louise 17
Olin Bertil 150
Olivecrona Rosalie 92

Palander Louise 127–129
Palme Olof 199
Palmgren Valfrid 4, 17, 20, 22, 35, 53, 54
Pauli Ebba 28
Pehrsson Elna 49
Persson Anna 94
Persson Elna 23, 94–98
Persson Hanna 95
Persson John-Olle 199
Persson Maria 97
Petersson Birger 82
Petersson Per 162
Phragmén Hedvig 124, 126

Quint Stina 43, 55

Regnell Carl Göran 217
Reuterswärd Anna 167, 171
Reuterswärd Caroline se Hesselgren Caroline
Reuterswärd Gösta 167, 175, 177
Reuterswärd Hedvig se Hedborg Hedvig
Reuterswärd Mary 21, 24, 165, 167–178
Reuterswärd Viveka 167, 171
Rindborg Stig 197
Rosén Gustav 61, 66
Rosenius Carl Olof 73
Rydberg Viktor 128
Rydell Gerda 154
Rydh Hanna 154, 167
Rydle Birgitta 185
Rönnqvist Ellen 105–110

Sahlin Margit 113, 116
Sandberg Anne 185
Sander Albin 175
Schultz Emil von 79, 80
Schultz Sigrid von 21, 79–82
Schwartz Margareta 24, 165, 196–202
Schönfeldt Henny 66

Segersteen Greta 81, 82
Segren Julia 63
Sellin Jonas 148
Sellin Torsten 149
Själander Karolina 17, 20, 72–74, 77, 78
Sjögren Sirkka 187
Sjöqvist Birgitta 24, 203, 205–212
Sjöqvist Tore 206, 209, 210
Skoglund Alexandra 28, 43, 44, 48, 49, 87, 103
Smitt Carl Johan 84
Smitt Gerda se Assarsson Gerda
Smitt Hjalmar Ertman 84, 89
Smitt Johan Daniel 84, 92
Smitt Mina 84, 91
Sondén Elin 138
Staaff Emma se Heilborn Emma
Staaff Karl 13, 14, 26, 61
Stahre Sven 108
Starrin Erik 80
Starrin Vilhelmina Lovisa Christie 80
Stéenhoff Frida 68
Stenbergh Anna 57
Stjernstedt Marika 125
Stjernström Agnes 68–70
Sträng Gunnar 213
Ström-Billing Inger 24, 165, 189–195
Sundberg Ingrid 109
Sundbom Anna 71, 72, 75–78, 83
Sundbom Carl Johan 75
Sundbom Maria Josefina 75
Sundqvist Kerstin 162
Svartz Nanna 167
Svedelius Helena 123, 124
Svärd Gunnar 213
Söderblom Anna 113

Tamm Elisabeth 48
Tegner Alice 124, 128
Thalén Anna 63
Timberg Sigurd 98
Troedsson Ingegerd 201
Trygger Ernst 11, 15, 38

Ulfhjelm Ester 66

Waern Jonas 18
Wahlström Lydia 27, 28, 30, 31, 33, 34, 45, 74, 85
Waldenström Lennart 192
Waldenström P.P. 71
Wallenberg Anna 29
Wallerius Stina 214
Wallerstedt Jenny 34
Wallin Lars-Gunnar 193
Wedin Eva 164
Wedin Laurentius Petter Leonard 80
Wedin Olivia Mathilda Eugenia 80
Wellin Bertha 22, 35, 37, 39, 43–45, 54, 55, 203
Wennberg Agnes 151, 152
Wennberg Signe 214
Wessner Greta 97
Wessner Per 97
Westerström Ingeborg 94
Westman Märta 148
Whitlock Anna 28, 30
Wickman Ingrid 154
Viktoria, drottning 46
Voss-Schrader Ulla 129, 132, 133, 191, 192
Wägner Elin 26, 30

Åhlberg Britta 129–131, 133
Åhrberg Louise 131
Åstrand Göran 183

Öhman Lennart 159
Öhman Olivia 63
Öqvist Ingeborg 62
Örtenblad Signe 66
Östberg G.F. 32
Östberg Kjell 47